

קוריץ

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: קוריץ

(ווהלין)

ספר זיכרון לקהילתנו שעלה עליה הכורת

הוצאת ארגון יוצאי קוריץ בישראל

תשע"א 2011

שבעים שנה לכיבוש העיר ולחורבנה

הפרקים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בספר קוריץ 1959

תרגום ועריכה:

אסתר וינשלבויס

כל הזכויות שמורות.

פורמט דיגיטלי 2012 (כולל תיקונים)

על הכריכה ובשער: תצלום רחוב קושצ'ושקו [כיום: קייבסקה] בקוריץ

פתח דבר

ספר זה המוגש לכם, הינו תרגום לעברית של הכתבות והרשימות שנכתבו ופורסמו בשפת יידיש בספר קוריע שיצא לאור על-ידי ארגונו בשנת 1959.

מאז ראה אור ספר קוריע עד היום, חלפו למעלה מ-50 שנה – שני דורות, בהם דור ניצולי השואה, בחלקם מי שחוו את השואה על בשרם, ונטלו חלק פעיל בכתיבה ובהכנה של ספר קוריע ובהוצאתו לאור.

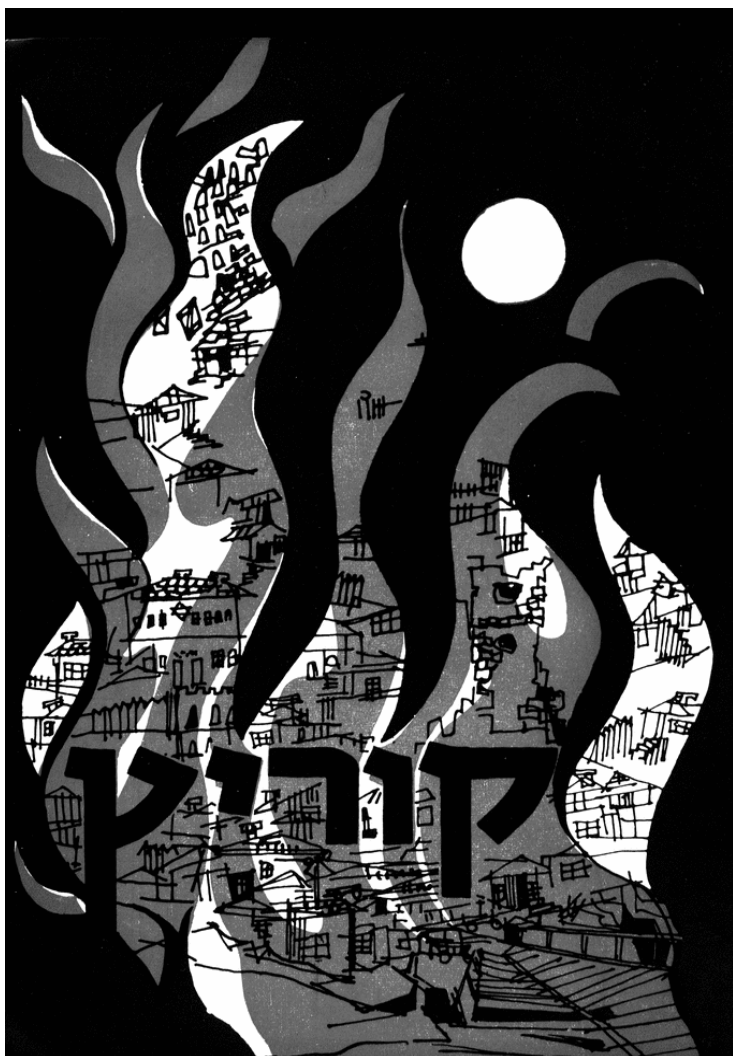
עם חלוף הזמן פחת והלך מספרם של בני דורות אלה ועמם מספר יודעי שפת יידיש וקוראיה. לפיכך ראינו לנכון ולראוי, במגמה לקרב את משפחות יוצאי קהילת קוריע (וההלין) וצאצאיהם – שמרביתם אינם יודעי שפת יידיש, ואינם מכירים את ההווי ואת אורחות חיי הקהילה, תולדותיה וחורבנה בשואה על-ידי הנאצים – לאפשר להם ולדורות הבאים קריאה ועיון ממקור ראשון, בשפתם – בשפה העברית.

ספר זה הוא גם נר זיכרון ונדבך נוסף במפעל ההנצחה של קהילת קוריע (וההלין) וקדושיה שנספו בשואה, שאנו מקיימים ומטפחים את העברתו ומסירתו מדור לדור.

תבוא על הברכה חברתנו אסתר וינשלבויס שעמלה בהצלחה על מלאכת התרגום מיידיש לעברית, בטוב-טעם, בכישרון ובתבונה.

ועד ארגון יוצאי קוריע בישראל

ישראל זבדי יו"ר

קוּרֵי יָץ

(ווח ליץ)

ספר זכרון לקהילתנו שעלה עליה הכורת

העורך
אליעזר לאוני

המערכת
נח דגוני, משה סמולר, שרגא זבדי,
פנינה יורש-גלזר

הוצאת ארגון יוצאי־קורין בישראל
תשי"ט—1959
שמונה־עשרה שנה לחורבן העיר

הקדמת המתרגמת

"גמלה ההחלטה להציב מצבת-זיכרון לכל אותם היקרים שהושמדו בצורה כה אכזרית ע"י האויב הנאצי ועוזריו האוקראינים; להנציח את זכר הקהילה הפורחת קוריק, זכר הורינו אחינו ואחיותינו, זכר אותה העיר עתירת-רוח ומסורת יהודית, מלאת נוער תוסס וער שהלך לבלי שוב, וכן את צלילי המלחמה ותאות הנקם של השרידים שנחלצו למלחמה בנאצים ועוזריהם בכל המקומות בהם דרכה רגלם, אם זה ביחידות בפרטיזנים ואם בצבא האדום..."

הדרך היחידה האפשרית להנצחת זכר יקירינו היתה הצבת מצבת זיכרון בספר - צורת ההנצחה המקובלת על עמנו - על מנת לספר לילדינו ולדורות הבאים, מה היתה קוריק בגאונה ותפארתה, ואיזה שגב של חיים יהודיים ערים ותוססים הושמד". "עם הספר"

כך כתב נח דגוני עם צאת ספר הזיכרון לקהילת קוריק ב-1959.

אנו, האוחזים עתה בתרגום זה של פרקי היידיש שבספר הזיכרון, יודעים שנפתחו עוד דרכי הנצחה. משנת 1993 עולים בני קוריק במסע שנתי לקברי אבות בקוריק ומקיימים אזכרות ליד גלי-העד שהוקמו על קברי האחים.

בקיץ 2010 נטלתי אף אני חלק במסע ל"היים שטעטל" של אבי המנוח. מאז שובי מקוריק, ניצבת העיירה לנגד עיניי מוחשית וכואבת, עבר והווה משמשים בעירבוביה. לא מצאתי מנוח והמשכתי בחיפוש אחר מידע כלשהו על משפחת אבי. כך הגעתי לספרים שכתבו יוצאי קוריק בעברית וביידיש ואף תרגמתי אחד מהם. שוב ושוב חזרתי לעיין בספר קוריק. נחשפתי גם לפרקי יידיש שבספר, ניקרה המחשבה וגמלה בלבי ההחלטה לתרגם אותם. כשפנה אליי משה ירונסקי, מ"מ יו"ר ארגון יוצאי קוריק בישראל, בהצעה לעשות זאת, נעניתי כמובן מיד. ככל ששקעתי במלאכת התרגום רותקתי יותר אל שפת יידיש המופלאה, חלק ממורשת אבותינו במזרח אירופה שיחד עמם אבדה כמעט גם היא. כיוון שדוברי היידיש בינינו מועטים כיום, סברתי שתרגום פרקי היידיש יאפשר למי שאינם דוברים אותה להתוודע לעוד סיפורים ופרקי חיים של בני הקהילה.

ניגשתי אל מלאכת התרגום בחרדת-קודש ובלב שלם. תרומה צנועה לשימור הזיכרון של בני הקהילה, בהם משפחת אבי, שנרצחו בפוגרומים של ימי פּטְליוּרָה ובשואה הנוראה מכל שהמיטו עלינו הנאצים ועוזריהם.

אני מבקשת להודות למי שתמכו ברעיון, למי שסייעו בפענוח מילים זרות, למי שטרחו לקרוא, העירו, האירו וחזקו את ידי. תודה למוטי אטשטיין שבמשך למעלה מחצי שנה האזין, בשיחות טלפון ארוכות, ללבטים, מחשבות, רעיונות, פכים קטנים מתהליך העבודה ולקטעי תרגום שקראתי באוזניו, וגם היה מקוראי התרגום. תודה לחברי ועד "ארגון יוצאי קוריץ בישראל" על האמון שנתנו בי.

הערות הבהרה

פרקי התרגום בספר זה נערכו, בציון שם פרק ועמודים, עפ"י הסדר בו הופיעו בספר קוריץ שנת 1959.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של העורכים. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי. הוספתי בהן הבהרות וביאורים קצרים לנוחות הקורא, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה.

במקרים אחדים העדפתי להשאיר מונחים לוועזיים בצירוף משמעותם בעברית.

מתוך ספר קוריץ הובאו כאן בדפי הפתיח: ציור הלהבות והשער המקורי.

חלק מתמונות העבר בספר זה, הן באיכות ירודה, משום שלא נמצאו תמונות המקור, והן נסרקו או צולמו מתוך ספר קוריץ.

אסתר

בת רחל לבית ליבריק ואריה לייב בן עזריאל וחיה וינשלבויס

קורין, פרקי יידיש

חורף – זיכרונות על קורין

מעל לבוץ הקוריצאי שהותיר הסתיו המשעמם בגשמיו האפורים עכורים ריחפה רוח כסלו זכה ורעננה, נשבה עליו במשב חטוף של שחר תכלכל, הסירה ממנו את הקדרות הכהה ועטתה אותו כבצעיף במארג של כפור ראשון. שמץ של אביב מוקדם יש בקור הרענן של ערב-חורף כשהיום עוד נקי מעננים, וככל שעולה היום השמים נעשים עוד יותר כחולים, גבוהים ועמוקים. בואו של החורף, החורף המוקדם – הוא משהו חדש, הוא כאביב שני, אביב המביא מזור לעצבות, למרה-שחורה, רטיבות, לחות ולבוציות של הסתיו. וכשהשלג הראשון בא לפתע, כמו ערב המגיח מרחוב צדדי, כבר האדמה יבשה והגגות – נקיים, מטואטאים ומנוגבים, והשלג יכול להניח עצמו בשקט ובשלווה, לגלות ולחוש את עצמו קודם שהוא מתמוסס, נספג ונעלם.

שלג ראשון אינו אלא מרגל ה"תר את הארץ", מנסה את האדמה ואת האוויר. וכשהוא מחמם את הענפים הדקים של העצים, את הגגות, הגדרות, חלקי השוק ה"קירחים" ואת ראשי שורות הכלונסאות הנמוכים, הצבועים אדום-שחור שבצדי הדרך, נעים יותר לשלג השני לבוא בעקבותיו והוא נותר זמן רב יותר, ולעתים הוא משחיל את חוט נשמתו במעשה הארג של השלג השלישי, והרביעי כבר בא כמי שבא לביתו, בא הביתה למשך החורף.

לבטח חיה קורין גם היום, לאחר שגרמניה שחטה ושרפה את היהודים שלה, אך אין לה כבר טעם יהודי. החורף כמו הקיץ ממשיכים עוד לבוא לשם, ויעבור מן הסתם זמן רב עד שיגלו שהם שרויים בעולם אחר, גויי לחלוטין. יהודים חיו זמן רב עם הטבע הקוריצאי והוא כבר נעשה יהודי. היהודים גיירו אותו והוא דיבר יידיש, חשב וחלם יידיש. בגויים עצמם, בקורין ובסביבתה, היה מין ניצוץ קטן של "יידישקייט", שבער בהם במסתרים, כמו זיק בחלב לא כשר, אך בער. הרבה צער ושמחה של חתונות יהודים, חדרו אל הגויים של קורין דרך האוויר שנשמנו. אך לא צריך היה הרבה וניצוץ זה מן הסתם כבה בהם חיש מהר, כך גם עם הטבע שם. שבועות אחדים, ושעות בין-ערביים שלו לא קלטו עוד מבעד לחלונות היהודים את הלהבה הקדושה של נרות שבת, מקודשים בהרהורי התחינה של אימהות יהודיות, בעולם היפה שעמנו

נושא בלב. והטבע שוב נעשה גוי, איכר פשוט, ללא הרעד והלהט היהודי על פניו. ואולי בכל-זאת יישאר שם משהו יהודי-נצחי באוויר, ורוחו של ר' פינחס מקוריץ, שלהבת חייו, חלום קדושתו, תשוטט שם גם כן, מי יודע כמה זמן. אפשר, חושב אני לעצמי, משום שחבל לי, יש בי כאב גדול שחלקי עולם רבים כל כך יישארו בשממת פרא ללא יהודים. העולם הופך חייתי יותר, אף שהוא מעמיד פני בן-תרבות. מאות שנים של יהדות, שנחנקו שם בבת-אחת, חלפו ביעף כחלום מופלא ועתה התיישרה שם גשמיות גסה.

חורף קוריצאי ישן נושן, צעיר לנצח, אזמינך אל תוך שער ספרי, ואקיפך במסגרת כסף של יידיש מזוככת שתישאר בזיכרון השקט ביותר של דורות יהודים שסביהם וסבי סביהם, בנדודיהם בעולם, התיישבו כמו בעגלה ישנה שנותרה עומדת בדרכים צדדיות באמצע שדה ויער-פרא במשך אלפיים שנה. אינני רוצה שיעלם מעיניי חלק עולם שרק גופו נפל בידי בני-תרבות הולכי על שתיים, חיות מתורבתות למחצה, אך נשמתו נותרה בחיים כחלק מנשמת עמנו. כל היופי העצוב המבוהל, הימים המקודשים, הרגעים המוארים ישובו ויתאספו אל תוך אוצרנו. ולמה זה לא אנסה לרחף מעל לאותם יישובים אבודים ולמצוא את הקרניים המפוצלות השבורות שבתוכן היו חבויים, טמונים, נסתרים מעין גוי טמאה. אני רוצה לגלות אותך [קוריץ] כמו שמגלים בהסרת סדין מצבה חדשה, מראה מכוסה. ולרגע תעמדי לפני בחיורון הרוגע של מותך הטרי. הבה ונתפתה לחשוב, קוריץ, שלא נחנקת ולא נשרפת ולא נהרגת, אלא הלכת לעולמך. היה מקום שמו קוריץ – ומת. ניתנו לי כוח, שלוה חלומית וגבורה, ובאתי, ואת עולם הבית המת, המכונה קוריץ, טיהרתי בשירים שלי, בתהילים שלי, הרמתיו, כשם שמרימים לך, ממקום המוות ונשאתיו אל גבעת הנצח.

זה היום השלישי שבבוקר יורד שלג. השלג יורד לארץ רך ושקט ממרומי שמים אפוריים, לא כהים במיוחד, ומניח עצמו בטוב-לב שוחר-שלום על האדמה, על הגגות, עוטף בלבן את ענפי העצים ואת החוטים של עמודי הטלגרף. בדיוק בחצי היום, כשאנשים אוכלים ארוחה חמה, מתחיל השלג לרדת לאט באופן מיוחד, כך שאפשר לעמוד בשלווה ולספור את פיתית השלג של המחרוזת הארוכה הנופלת. כך היה שלשום, כך היה אתמול, וכך היום. והלובן, הטוב והשלווה החובקים את כל היקום, מחליקים, כמו יד עדינה של אם, כל קמטוט, כל חריץ ושריטה שבנשמה. דלתות הבתים של קוריץ אינן חורקות, אינן

רועשות בהיפתחן ובהיסגרן. בקושי רב שומעים אותן. גם השוק של קוריץ אינו הומה כל כך, אף בזמן יריד אין בו המולת יתר. בחנויות מתנהל מסחר, קונים ומוכרים. לעתים מתגלע בִּדל מחלוקת, פורצת צעקה, נשמעת טענה, אך לא לזמן רב. כעת, בעולם חורפי לבן, רגוע, מדיף חמימות ביתית, יש מין שקט גדול ואינטימיות נעימה בשוק של קוריץ. אף הגויים אינם נוהגים כדרכם. גויים ויהודים חיים כבר זמן רב ביחסי שלום. השייגץ [כינוי לנער־בחור גוי] של הכומר, שהיה נושא "דרשות" בכנסייה, והיה מכנס בני נוער כדי לגלות להם סודות על היהודים, חלה כך לפתע ואינו מראה עוד את עצמו בחוץ. מספרים שהכומר כבר ביקר פעם אצל הרב בביתו, הם הסתגרו בחדרון נפרד ושוחחו ארוכות. הרב עצמו לא סיפר על כך לאיש ועם איש לא החליף מילה, אך קוריץ אינה אוהבת סודות, אף לא בימים של לובן מסתורי רדום. מישהו כבר הזדחל לתוך הארובה של בית הרב, או התגנב והטה אוזן מעבר לקיר דק. הביא עמו את הסוד בחבילה קטנה והשליכו ליד כל דלת. כולם יודעים.

בדוכנים הישנים בשוק יושבים יהודים ויהודיות ומוכרים מכל-טוב, לבושים בבגדים נפוחים אף שהימים קרירים-חמימים והלובן והצלילות של השלג פולטים טוב-לב שקוף, שגם הוא מין חמימות שכזו. יושבים סוחרי הדוכנים, נשים וגברים, כפתורי בגדיהם העליונים הכבדים מותרים בחלקם, צעיפי הצמר פתוחים, ואף המטפחות שמתחת לצעיפים מוזחות במקצת. הכוכבים גבוהים יותר, העיניים פקוחות לרווחה וצלולות יותר. טעמה של הרחבות שמסביב מונח שבע על שפתי אבות ואימהות יהודים, והסחורות שהם מוכרים, לבטח טעימות היום יותר מאשר בזמן אחר. היום, ביום יפה כל כך, יום שקט, מלא אמונת אלוהים.

בחורף מוכרים בדוכנים הקוריצאים סוג מיוחד של סחורה טעימה, במיוחד לילדים קטנים, לנערים, דווקא לקטנים, הרזים והעדינים שבהם. החלו לצוץ מיני עוגיות דבש חדשות מדגן חום, שממש עוצרות נשימה. הדובשניות, אומרים, נאפות מסוג חדש של דבש. מדבורים מסוג חדש, שתופסים אותן ביערות נידחים, במרחקים. זהו, יש לומר, סוג חדש של עוגיות דבש. עושה אותן אביגדור אופה הממתקים. הוא קלט את המתכון להכנתן ברובנה. חמישה ימים תמימים שהה ברובנה ובא מוכן. מומחה לסוג החדש של הדובשניות. וילדים קטנים טורפים אותן. ככל שירבו לאפותן אין די. זה עתה מילאו את המדפים והפינות

וכעבור שעות ספורות כבר נעלם הכול. לשונות מרושעות, דורשות רע, אף ניסו לעורר בהלה, שעלול חלילה להזיק, שילדי קוריץ מתהוללים קצת יותר מידי, שהפרוטה הפכה הפקר, אך איש אינו מקשיב לדברים אלה, וביתניים, ישמור האל, עוד לא ניזוק אף אחד. הילדים ממלאים את השוק, עומדים סביב הדוכנים לעשרות, והיהודיות של הדובשניות נעשו ממש כאימהות, אימהות טובות, יקרות, חמות, של דובשניות. מעיניהן נוצצות הדובשניות ומתיקותן ניגרת משפתותיהן ומפיותיהן. במיוחד ביום בוהק ככסף כמו היום, כשהשלג אוצר בתוכו אור מבוקר עד ערב, ובלילה כבר מוסכם שכך.

החורף הזה זכור משום-מה היטב. אפילו הלילות היו אז בהירים באופן בלתי-רגיל, גבוהים ושקופים, עם ירח גדול ועם כוכבים גדולים מאי-פעם. בשנים הבאות של חוסר שקט, מהפכות ומלחמות, לא זכור לי שום פסק-זמן של כמה ימים, כמה יממות, שיהיו בהם אור שלוש ושקט שכזה. לא היו שום סופות שלג חזקות בחורף ההוא, לכן הוא תופס מקום כל כך מיוחד ותמידי בזיכרוני. בחורפים, בעיקר לקראת השנה החדשה וחגי הנוצרים, היו באים לקוריץ מאות על מאות איכרים מן הכפרים שבסביבה, רבים מהם השתכנו בחצרות המנזרים שהיו בהם מבנים קטנים רבים. בשעות היום התנהלו תהלוכות דתיות עם דגלים, רבים ללא שיעור, צבעוניים, ציורי קדושים מוזהבים עליהם. ילדים לרוב, לבושים כותנות קצרות לבנות מעל לבגדיהם הכהים, הלכו בשורה ארוכה ללא סוף, ברחובות. כמרים צעירים וזקנים בתלבושות של מסדרים שונים, בכובעי משי גבוהים מעוטרים, בגלימות משי ארוכות וצלבי ענק כבדים על בטניהם, מלמלו וזימרו ולעתים תכופות עצרו, ולאו דווקא ליד כנסיות אחרות או מקומות נחוצים, אלא כך סתם באמצע הרחוב, ליד חנות של יהודים. והכמרים המקושטים התבוננו, באופן משונה משהו, על חנויות היהודים שהיו סגורות ברובן, אך בעלי החנויות עמדו לא רחוק מן הדלתות הנעולות, אחוזי אימה, עוטים מסכה של אומץ-לב מעושה, ושמים מבטחם באל, שהכול יעבור בשלום. כשהמצעד הדתי הסתיים, ושקט ירד על הרחוב, החלו החנויות משני צדי הרחוב להיפתח. אף שפעמוני הכנסיות עדיין צלצלו, כבר היה לצלצול צליל אחר, עדין ורגוע יותר.

כל זה אירע בחורפים קודמים. החורף הנוכחי, שעליו אני מספר כאן, היה שונה לחלוטין, ולא הייתה שום תהלוכה דתית. השייגץ של הכומר שהגיע מרובנה – הגה במוחו משהו והתכונן למשהו בשיחותיו עם בני

הנוער הגויים בכנסייה – נעלם בפתאומיות, ונודע שהוא שוכב חולה מאד. כעבור ימים אחדים נשמע בבוקר צלצול פעמונים גבוה ונוגה מכנסיית מיקולה, ובצהריים הובילו ברחוב את הארון עם בנו המת של הכומר. לוויה קטנה עם דגלים אחדים ועגלות עמוסות פרחים. עובדי-אורח יהודים עצרו והסירו את כובעיהם. הכומר, אבי המת, איש לא גבוה עם זקן פשתן קצר ומאפיר, צעד כפוף ומכונס באבלו וכמעט בשתיקה. יהודים בקוריץ עוד חששו קצת, החנויות שנפתחו לאחר תהלוכת ההלוויה לא נשארו פתוחות זמן רב. בשעת ערב מוקדמת סגרו אותן והלכו הביתה. בעת ארוחת הערב, סביב השולחן, שוחחו על השייגץ של הכומר ועל מותו. השערות רבות הועלו. יהודים דתיים, יראי-השם, חשבו בחשאי, ואפשר שהביעו דעתם גם בלחש, שכאן התערבו רצון האל ורחמיו כדי להפר תחבולה ולמנוע פוגרום. אמרו שהכומר, אבי השייגץ, ניסה להשפיע על בנו שיוותר על ההסתה. השייגץ הצעיר תכנן "סיבוב הופעות" באזור נרחב של כפרים סביב קוריץ, ובכל ישוב, גם ביישובים קטנים שהיו מיושבים בצפיפות איכרים עניים מדוכאים, התכוון לנאום ולהסביר, בעיקר לבני הנוער בכפרים, על העושר השמור בידי היהודים, על שנאתם לאיכרים ועל גזל ודלדול של אוכלוסיית הכפר האיכרית, הנזקקת לסחורות ולהלוואות מן היהודים.

בבוקר המחרת כשהלכו יהודים מן המניין הראשון לחנויות – במשך הלילה, כשהכול ישנו, ירד שלג רך, צח ככסף, וכך הרגיע את העיר והעניק לה מראה שקט ושלו, חדש בשונותו, שמעולם לא היה לה – לובנו של השלג, שכיסה כך, בשלמות וסביב, את כל קוריץ, לא סנוור את העיניים כפי שקורה לרוב, אלא להפך: ניבט בפני כל בעדינות, כמו שמש גדולה ברורה, ללא קרניים מבריקות. מאז עבר זמן רב וכשאני חושב על כך עכשיו, איני רוצה לראות באותו זוהר שאינו מסנוור של השלג הנקי, את תכונתו, את מעלתו המיוחדת, אלא את הבהירות והשלווה שבעיני כולם, שנבעו מכך שמעולם לא ישנו בשקט ובשלווה כמו באותו לילה. באותו חורף, שרה על קוריץ מעין חן של חסד אלוהי, לכן הוא זכור לי טוב כל כך, אף שהייתי אז נער צעיר מאוד - - -

רחוב בקריץ

ס' קוריץ. זיכרונות והווי. עמ' 65 - 71 .

לואיס אושר (לייבל אוכר) בוסטון – אמריקה

בימי יגון... (קורין בשנים 1918 - 1920)

בסוף מלחמת העולם הראשונה נשבה לרגע רוח של חופש. פרצה המהפכה, וניתנה ליהודים אפשרות לכונן מוסדות משלהם. בדרך זו קמו שוב לתחייה בוהלין קהילות יהודיות.

גם אצלנו בקורין נערכו בחירות לקהילה. אני השתייכתי ל"פועלי ציון" והמפלגה מינתה לוועד הקהילה את הנציגים הבאים: לייבל אוכר, מוטיק פינקלשטין, איזי קמינר, אשר טויבין, זיידל פייפר, איציק חיימניס. השביעי, דומני, היה יעקב רייז, בנו של אלטר הכורך.

לקהילה היהודית הראשונה נבחרו גם הרב נחמיה גרשנהורן [הרשנהורן], הרב [משה-מרדכי] לידסקי, אביגדור הדיין, מאיר של רב איסר, ד"ר צייטלין, ד"ר יני גרשנהורן, אייזיק הורוביץ ויצחק וייטמן.

מושב הפתיחה של מועצת הקהילה נערך באולם של דוד גרשפלד. היה אז חג גדול בעיר. האולם היה גדוש אנשים שהאזינו בעניין רב לדו"ח של הרב גרשנהורן. הרב דיבר על פעילות "תלמוד-התורה", שבראשו עמד עשרות שנים. מקום חשוב בדו"ח תפסה הפעילות למען תלמידים עניים. הדו"ח נמשך מספר שעות והאזינו לו בכבוד רב. הדרת הפנים של הרב מטעם, ניצבת לנגד עיני עד עצם היום הזה.

הרב נחמיה הרשנהורן

למרבה הצער לא נמשכה תקופת החופש זמן רב. החלה התארגנות של כנופיות אוקראיניות שונות, ועננים כבדים קרבו לעבר היהודים באוקראינה. לקוריץ נכנסו רוצחי פּטליוּרה [אוקראינים לאומנים, אנשי סמיון פטליוּרה]. אימה חשכה ירדה על העיר. אנשים פחדו לצאת לרחוב. החנויות היו סגורות. ומיד נפלו שני קרבנות יהודים. הראשון היה הירש-וולף בן החייט. שמו של היהודי השני לא זכור לי. כינויו היה הנטשיק.

הקהילה היהודית הייתה חסרת אונים. לא ידענו מה לעשות. מיום ליום החמיר המצב. בבית דודיק פלדמן השתכן פולקובניק [קצין גבוה] מצבא פטליוּרה. הוא הציע לדוֹדִיָה שהקהילה היהודית תספק לאנשיו לחם, מגפיים והלבשה תחתונה, והוא כבר ידאג לכך שלא יציקו לשום יהודי. שמענו לעצתו, לקחנו לחם אצל האופה מז'טומיר, הלבשה תחתונה אצל אהרן-שמואל שטיינדל (בנו של דובה בונה התנורים), והבאנו מתנה לקצין.

בוקר אחד שמענו יריות רבות. יצאנו החוצה וראינו שהצבא האדום נכנס לעיר. הפטליוּרים נסו על נפשם כמעט ללא התנגדות. כולנו נשמנו לרווחה ויצאנו לרחובות.

למחרת הוציאו הבולשביקים צו המחייב את כולם לבוא לאספה באולם של דוד גרשפלד. האולם התמלא עד מהרה. קצין מן הצבא האדום נשא נאום חוצב להבות, שמכאן ואילך יהיה לנו חופש אמתי. בסוף הנאום ביקש שיבחרו שלושה אנשים שיכוננו את ה"רֶבְקוּם" (רבולוציוֹנֶר קומיטֶט – הוועד המהפכני) לנהל את העיר.

נבחר גוי בשם גירמר. הוא עבד ב"גֶרְבֶּרְנִיה" – בית עיבוד העורות של הירש סולומיאניק, והיה היושב-ראש של איגוד הבורסקאים. השני היה משה וולֶקְנֶשְׁטִין. הוא בא אז מאמריקה. כיוון שהיה איש שמאל בא לרוסיה לסייע בבניית המהפכה. השלישי הייתי אני. אמרתי אז שיסירו את מועמדוּתִי, אך כאן התערב הקצין "האדום", רקע ברגלו בחזקה ברצפה וצעק: אנשים כאלה, המתנערים משירות המהפכה והאומה, אנו מעמידים אל הקיר – משמע יורים בהם למוות. לאחר דרשה כזו, נעשה לי כמובן "חם וקר" בכל איברי ו הודעתי שאני תמים דעים אֶתוֹ ואשרת בנאמנות את האומה.

הוועד המהפכני פתח משרד בבית יודל פיינר. שכרנו מזכיר והתחלנו לנהל את העיר. פנינו לרשויות הגבוהות בזוויהל כדי שיתנו לנו כסף לביצוע העבודה. השיבו לנו שאין כסף, ושנטיל מס על העשירים בקורין. מובן שהיו בשל כך סצנות יגון. יהודים באו למשרד וביקשו שיקטינו את גובה המס, אך לא עזר – ושילמו.

אני נטלתי על עצמי את הטיפול בביטחון הסוציאל. היטבתי לדעת שיש בקורין עניים רבים, והוריתי לאפות לחם למען האוכלוסייה הענייה. כשחלה מישהו ונזקק לרופא נתתי לו פתק לד"ר צייטלין או לד"ר יני גרשנהורן. וכך גם בעניין תרופות, הרוקחים נתנו תרופות לפי הוראתי.

בבוקר בהיר אחד נכנסו למשרדנו (שנמצא בבנין של אייזיק הורוביץ) לייבקה גרשטיין ולייביש קרויטפסח [קרוטופסח] וגילו לנו את הסוד הבא: כשהיו בקורין הפטלירים, היה ביניהם קצין נוצרי מקורין בשם גיריס. הוא לא רצה לשרת אצלם משום שלא היה מסוגל להשתתף בהרג וברציחות שלהם, כשהפטלירים ברחו מקורין, הסתתר ונשאר בעיר. כעת דורשים מאתנו אישור שגיריס הוא אדם טוב, כדי שיוכל לצאת לחופשי. אני וגירמר היינו בעד, רק משה וולקנשטין התנגד. הוא אמר שאסור להאמין לכלב. אך לא שמענו לו, ונהגנו נכון כפי שיתברר בהמשך.

השלטון הבולשביקי בקורין החזיק מעמד מאז תום הפסח עד ערב הימים הנוראים של שנת 1918. באזורים שלנו התארגנה כנופיה בשם "סוקולובצים". הם נכנסו לזוויהל וערכו פוגרום מזעזע. השוטרים שלנו היו בקשר עם הפורעים ימים אחדים לפני בואם לקורין. ה"שומרים" עמדו בלילה בארבע קצוות קורין – ליד זאוואד [בית-החרושת לסוכר] ליד וולוסט [המועצה], ב"פאיאנס" ובזשידקיןוקה [שכונות בהן גרו גויים] – כדי להורות לרוצחים את הכניסה לעיר.

בחצות הלילה שמענו יריות רבות – הסוקולובצים נכנסו לתוך העיר. יחד עם השוטרים שלנו התנפלו על הבניין של אייזיק הורוביץ, שבו נמצא המשרד, וירו מכל עבר. נהרגו אז משה וולקנשטין וימאי אחד. נפתלי כץ (בנו של חיים כץ) קפץ מן החלון ונפצע בשתי רגליו. הוא זחל לעבר בית שעמד ליד כנסיית מיקולה ושם קיבל עזרה ראשונה. אני הסתתרתי בלילה זה אצל מיכלה ריטשקר, אמו של משה גילדנמן, בקומה השנייה.

למחרת הלכו הפורעים אל גיריס ואילצו אותו, בניגוד לרצונו, להיות ראש העיר. הוא נאלץ לקבל את התפקיד משום שהפורעים לא ידעו קרוא וכתוב.

ועתה נתגלה טוב-לבו של גיריס: כשאסרו את אחי אמר גיריס: שרק אם הוא יאבד את ראשו, יקרה דבר לאחי או לאוכלוסיה היהודית בכלל, משום שלעולם לא ישכח את הטובה שעשיתי לו כשנתתי לו אישור שהוא אדם טוב. וכך היה: שחררו את אחי ולא היו עוד קרבנות בקרב יהודי קוריץ. וכך ניצלה קוריץ בעקיפין באמצעותי. טוב-לב משתלם, כמו שאמר שלמה המלך: "שלח לחמך על-פני המים כי ברב הימים תמצאנו" [קהלת יא, א].

בית בקוריץ

ס' קוריץ. זיכרונות והווי. עמ' 91 - 95.

התגוננות עצמית בקורין

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשהצבא האדום צעד לתוך מוסקבה וכוונן ממשלת פועלים, נמצאו יסודות חשוכים שלא הסכימו לקבל על עצמם את הסדר החדש. ואכן קמו במהרה גנרלים שונים וארגנו קבוצות חיילים שבעזרתם חשבו לחסל את הצבא האדום.

קבוצות כאלה של רוצחים היו הגברדיה של דניקין, הכנופיות של קולצ'ק, והנודע לשמצה פֶּטְלִינְרֵה, רוצחם של אלפי יהודים.

אחינו היהודים חיפשו כרגיל דרך להציל חיים. כך החלו לנדוד מעיירה לעיירה מאמינים ששם יהיו בטוחים יותר.

וכך התמלאה עירנו קורין, השוכנת על הדרך הראשית מוסקבה-רובנה, פליטים שרובם באו מזווייהל (נובוגרד-וולינסק).

הפליטים הביאו עמם את הידיעות הנוראות על הרוצחים השוחטים זקן ונער. חוסר שקט אפף את התושבים מעצם המחשבה מה עלול חלילה לקרות אֵתֵנוּ.

ואז נמצאו אחדים שהציעו לארגן התגוננות עצמית בנשק, ובכל לילה יעמדו מאה גברים על המשמר. נשק לא חסר בעירנו. בביתנו בלבד, היה בית-מלאכה לנשק של הגדוד ה-39 של הרוסים, כאשר עזבו הרוסים את העיר נותרו בביתנו רובים ותחמושת, שהיה בהם לחמש עם שלם.

לאחר אספות אחדות התארגנה התגוננות עצמית של יהודים. כיוון שבעיר גרו גם גויים, הבהירו להם שעליהם לשמור על שקט ולא לסייע לרוצחים.

זה היה בזמן שהעיר נותרה ללא שלטון. הצבא האדום עזב והפולנים עוד לא נכנסו. זכור לי מקרה: בזמן שהצבא האדום עזב את העיר, הוא העמיד חביות זפת ונפט על גשר העץ היחיד והצית אותן כדי למנוע ממתנגדיו את האפשרות להעביר נשק כבד דרך הגשר.

אז החלה קבוצת ההתגוננות העצמית לירות מכל עבר ומשכה את תשומת-הלב לכוונים שונים. ובינתיים גלגלו אנשים אחדים את החביות הבוערות לתוך המים. הגשר היחיד ניצל.

עם בוא הצבא הפולני תם תפקידה של ההתגוננות העצמית.

ההתגוננות העצמית בקוריץ הייתה ביטוי לכוח ולהגנה עצמית, שהקיפה את הנוער היהודי בעשרות ערים ועיירות במחוזות אוקראינה ורוסיה הלבנה. היא נוצרה באופן ספונטני והעמידה עצמה לשירות המגן וההגנה על חיי היהודים ורכושם. נוער זה גם שירת את תנועת השחרור הלאומית שמצאה את ביטויה בהתהוות התנועה הציונית בעיר, שאיחדה בתוכה כוח יהודי ורוח חופש.

ס' קוריץ. זיכרונות והווי. עמ' 95 - 96.

"כל נדרי" בבית-הכנסת של יעקב-יוסי הורנשטיין

כבר בשעות הבוקר ניכרו בעיר ההכנות לקבלת פני היום הנורא והקדוש יום-כיפור. החנויות ננעלו והאזור ההומה, המרכז המסחרי, היה כמת. תריסי הברזל המכסים על פתחי החנויות, כמו אמרו גם לאוכלוסייה הנוצרית שהיום הכול סגור.

עשרות יהודים ממהרים לבתי המדרש ומשם – להכנות האחרונות. אווירת ערב יום-כיפור השתלטה על הרחוב היהודי ועברה גם אל המחוזות הנוצריים השכנים. הכול וכולם אמרו יראת קודש. העולם התכונן ליום-הדין.

לאחר התרת נדרים חשו היהודים חוב קדוש להתפייס עם שכנים וקרובים, וכך להסיר את העול הכבד שנשאו על עצמם שנה שלמה. שלום-עליכם רחב, ואיחולי אושר לשנה החדשה, איחדו מחדש יהודים-אחים בעיירות הקטנות, והשקט מעורר המורא של ערב יום-הדין כמו נעטף בתקווה ובאמונה לשנה טובה לכלל ישראל.

על שפת הנהר, על גבעה, עמד איתן ומשך אליו את תשומת-הלב של הסביבה, בית-הכנסת של רב יעקב-יוסי הורנשטיין. הוא הותיר רושם שבידיו נתונה הגנת כל האזור. למרות שהכנסייה הפולנית, שנמצאה לא רחוק מבית-הכנסת, הייתה גבוהה ויפה מבחינה ארכיטקטונית – עורר בית-הכנסת של הורנשטיין, שהיה צנוע אך יפה למדי, כבוד רב אצל כל האוכלוסייה. בית-הכנסת, טובל בים של ירק ועצים, אמר קדושה והיה ראוי לקבל את תפילות עדת יהודים שטיהרו עצמם לקראת יום-הדין.

הדרך לבית-הכנסת עברה בסמטאות נוצריות, וילדיהם ליוו את המתפללים במבטי שנאה. כבר מרחוק ניכר בית-הכנסת במלוא הדרו, מואר בעשרות מנורות ונרות. הקרניים האחרונות של השמש השוקעת ליוו את המתפללים "כל-נדרי".

בבית-הכנסת ישבו היהודים עטופים בחלוקים מבהיקים בלובנם, שהיו ביטוי חיצוני לטהרת הנפש. ליד ארון-הקודש עומד ר' שמואליק החזן ועושה הכנות אחרונות לקראת "כל-נדרי". סביבו, ליד כותל המזרח, יושבים יהודים מכובדים, בעלי זקנים לבנים, ועל פניהם קמטים

עמוקים המעידים על מאבק חיים קשה בשנים שחלפו. הם מתכוננים להתבדל מן העולם הסובב ליום אחד, כדי להתייחד עם העולמות העליונים, ולהתפלל בכוונה יתרה אל ריבונו-של-עולם שייתן שנת בריאות ופרנסה לכל בית-ישראל.

מכה בבימה ממיתה כל תנועה. ובדממת המוות שומעים את הלמות הלב של עדת היהודים כולה, שהתכוונותם ותפילתם פונים אל "האחד והיחיד". קול החזן: "על דעת המקום ועל דעת הקהל" מפר את השקט ומאחד את "העולם" [הציבור] במקהלה גדולה האומרת תפילה. גם אנו, נערים קטנים מחושקים למקומנו בידי המבוגרים, נרגעים מאווירת הקודש ואומרים תפילה עם החזן.

לאחר שהשמש ר' איציק מודיע על מועד תחילת התפילה בבוקר המחרת, מתחילים היהודים לעזוב את בית-הכנסת, הרחובות מתמלאים באנשים לובשי לבן המאחלים לעצמם שנה-טובה, והולכים לנוח כדי שיוכלו להמשיך בתפילה ביום המחרת. כמה עשרות יהודים נשארים בבית-הכנסת ואומרים "תהילים" עד חצות.

בהשפעת האווירה מעוררת המורא של יום-כיפור, אמר לא אחד מאתנו באותו לילה את תפילתו בלחש, וראה בחלום את האבות מבקשים רחמים על עם ישראל ומלאכים טובים נושאים בכנפיהם בשורות טובות.

קרניים ראשונות של בוקר קטעו את החלום היפה והובילו אותנו בחזרה לבית-הכנסת של יעקב-יוסי הורנשטיין, להמשיך בתפילה ולקבל חתימה טובה.

מלאי פחד ושמחה, תקווה ואמונה, שהאל הגדול בעל לב האב, סלח לכל חטאינו – מה שעורר אומץ והעניק כוח לעדת היהודים לשאת בעול הפרנסה הכבד.

יעקב-יצחק סיגל

עניי קוריץ

העניינים שהסתובבו בחוצות קוריץ – איש לא הכיר את קורותיהם ואיש, כמדומה, לא התעניין מעולם לדעת מי הם, מאין הם באים ולאן הם הולכים.

הייתי עוד נער קטן, ודומני, שמספר גדול של "חוזרי על הפתחים" [כך במקור] הכרתי היטב. הכרתי אותם בפניהם, בלבושם, בהליכתם ובמבטם. מעבר לזה שהייתי פוגש בהם תמיד ברחוב, סובבים בין הבתים, ראיתי אותם תכופות בבית-המדרש, בבית-הכנסת הקטן של ר' אשר, בקלויז של מאקארוב [בית-תפילה של חסידי מאקארוב]. לרוב ראיתם אכן בבית-הכנסת של ר' אשר, לשם הלכתי לתפילה כל בוקר, כשגרנו בחדר קטן אצל ר' חיים, בית החזן עמד מאחורי בית-הכנסת הקטן. בבית-הכנסת היה תמיד מספר גדול של עניינים, בחורף ישבו על הספסל הארוך ליד התנור הגדול, וחממו את גבותיהם הזקנים המעוקמים. נדיר היה שמישהו מהם יציץ בספר. כשליד קיר התנור ישבו פחות אביונים, התיישבו גם יהודים זקנים מבאי בית-הכנסת "לחטוף כוויה", לחמם את דמם ליד התנור, ואפילו גברים צעירים יותר הרשו לעצמם נחת זו. אך כשהקיר היה מיושב "זרים" לא פגע איש בכבודם. זקנים וצעירים – כולם וויתרו על המקום למען העניינים. התפללו, הציצו בספר ליד דוכני התפילה, והמקום החם ביותר, קיר התנור, קיר מערב, נמסר לאלה שלא היו להם ד' אמות וארבע פינות חמות משלהם. יהודים התבוננו בהם לא ברחמים אלא במבט נוגה של אשמה. אך מה אפשר לעשות? בינתיים כך מתנהל העולם. עזרו ככל שיכלו. לא היה בית ללא אורח לשבת ולעיתים קרובות גם לימות-חול.

בכל-זאת לא חדלתי להתפלא: מה הם עושים עם עצמם, אותם יהודים נוודים, לאחר שהם מטלטלים עצמם בין הבתים? האם בית-הכנסת, בית-המדרש, בית-הכנסת הקטן של ר' אשר, הם המקום היחיד שבו הם מחממים את גופם הרצוץ, את גבם המיוגע? הייתה לי מין תחושה, שלהיות עני, ללא בית וללא פינת שולחן משל עצמו, זו עבודה קשה מאד. להסתובב בין הבתים, לפשוט יד לנדבה מידי יום, לבקש ולקבץ ותמיד להחזיק ביד את פרוטת הנדבה – העגמה והבושה, חשבת

לעצמי לא פעם, מלוות אותם כענן שחור. הוא הולך לפניו וצועד אחריהם ואינם יכולים, אף לא פעם, להשתחרר מחותמו.

גם היום הם עומדים לנגד עיניי וכשאני מנסה להיזכר במשהו מן הבית, באים הם ראשונים לקראתי. אני רואה אותם אכן, יורדים במדרגות בית-הכנסת של ר' אשר. הם יוצאים בקבוצה ובהדרגה מתחלקים לשלוש, לזוגות, ולבסוף נותר כל אחד לבדו. הם ודאי לא נדברו שאל מקום שהולך אחד, לא ילך אליו השני. באופן אינטואיטיבי, חושב אני לעצמי, כבר חילקו ביניהם את העיר, ונדיר שמישהו ישכח ויפלוש לשטח של זולתו. כשקרה שעני אחד ראה את השני מרחוק, ליד דלת של בית, התרחק אז הראשון מבוש, ויותר לא נפגש עם אותו עני במשך כל היום.

לא אחת, בעודי משוטט, שקוע במחשבות ילד, בסמטה אחורית, ראיתי לפתע עני יושב על בול-עץ של גדר גן ואוכל משהו כשהוא מסתיר בידו את פיו. אף שהייתי עוד נער קטן, התבייש העני בשל נוכחותי והסב קצת את ראשו הצדה, כדי שלא אראה איך הוא אוכל באמצע הרחוב. כבר הבנתי זאת היטב והסתלקתי במהירות, אך לא יכולתי להתאפק, עצרתי ומיד הסתובבתי לראות מה עושה העני. לא חלפו שלוש דקות, כך נדמה היה לי אז, והעני כבר לא היה שם. המקום על בול-העץ היה פנוי. לא יכולתי להבין למה ליהודים כאלה, עניים זקנים, אין מקום להתיישב לאכול, ואיך אפשר בכלל שאדם ישוטט בעולם ללא פינה משלו, ללא בית. לילות רבים הגיתי בזה על משכבי.

לקורין היה הקדש [בית-מחסה לנצרכים] ועניים היו לנים שם, גם ההקדש עמד בצד ברחוב בתי-הכנסת, כאילו הייתה לו שייכות קרובה לבתי-התפילה ולבתי-המדרש. לא כל העניים רצו ללון בהקדש. מדוע, איני יודע. פעם היה אכן ההקדש צר מלהכיל את כל העניים שנשארו זמן ממושך יותר בעיר. דיברו על באים ממרחק כאלה, שלא רצו לחצות את סף ההקדש והעדיפו לישון אי-שם בחוץ, על גשרון, בדיר, במרתף מט ליפול. מפונקים, כינו אותם. פעמים אחדות כילד, "תעיתי" להגיע להקדש, ונפחד קמעה, נכנסתי לפרוזדור הארוך הצר. היו שם כמה חדרים בהם שכבו יהודים חולים במיטות, כולם, כרים גבוהים למראשותיהם. ראיתי שם יהודים כפופים, מעוקמים כמקלות עם ידיים עקומות. הראשים היו שמוטים להם כשבורים, על לבם. ויהודיות, שכבות של שמלות כבדות ארוכות על גופן, והרבה מטפחות וסודרים

כהים עוטפים את ראשיהן. הן כמו התחככו בקיר ולטשו בי עיניים גדולות. אחזה בי בהלה קלה ורציתי לצאת משם מהר ככל האפשר.

מבעד לסדק של דלת פתוחה קמעה, ראיתי לפתע בחדר קטנטן, יושב ליד שולחן, זקן מופלג עם זקן לבן-כסוף, לפניו ספר פתוח. סביב לו על השולחן, היו מונחים ספרים רבים אחרים. עצרתי לרגע והתבוננתי בזקן הלבן שישב רכון על ספר וכמו קפא בכפיפתו. הוא לא נע, לא הניע את הראש, לא לשם ולא לכאן, ולא שם לב אליי.

מעולם לא ראיתי, בהיותי בבית-הכנסת הקטן, ששני עניים שישבו על הספסל הארוך, מן הסתם נחים מיום ארוך של חיזור על פתחי הבתים, מדברים ביניהם ולו מילים ספורות. הרושם שלי היה, שהם תמיד נתונים ברוגז זה עם זה. פעם שמעו אחד מהם פולט מעין המיית יונים מתחת לאפו, והאחר הבין מיד מה כוונתו, הוציא את נרתיק הטבק שלו, פתח אותו והראה לו שהוא ריק או כמעט ריק, והאחר שוב נהם ורטן משהו, אך הפעם כבר יותר אל עצמו ולא הייתה לזה עוד נגיעה ל"חבר", אלא מין רוגז עם עצמו, עם גורלו.

מאז נערותי לא יכולתי להבין, ואיני מבין כמעט עד היום, את הסוד והיסוד עליהם עומדים החיים של אנשים כאלה, כיצד התגלגלו טבעות תלושות אלה מן השלם, מן השרשרת האוחזת בכל האנשים – עניים, לא עניים, עשירים – כציבור אחד. לא לחינם נוצרות על אנשים גלמודים ועניים מסוג זה מעשיות ואגדות שונות, משום שבעצם חייהם ובשוטטותם בעולם יש משהו שלא מכאן, לא מקומי. מעל לכל המעשיות, האגדות והלגנות מרחפים, כך נדמה, הרוח והחשד הטוב והמעודן שכל אותם יוצאים מן הכלל קרעו עצמם במו-ידיהם, ומתוך כוונה בחרו לעצמם גורל כזה. משהו סודי ונסתר יש עמם והולך בעקבותיהם לנצח. הם לא קיבלו את החוק הנוקשה של החיים והפנו לו את גבם. אם זה אכן כך, אם באגדה טמון גרעין אמת, הרי הם בעלי כוח גדולים ואכן נבחרי האל להיות אדונים לעצמם ולגורלם.

חוג החובבים היהודי לדרמה בקוריץ

חוג הדרמה היהודי בקוריץ נודע בכל הסביבה באמניו, שביצעו בכישרון ובהצלחה רבה מחזות רציניים – דרמות, מלודרמות ואופרטות, בליווי קבוע של תזמורת ומקהלה.

חוג החובבים נוסד בשנת 1917. המייסד, המנהל והבמאי היה לייבקה גרשטיין, שנידון מאוחר יותר למוות ברוסיה הסובייטית כחשוד בריגול לטובת פולין. לגרשטיין הייתה, מילדות, נטייה חזקה לתאטרון והוא ביקר בקביעות במופעים שהציגו קבוצות תאטרון שביקרו בקוריץ.

במרץ רב החל גרשטיין לקבץ סביבו נערות ונערים שגילה בהם ניצוץ של כישרון משחק. הראשון שהתקרב אליו היה יצחק ישיבה-בחור, שלמד בבית-ספר "תרבות" וניגן יפה מאד בגיטרה. השני היה המשורר הקוריצאי הנודע, מאיר טשוידנר.

פרט לנזכרים לעיל מנה חוג החובבים בזמן ההוא את החברים הבאים: משה גילדנמן, אייזיק חיימניס, ליזה ציטריין, משה שורין, משה שניידר, ד"ר שלוגלייט, חיים-יצחק ויינשל, אברהם ויינשל, [יוסף יוזיק] מיכאלסון, ד"ר יעקב וואלאך, זלטה וואלאך, רוזה שפרכר, נעכה ברז, זיידל שדה-לבן, חיה גושר, בפיל שורין, יצחק קמינר, מוטיק פינקלשטיין, רוזה פינקלשטיין, ליזה שניידר, ינטה אוברשטרן, שמואל קלייפלד וסוקניק. כלחשנים של החוג שימשו חיים מלמד ומאיר גילמן.

תחת ניהולו של גרשטיין בוצעו במשך שש שנים, עד 1923, באופן קבוע מחזות ביידש ואף ברוסית. ביידש הצגנו "שיילוק" [שקספיר], "מירלה אפרת", "השחיטה", "אלוהים, אדם ושטן" [גורדין], "הפינטלה ייד", "שני קונילמל" [גולדפדן], "אלוהי הנקם" [אש], "הזכייה הגדולה". ברוסית הצגנו את היצירות הדרמתיות של צ'כוב, גוגול וסופרים רוסים אחרים. תחילה הצגנו באולם התאטרון של דוד גרשפלד ברחוב "3 במאי". אחר-כך עברנו לבניין "סוקול", מול המנזר, שבו היה אולם עם 300 מקומות ישיבה.

מקהלת חוג החובבים היהודי לדרמה בקוריץ

לאחר רצח לייבקה גרשטיין מתחיל פרק שני בחיי החוג. הבימוי עובר ליצחק ישיבה-בחור, שהיה מוכשר מאד כשחקן וכבמאי. בזמן ההוא עזבו רבים את החוג, אך באו כוחות צעירים חדשים. מן החברים החדשים אני זוכר את הבאים: אייזיק שניידר, אליעזר גרשטיין, נחום וסרשטרום, שמחה ברז, חיה ברז, נח גרבר, יצחק כץ, בֶּבְצִי הרשנהורן, לאה נייטרמן, דבורה נייטרמן, אברהם הוק, חנה אוברשטרן, משה גיטלמן, גיסיה גיטלמן, צביה בוף, רוחל'ה בסיוק, ראובן קיפר, רבינוביץ, בֶּרְזוב, חגינה חיימניס, בריינדלה ויגמן וכלחשן – דב בלבן.

התזמורת בניצוחו של שמואל קלייפלד, הייתה מורכבת מן החברים: משה גילדנמן, לייבל ומשה ברודר, מזריטשקי, ארליך, משה ברז, בוביס, יצחק פרובילה, נחום וסרשטרום, גרבר, יוסף וְכֶבְרוֹיט, אליעזר שְטִילרמן, יצחק קמינר, ישה שפילברג, יצחק ברז, שלמה אוברשטרן, יצחק חנין, איסר טשֶׁרְפֶק, הרשל קרפין וכמלווים קבועים של החוג, הכליזמרים רב פסח ורב יואל.

השקענו מאמץ רב עד שזכינו להוציא לפועל מחזה. בכל ביצוע צריך היה להתאים את האביזרים למחזה המוצג. לרוב הצגנו מחזות היסטוריים כמו: "האינקביזיציה הספרדית", "המכשפה מקסטיליה", "בר-

כוכבא", "אוריאל ד'אקוסטה", "חורבן ירושלים" וכדומה. בעת ביצוע "חורבן ירושלים" נאספו בעיר שלוש מאות מטפחות תורכיות לתפאורה של הבמה.

התכוננו להופעה כשם שמתכוננים לחתונה נגידיה בעיירה. וכי עניין של מה בכך הוא! יש היום הצגה בקוריץ! כל אחד הפך לבעל-שמחה. הייתה מין תחושה של ביתיות ואינטימיות, יחסים חמים שררו בינינו, קשר של שיתוף כמו במשפחה. פנים מרוצות קורנות משמחה, פעם אחת לפחות לשכוח את דאגות הפרנסה ואת צרות היום-יום. להשתחרר לערב אחד מן העול הכבד וליהנות מן האמנות המקודשת. האולם מלא וגדוש אנשים. כל המקומות תפוסים. התזמורת מנגנת לפתיחה, בהתלהבות רבה, ניגונים שונים. הבמה פתוחה. מתחילים להציג. הקומיקאי מספר בדיחה מוצלחת וצוחקים בהנאה. אך מיד משתנה הטון. הצחוק מתחלף לבכי. הקהל באולם בוכה, מנגבים דמעות, מייבבים ונאנחים.

לאחר כל הצגה היו ריקודים. רקדו עד שעת לילה מאוחרת. לרוב עד הבוקר. כך בילו כמו בשמחה אמתית.

הצגנו גם בעיירות שבסביבה – מזריטש, לודביפול והושטש. בבואנו לעיירה, נתקבלנו בשמחה רבה ובהכרת תודה. במזריטש שיחקנו את "חורבן ירושלים" ובלודביפול את "הזכייה הגדולה" מאת שלום עליכם.

לאחר שיצחק ישיבה-בחור התיישב ברובנה, עבר בימיו החוג אל משה גילדנמן. "תקופת גילדנמן" הייתה המעניינת ביותר בחיי חוג החובבים. גילדנמן היה לא רק שחקן, אלא גם מלחין ומחבר מחזות. הוא הנציח את עצמו ואת החוג במחזה מחיי קוריץ: "מלך השנוררים". את ה"מלך" גילם חיימניס.

וזהו שיר השנוררים:

אנחנו שנוררים אותנו כולם מכירים,
בחום גדול ובקור חריף מתגלגלים
יחפים ועירומים, זהו עיסוקנו,
הרגליים מרכבתנו השמים גגנו.

כשבאים לעיירה וכסף לא עושים,
אני משליך את התרמיל, צוחק לי מעולם השוטים.

מתחיל "לסחוב" בנחת מכל הבא ליד,
ובערב עושה "ויברח" מותיר אחריי את הרוח בלבד.
משיב הקבצן השני:

כשבאים לעיירה וכסף לא עושים,
חובש אני אז כובע, צוחק לי מעולם השוטים.
לובש אני קפוטה כעלם מעודן,
מזמין כלות לשידוך ומקבל נדן. (נמסר על-ידי אייזיק חיימניס)

המסורת של הצגות תאטרון כבר חדרה לנו לדם. צעירים לעשרות
הצטרפו לחוג ולמקהלה שאורגנו בידי החבר רבינוביץ, מורה למוסיקה
בבית-ספר "תרבות", בעלה של רוחל'ה גולדברג.

את ההצגה האחרונה ביצענו בקוריץ בניהולו של החבר רבינוביץ
ובבימוי משותף של אליעזר גֶרְשְׁטֵיין ושלי. ההצגה הייתה "המכשפה"
מאת גולדפדן. זו הייתה ההפקה האחרונה בקוריץ... על-פי דרישת הקהל
הצגנו את המחזה שלוש פעמים. בפעם השלישית כבר הופענו בפני
השלטון הסובייטי, בחורף 1940. נערכה אז תחרות באזור שלנו, בין
חוגים דרמטיים רוסיים, אוקראיניים, ויהודיים. אנו זכינו בציון לשבח.

הייתה ברשותנו גם ספרייה שהכילה ספרות דרמה ותמונות רבות
מכל ההצגות. למרבה הכאב, בשובי מן החזית, לא פגשתי איש מחוג
החובבים, הם אבדו עם כל יהודי קוריץ בקוזק. עמם אבדו כל התמונות
שהיו נשמת החוג. נבכה אותם והם יחיו בזיכרוננו תמיד.

ס' קוריץ. חינוך ואמנות. עמ' 144 - 148.

נחמה קרנצברג (נלסון)

מושבת הילדים של "טאז"

בלב הולם ובצעדים מהוססים אני נכנסת לחצר האחורית של המבצר הקוריציאני. בדיוק היום פותח כאן "טאז" [ארגון לשיפור הבריאות אצל היהודים במזרח אירופה] מושבת קיץ. מרחוק נישאים צלילי שיר ילדים עממי מוכר: "הרשלה קטנטון, מתאוה לו הילדון, ללכת לבדו עולם רחוק לבחון"...

אני הולכת לכיוון שממנו נשמעים הצלילים ורואה חבורה גדולה, מאד גדולה, של ילדים בגילים שונים. במרכז עומד ארליך במכנסיים קצרים וכובע משונה על הראש, בלבוש זה הוא עצמו דומה לילד מגודל. מקלון בידו, הוא מנצח על מקהלת הילדים.

בראותו אותי, הוא עוזב את הילדים ומתקרב אליי בחיוך: שמעתי עליך רבות משמואליק פינקלשטיין ומיוזיק מיכאלסון.

וכמו לפי הזמנה מיוחדת צצים שמואליק פינקלשטיין ויוזיק מיכאלסון ובעקבותיהם בא בצעדים חפוזים ינקל נייטרמן. נאלצתי, הוא אומר, לסגור את החנות. אולי הפסדתי פדיון גדול, הוא מוסיף בחיוך טוב-לב.

נתחיל, אומר שמואליק פינקלשטיין, מן המטבח ומחדר-האוכל, משום שאצלנו החשוב ביותר הוא מה אוכלים – ואיך אוכלים, מוסיף, חציו אומר רצינות וחציו בדיחות הדעת, יוזיק מיכאלסון.

אנו נכנסים לחדר-האוכל. כאן פוגשות אותנו בחיוכים לבביים לאה סקלר וחייקה סרבר. להן יש כבר ניסיון רב-שנים בעבודה במושבות הקיץ, והן חשות כאן כמו בביתן.

אימהות יהודיות יקרות, הרי הייתן גם לי כאימהות בצעדי הראשונים בעבודה עצמאית.

אנו הולכים מחדר לחדר. הכול לבן, מבהיק בניקיונו. ממש שמחה לעין וללב.

ארליך עורך לי היכרות עם המבצר. מה שונה נראה לי עתה המבצר באור-יום. ראיתיו לא אחת, אך כמובן, בשעת טיול של בין-השמשות, אז הוא נראה מלא-סודות ומבהיל במרתפיו העמוקים והשעון הגבוה בקצהו. בערב הוא היה יפה, מלא-הוד, זר וגויי במקצת. שונה לחלוטין הוא נראה עכשיו באורה של שמש בוקר, בדיוק כאילו הוא עצמו נעשה צעיר יותר בחברת הילדים היהודים העניים.

משהכרנו את הסביבה היפה, אנו ניגשים לעבודה. תחילה שוקלים ומודדים את הילדים. חיבורים שכמותם, ידיהם ורגליהם רזות, הם מזכירים גידולים רכים שזכו לאור מועט...

כמה אהוב ונעים היית לי קיץ 1934! חלפת מהר, כחלום מתוק! לא הייתה זו עבודה קשה, אלא שירה של יצירה פורייה. כמה מאמץ, לב, נכונות, השקיעו בעבודה זו חברי הנהגת "טא"ז". הנה אני רואה את כולם עכשיו, כמו חיים, לנגד עיניי. זה היום האחרון של "מושב הקיץ". מחצית קורין נאספה לראות את ההצגה האחרונה של הילדים.

ילדינו נראים עתה שונים, הפנים הקטנות מלאות, הלחיים אדמדמות והעיניים בורקות.

תמה העבודה. הילדים עוזבים את המבצר שבו בילו חסרי-דאגה, שבועות אחדים, ושבים לבתיהם הקטנים, הדלים והצפופים.

אני אורזת את חפצי מעיפה עוד מבט אל המבצר. שוב הוא עומד מלא-סוד, שותק, זר לי, כלל לא כמו במשך הקיץ.

תחת הרגליים מרשרשים עלי שלכת צהובים. אני מתבוננת בהם וחושבת לי, הרוח אולי יישא אותם הרחק-הרחק מכאן, ושם יספרו על חוסר-דאגה זמני ושמחה של ילדים...

מרחוק נישאים צלילים של שיר מוכר - - - סמטאות, סמטאות ובתים, סמטאות קורין יקרות לי, לנצח, עד נשמת אפי האחרונה, אבכה אתכן ואתאבל...

מושבת הילדים של "טאז"

ס' קוריץ. כלכלה, מוסדות וארגונים. עמ' 177 - 179.

מפלגת "פועלי-ציון" בקורין

המפלגה בקורין צמחה עוד בתקופת שלטון הצאר, בזמן שעל פעילות ציונית או סוציאליסטית הסתכנו בעבודת פרך בסיביר. אך בלי שים לב לכך, הייתה בקורין קבוצת חברים של "פועלי-ציון" שקיימה פעילות בלתי-לגלית. הם עמדו בקשר עם הוועד המרכזי של המפלגה, ששלח להם ספרות בלתי-לגלית ואף נואמים. מזמן לזמן היו מארגנים אספות במקומות שונים או תחת כיפת השמים, וכשנודע למשטרה היו נפוצים לכל עבר.

עם פרוץ מהפכת אוקטובר יצאה המפלגה מן החשאיות, נספחה אל הוועד המהפכני ושכרה מקום משלה לאספות. לקבוצת הפעילים הקטנה הצטרפו חברים חדשים רבים מחוגים שונים – עובדים, בני-נוער, משכילים-לומדים וסתם אנשי-עם.

כבר בשנת 1917 הייתה בקורין פרקציה [פלג] של "צעירי-ציון". פעילים בפרקציה ההיא היו החברים הבאים: משה בלימן, אשר שיקר, פינחס ינטיס, שמואל ברעם, דב ויגמן, צבי ברנבוים וגרשון חבבש.

בשנים הבאות נוסף דב ברנשטיין, שעד הסוף תרם לחיזוק המפלגה.

ראוי לציין שלאחר פיצול "פועלי-ציון" לימין ושמאל, ניצח בקורין האגף הימני ואנחנו התאחדנו עם מפלגת "צעירי-ציון".

לאחר האיחוד גדלה המפלגה בקורין פי שתיים. הפעולה החשובה הראשונה שלה הייתה ייסוד ארגון הנוער "פרייהייט" [חופש]. מרבית הנוער של "פרייהייט" היו נוער עובד ולומד. המפלגה יצרה למענם אפיק לביטוי פוליטי ורוחני.

בתחום המקצועי פעלה המפלגה שלנו רבות תוך התחשבות בתנאים המיוחדים של קורין. המפלגה ייסדה איגוד מקצועי של חייטים שסביבו התקבצו גם בעלי מקצועות אחרים. מנהיגי האיגוד היו החברים יונטל שניידר, משה גיטלמן ויוסף בקרמן.

בתחום התרבותי פיתחה המפלגה שלנו פעילות ענפה. לא הסתפקנו בספריית "תרבות", משום שרצינו להביא משהו חדש מן הספרות המהפכנית הקלסית שנתפרסמה אז בפולין.

ייסדנו ספרייה מפלגתית משלנו על-שם בר בורוכוב ותוך זמן קצר הכילה הספרייה כמות גדולה של ספרים ביידיש ובפולנית. הספרייה הייתה אז שם-דבר בעיר. מאות קוראים מחוגים שונים השתמשו בה ונהנו מן האוצר העשיר.

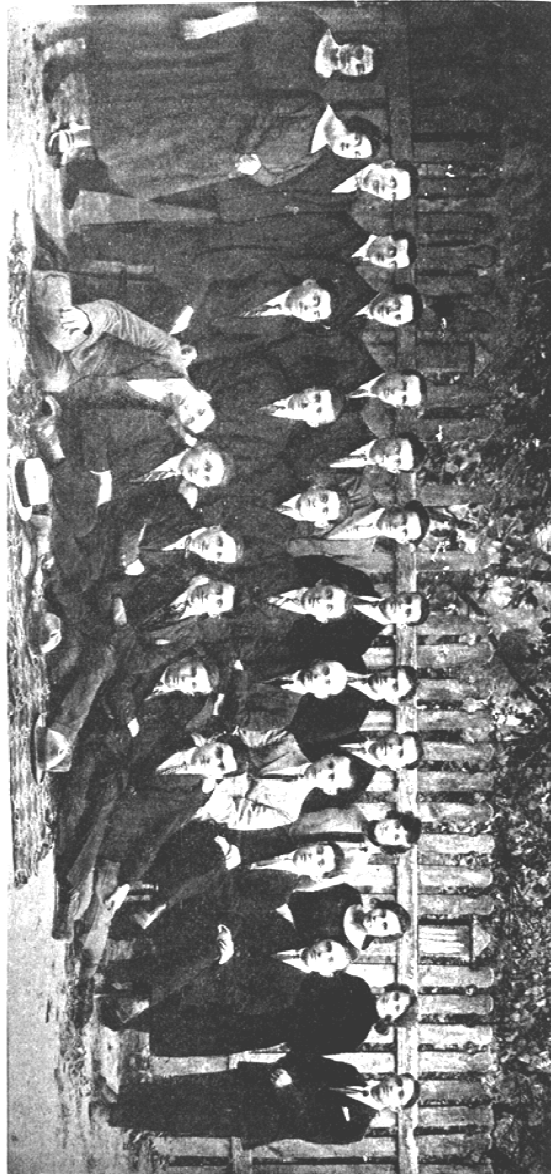
בספרייה נוצר חוג של פעילי תרבות שאָרגנו מזמן לזמן שיחות תרבות ומשפטים ספרותיים על יצירות שונות. בחוג הנזכר היו חברים: אשר שיכר, שמחה בֶּרֶז, לייבל זבודניק וגם נציגי היסודות השמאליים בעיר: מיכאל ליטבק, הרשל וויוֹנֶט, פרידה פינקלשטיין, ישראל גרינפלד, מיציק זפרן ומאיר בריינדיס.

פעילותנו הספרותית עוררה תשומת-לב בחוג נרחב של אוכלוסיית קוריצ'. האולם היה תמיד מלא מעבר ליכולת הקיבול שלו, והמשפטים הספרותיים והשיחות נוהלו בהצלחה רבה.

עוד ארגנה המפלגה את "העובד". היו אלה בעלי-מלאכה שלא היה באפשרותם לנסוע להכשרה. עשינו עִמָם פעילות חשובה. מרבית החברים היו שנים רבות רחוקים מציונות ומהתארגנות בכלל. באמצעות פעילותנו נעשו ציונים מסורים ונאמנים.

בוועד "העובד" היו החברים הבאים: שלמה פרלמן, אשר שיכר, דוד אוזירנסקי, יעקב רייז, ברל ואליעזר ליפין, יוסף הימלפרב, יונטל שניידר, אברהם וידרו ומשה שיינרמן.

כך התנהלה פעילות המפלגה עד שנת 1939, עד פרוץ המלחמה. המלחמה קטעה הכול. חברים בודדים של "העובד" ניצלו והם עכשיו בישראל, אך הרוב נספו עם כל הציבור.

יעקב-יצחק סיגל

בספרות יידיש כולה לא היה דומני סופר שאהב כל כך את עיר הולדתו כשם שסיגל אהב את קוריץ.

הוא עזב את העיר בעודו נער. כמעט כל חייו חי מעבר לים, בקנדה הרחוקה, אלפי קילומטרים הרחק מקוריץ. ואף-על-פי-כן, התפלל מנחה בנוסח קוריץ, שמר עמוק בלבו את שלהבת העיר, תמיד חשב, התגעגע וחלם על קוריץ, וכמו יהודי טוב התפלל שהאל ירחם על קוריץ האהובה והיקרה שלו, ויגן עליה מפני רוחות הרוע ומסערות הזמן.

סיגל נולד בשנת 1897 בסלופקוביץ ליד פרוסקורוב במחוז פודוליה למשפחת למדנים טהורים שמוצאם מן ה"תוספות יום-טוב". אמו התייחסה על ר' יעקב אניפולר, שלמד עם הבעש"ט קודם שנתגלה. אביו אהרן-בר, סופר סת"ם וחזן, נפטר כשיעקב-יצחק היה ילד בן שלוש.

סיגל מתאר את דמות אביו במילים הבאות:

אבי היה למדן,
בבתי-הכנסת של פרוסקורוב ושל קוריץ
זכרו זקנים אציליים
את חריפות שכלו ואפילו שיחת חולין. ("אבי")

סיגל בא לקוריץ ילד בן שנתיים. למד ב"חדר", אחר-כך עבר ל"תלמוד-תורה" ושם למד עד גיל 13.

המשורר הנציח את "התלמוד-תורה" בקוריץ בתיאור אמנותי-קלסי של דמות מורה-מלמד בתלמוד-התורה, בשם גודל:

"היה לו שם של מלמד כעסן ומכה. אימהות נהגו להזהיר את בניהן הקטנים, שהיו תלמידים גרועים ב"חדרים", שימסרו אותם לידי גודל והוא כבר יעשה מהם בני-אדם.

עיניו היו משוננות באופן בלתי-רגיל, חלבוניות-צהבהבות עם שרידי אישונים קטנים, חשבתי לי אז, שהוא כבר ראה בהן כמעט הכול, וניצל אותן כמעט עד תומן.

טבע רע היה למורה-מלמד גודל: להכות בסרגל הארוך הרחב שלו על הידיים בכל הכוח. הוא שנא שהניחו ידיים, או אפילו יד אחת, על דוכן הלימוד, ורצה שיניחו אותן למטה, מתחתיו. הוא שנא להסתכל על ידיים. הוא היה מסתובב בין דוכני הלימוד, מבקש מאלוהים שמישהו מן הילדים יניח יד על הספר. בבת-אחת היה צץ אז, כמו נחש צהוב, הסרגל הארוך, ומתנפל על היד הקטנה של הילד בכעס שכזה, שהקרבת לא האמין שעוד נותרו לו כל אצבעותיו.

אך ללמד פסוק, בניגון מתוק שכזה, כשם שהיה גודל מלמד אותנו, לא יכול איש, ואיש בכל העולם כבר לא יוכל לעשות זאת.

כשמת, עוד בימים שלמדתי בתלמוד-התורה, הייתי מדוכא. הייתי אז בסך-הכול בן אחת-עשרה. במשך תקופה ממושכת אהבתי להישאר לבדי בבית, כשכולם הלכו לעיסוקיהם, ושעות ארוכות לא חדלתי לומר וללמוד בקול נמוך וגבוה, ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, בניגון של גודל, שהיה מפרש את הכתוב באופן שכל הפירושים שבעולם לא יכלו לעשות".

(מתוך יצירה אוטוביוגרפית שעתידה להתפרסם בקנדה. את כתב-היד שלחו המשורר א. ש. שקולניקוב והמשוררת אסתר סיגל ממונטריאול קנדה) [ספק אם יצאה לאור. לא נמצא אֶזְכוּר בקטלוג בית-הספרים הלאומי].

שנה לפני שעזב את העיר התלמד סיגל בתפירת מוקיים. בשנת 1911 והוא בן 14, היגר למונטריאול (קנדה) עם אמו, אחותו ואחיו. סיגל עבד זמן קצר במפעל חייטות, וכשעזב, נעשה מורה בבית-ספר עממי יהודי, לאחר מכן נעשה חבר במערכת העיתון "קאנאדער אדלער".

הוא התחתן בן 19 במונטריאול, בשנת 1916. השאיר שתי בנות נשואות. היו לו שלוש. הבכורה אבדה לו כשהייתה בת 4. זה הותיר בו עקבות טרגיים עמוקים למשך כל חייו.

12 השנים בהן חי סיגל בקוריץ הטביעו בו את חותמן לכל ימי חייו. הוא נשם את אווירת העיר עד יומו האחרון. שנים מאוחר יותר, ביטא את הקשר שלו אל קוריץ במילים:

אני מגלה קבל-עם
את מוצאי.
מוצאי
מקוריץ הענייה.
בסמטה שלי
בתים גלמודים
גגות ישנים, מבועתים.
בבית-הכנסת הקטן של רב-אשר
נשא פעם דרשה
המגיד ממזריטש. ("אני זוכר")

סיגל חי בקוריץ בדחקות גדולה. אולי משום כך אמר על עצמו אחר-כך: "אנו באים מדרכים מלנכוליות בעמקי ווהלין העגומים". הוא חסך 20 ארוחות בוקר כדי שיוכל לרכוש את "משלי קרילוב". הוא מתאר את דלותו במילים שאָמו אומרת לו [לדעתי קוריץ היא הדוברת כאן]:

הלכת ממני נער עצוב
בבלויי סחבות של יתום.
אצל שולחני רעבת,
ועל הרעב בירכת,
בכוונה טובה, נרעדת,
שביום המחר, אולי מחרתיים,
ישבעו גם ליד שולחנות הדלים. ("בשעה מאוחרת")

וביגון חייו ראה לנגד עיניו אימה מעוררת דמע בקוריץ:

תחת גגות נמוכים וכבדים
אנחנו מצטופפים בלילות.
בית, מנורה מפיצה אור צהוב עמום –
ילד חולה.
בית, נר מהבהב דועך –
יהודי זקן למראשות מת,

רוכן על "תהילים"
שומר וישן. ("מדבר קוריץ")

ובשיר אחר ממשיך סיגל לתאר את התמונה הנוגה של החיים
בקוריץ:

בשלג הקר ובכפור הכלבים נובחים,
צלילו הנוכרי של קולם מטיל אימה,
נביבות מייבבת מן הרוח שבארובה.

אין זה המוטיב היחיד בשירתו. סיגל מצייר תמונה צבעונית ועשירה
של קוריץ:

הנה קוריץ שלנו, עיירה קטנה – שוק מְצַעַר
שורות חנויות מְטוּת-זוקן.
ובית-העולם – יער ישן במעלה הר
שום עץ, עוד לא מת בו.

אלון רחב-נוף, סמוך לאוהל "הקוריציא" מטיל צל,
מרבה עליו, מסעף ענפיו מעל ל"שטיבל"
אני זוכר אותו מושלג, בליל ירח בהיר
משקיף ממרומי ההר על כל העיר. ("בית הפשוטים")

סיגל מאוהב לא רק בעיר אלא גם ביהודי קוריץ:

שבט של יהודים קטנים, דלי-עם,
חנוונים, ממלמלים מעל שקי קמח
פסוקים שנונים, משיבי-נפש, של הנביא יחזקאל –
הם היו משפחתי הרחבה.
ינקתי התלהבות
מגאונותם הצנועה,
מחכמתם - - -

המוטיב העיקרי בשירת סיגל הוא החסידות, כפי שהדבר מתבטא
בדמויות המאירות של הבעש"ט ושל רבי פינחס מקוריץ.

את דרכו לחסידות הובילה אגדה יפה עד כאב על הגדייה החולה שהבעל-שם-טוב ריפא. הוא החזיק אותה על זרועו, ליקט עשבים ביער וחיים אותה באור השמש. ובעת משב ערבית קר, היה עוסף אותה בעדינות תחת כנף בגדו עד שהייתה נרדמת בשקט.

סיגל מצא נוחם בחסידות. ראה בה מעיין של אור, מבצר לעם היהודי בגלות:

נדפדף לשם השלווה בדפֿי
סיפורי נפלאות של הבעש"ט.
עצוב בעולם וכבר קצת אחרי
ואצלנו נסדק הקן הרוטט.
נשוב נתקן קירותיו,
נחבר לקרקע את סֶפו
ונאמר אז בלב: יהי אור
ויואר ליהודי אוהלו.
("חסידות")

סיגל הביע רעיון מעניין מאוד, כמו שווילנה הייתה ירושלים-דליטא, כך הייתה קוריץ צפת דוהלן. מקור החסידות הוא בצפת, מן האר"י הקדוש, ובקוריץ התפשט מאוד ובעצמה, עץ המיסטיקה החסידית. "כל הדרכים הצדדיות עם עציהן השקטים מוליכים אל צפת-קוריץ" – אומר סיגל.

את מלוא האהבה שבלבו, מעניק סיגל לדמותו הקורנת, הקדושה של רבי פינחס מקוריץ [1790-1726] "הפשוט מכל הרבי"ם, היהודי מכל היהודים".

רבי פינחס, העניו הגדול, שאמר על עצמו: "משום שישבתי בפינה נידחת, נעשיתי מה שאני עתה. והיום כשאני תופס מקום חשוב, גם אני חדל כבר להבין את כתבי-הקודש".

הפליא את סיגל כוח החשיבה הפילוסופית אצל הקוריצאי. כידוע העריך רבי פינחס מאוד לא רק את הרמב"ם, אלא גם את שפינוזה.

בין משכילי העבר הקוריצאים הייתה מוכרת האגדה הבאה: סיפרו פעם לר' פינחס מקוריץ, שהיה פילוסוף אפיקורס, ברוך שפינוזה, שכתב בספריו שלאדם יש טבע כמו לכל הבהמות, והוא לא ניצב גבוה

מעליהן. השיב ר' פינחס בצחוק: "צריך היה לשאול אותו אם גם הבהמות הוציאו מתוכן פילוסוף בשם שפינוזה". ביחסו זה להוגה היהודי הגדול, ראה סיגל אצל ר' פינחס סינתזה בין ההשכלה לחסידות, שכלתנות במיסטיקה היהודית. אך במיוחד העריך סיגל אצל ר' פינחס את המיסטי-חסידי. הוא ראה בו קודם-כול איש-העם, "יהודי טוב" במובן עממי. הוא כתב עליו שירים רבים, אך אנו נאלצים להסתפק בציטוטים ספורים בלבד. יש אגדה, שמקורה לא ידוע, שהבעש"ט השאיר את העגלה שלו, שבה נהג להוביל טיט מהרי הקרפטים, ליד בית-המדרש של ר' פינחס מקוריץ. סיגל שמע את האגדה מאחיו הגדול ממנו, שהיה מלא וגדוש באגדות חסידיות.

בשיר "מקוריץ" מתאר סיגל את העגלה האגדית במילים אלה:

מה לא חווה רחובנו,
וחולם מעשייה מהולה ביפעה:
כאן מונח זיכרון – עגלת בעל-שם-טוב רבנו,
חסיד זקן הכיר אותה.

מונחת שנים מאחורי גדר בית-הכנסת
גלגליה השניים שבורים.
החסיד הזקן התיישב בה לנסוע
על ערמת שלג, במשחק ילדים.

מעשייה, מעשיונת, את יפה מאַמֶּת כי
מה טוב את הוגה בהם.
עגלה ליד בית-כנסת, אין יודע למי היא
ואת נזכרת מיד, היא של בעל-שם.

הוא השאיר אותה כאן מזכרת, בדד,
ילדים משחקים בה יפה, זה ניכר.
הקיץ פורש לה עשב כמרבד,
החורף – מצע רך של שלג מואר.

סיגל מתאר את הקוריציאי, לא כצדיק, בעל-מופת, אלא כיהודי פשוט, שווה לכולם, הוא מתפלל בבית-הכנסת של הסנדלרים ואינו רוצה שיקראו לו רבי, אלא פשוט: ר' פינחס.

ובית-הכנסת שבנה בקוריץ הוא הקטן מכולם, אך מיועד לכל יהודי קוריץ. גם יהודי שבא מנכר, נשאו אותו רגליו לבית-הכנסת של "הקוריצאי הקדוש והגדוש", ועל בית-הכנסת נטוּו אגדות מופלאות. יהודי קוריץ, כשנכנסו לבית-הכנסת, היו לוחשים בשקט, בסוד, כדי שאוזן זרה לא תקלוט חלילה מילה: באחרית הימים, כשמשיח בן-דוד יבוא מנדודיו אלינו לקוריץ, יעדו הראשון יהיה בית-הכנסת של רבי פינחס. הוא יישק למזוזה, ואת תפילת מנחה-מעריב הראשונה יתפלל אצל ר' פינחס בבית-הכנסת הנמוך.

אך לאסוננו הגדול, לא משיח בא לקוריץ, אלא ס"מ [סמאל], אשמדאי, שהציף את רחובותיה בדם ילדיה, אף מי הנהר קורצ'ק אדמו מדם יהודי קוריץ היקרים, האהובים.

כאן הופך סיגל למקונן הגדול, הוא מתעלה לדרגת ירמיהו הנביא מודרני. אני סבור ששום משורר לא הספיד את עירו ה"היים-שטאט" שלו כפי שהספיד וביכה סיגל את קוריץ.

כשנודע לסיגל שקוריץ חרבה – הוא פורץ בבכי גדול:

מזמורים, נרות, ימי-חג, את כולם
כיבה השטן ברחובנו.
אשב על-כן "שבעה" על העיירה.

פעם בקוריץ, חלונות מבריקים
שרו "לכה דודי" לכבוד שבת-מלכה,
ועתה הכול שרוף
לא הגן אלוהים על הקרובים והטובים. ("חורבן קוריץ")

לבו של סיגל שותת דם על אבדן הנוער הקוריצאי הנפלא:

הו, נערים יהודים יקרים, ילדי קוריץ!
מילות יידיש שלי חולות הן כולן,
קודחות תחת ידיי כעת,
אני מדבר עליכם – ואתם כבר שרופים.
גורלכם העיוור ביקום משוטט,
ממשש לו עולם, בידיים עתירות פצעים.

ובנפרד, קורע סיגל קריעה על אבדן ילדי קוריץ.

אצלנו היהודים הייתה לילד חשיבות כבירה. ילד הוא עתיד האנושות. ראינו בו טוהר-מלאכים. ואכן כתוב, שלמלאך בשם כרוב יש פני ילד. לפני קדושת הילד השתחוו צדיקים גדולים וקדושים.

והשונא את הילד האחרון של קוריץ
הרג במו-ידיו.
ואת ילדינו – נשא לכל הרוחות
גל של אפר כבוי, חזק.
וגעגוע עליהם יביעו שעות הבדידות הגדולות
של רחובנו ההרוג המרוסק. ("אלוהי השוויון")

סיגל מספר על יהודי קוריציאי לא מוכר, שבימים הנוראים ההם, ימי גוגן ואבדן, זחל תחת החורבות והגיש עזרה, וסיכן את חייו למען נער יהודי חולה:

לוויה לא הייתה לו שם
כשבידי תלוינים הוא נפל
מצאוהו בסדק מרתף, כך סתם,
ואיש לא הכיר את החלל.

כרו את קברו במרתף
וזקן, כבר עיוור למחצה,
"קדיש" אז אמר, וכל איש
בלבו נר זיכרון למענו מצא.

לרמה פואטית אמנותית גבוהה מאוד מגיע סיגל בשירו "גבורה". הוא מתאר בשיר זה, איך קם רבי פינחס מקוריץ מקברו ובא לראות מה שלום יהודי קוריץ היקרים שלו. הוא רואה שהכול חרב והעיר היא עיר מתים. רק בית-הכנסת שלו שלם. הוא נכנס פנימה ומתוך השקט הוא שומע רחש תפילה, מתפשטים בחלל מזמורי תהילים, לוחבים ומרשרשים נרות-נשמה רבים מאוד על הקדושים. רבי פינחס רוצה להפשיל את שולי הקפוטה, לברוח מקבר-הגלות, לא לשמוע עוד זעקות-שבר ויללות. הוא רוצה לראות את מאורעות העבר הגדולים, כשאלוהים הוציא את אברהם החוצה ואמר לו: "הבט-נא השמימה וספֹר הכוכבים אם תוכל לספֹר אותם... כה יהיה זרעך" [בראשית ט"ו, ה']. אך עתה

מתיו כה רבים, רבים מספור. רבי פינחס העניו, נעשה מורד בשם. הוא רוצה להזמין את האל לרדת אל הארץ ולשאול אותו: כך קיימת את הבטחתך? התוכל לספור את מתיך?

נעלמה דמותו של רבי פינחס, ואליהו הנביא בא לגטו קוריק, לליל-הסדר. הוא רואה הר אפר לנגד עיניו – אפרם של קדושי קוריק. הוא נופל על פניו ושואל: האם יקום מן האפר לפחות ילד יהודי אחד?

והשמים אינם עונים, והחורבות אינן משיבות. מצא אליהו הנביא קרש ישן, הניחו על האפר. הוא ערך את הסדר, ואלפי רוחות-נשמות, נשמות קדושות של יהודי קוריק, עמדו סביבו והאזינו. ואליהו עמד לפני השולחן ועשה בשקט קידוש. קידוש על האפר ועל החורבן, קידוש על הלילה המת. אחר-כך רכן הנביא ונטל מלוא חופניים אפר, אפר מקודש של הקדושים הקוריצאים השרופים, וזרה על ראשו ללא גבול וללא סוף.

רוחו של סיגל מרחפת מעל לחורבות קוריק והוא שומע מלמול. הוא רואה שלושה צרצרים, תושבים ותיקים מקומטים, אומרים את הקינה הישנה: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו..." את קוריק. כאן ביטא סיגל את הטרגדיה הגדולה של קהילת קוריק. לא נותר בעיר יהודי שיבכה את המתים, רק צרצרים זקנים, מקומטים...

נופל על סיגל געגוע גדול לקוריק שאבדה. הוא רוצה לעוף על כנפי נשר לביתו ההרוס:

אמרוד בזמן ואברח,
אכנס בשער בית-העלמין הישן.
זקני קוריק שלי, נומו, נוחו לכם עידן,
בכל מרחבי השממה חלפתי, נדדתי בכדי
שבתי אליכם, אל צלכם הנצחי. ("יאוש ו...")

סיגל מסכם את החורבן הנורא במילים הנוראות:

ריקים הרחובות,
ריקים הבתים,
ריקים השמים,
מלאים רק בורות הקברים. ("תישן ילדי")

סיגל היה פורה מאוד. הבאנו כאן רק טיפה מן הים, ממה שכתב המשורר על קוריץ. לדעת יעקב גלטשטיין כתב סיגל יותר שירים משכתבו פושקין ולרמונטוב גם יחד.

סיגל פרסם 11 ספרי שירה.

מעולמי	פון מיין וועלט – מונטריאול 1918
בנפרד	באזונדער – מונטריאול 1921
ביתי ועולמי	מיין שטוב און מיין וועלט – ווין 1923
שירים	לידער – ניו-יארק 1926
ליריקה	ליריק – מונטריאול 1930
הניגון שלי	מיין ניגון – מונטריאול 1931
הסעודה השלישית	די דריטע סעודה – מונטריאול 1937
בית הפשוטים	דאס הויז פון פשוטע – מונטריאול 1940
שירים ותשבחות	לידער און לויבן – מונטריאול 1944
ספר יידיש	ספר אידיש – מונטריאול 1955
שירים אחרונים	לעצטע לידער – מונטריאול 1955

סיגל נפטר בביתו, ב-7 במרץ 1954 בבוקרו של יום ראשון, מאוטם בלב. הוא נטמן בבית-העלמין של "נאצינאלען ארבעטער פארבאנד" במונטריאול. על המצבה נחרתה שורה משיר שלו:

יאמרו עליי, נו מה כבר יאמרו,
ובלבד שלא תשכח האמת.
בתוכי ישכון אור בהיר ביותר
וגם חשכת הליל של הדור, תתביית.

סיגל התכוון לעלות לישראל ולכתוב על טרגדיית הגלות המייסרת שלנו. הוא הביע את משאלתו בשיר "צליל":

אעלה לארץ-ישראל,
אתגעגע לגלות – השכינה,
לבעש"ט וזהב באָרו,
לקברו הפשוט של ברסלבר;
לעמי כולו באפר קברו,
אין שלם בו איבר.

לאבני מצבה ישנות
גרמנים ניתצון בגרזנים.
בעמק ווהלין לבקתות
עם החלונות המנופצים.

אזדקן בארץ-ישראל
ואשב לי ספר לכתוב,
ספר – עליי ועל הגלות
להשאיר אחרינו, זְכַר טוב.

מי יודע אם יתיר לי הזמן
לכתוב שלושה פרקים ראשונים,
אם כבר רועדים לי ימיי
אבודים נבהלים.

נו, ימשיך כבר שני אחריי,
ושלישי – להמשכים נצחיים יטה שכם
אולי יותר מאורכה של גלות
מקוריץ עד צפת ובית-לחם.

ס' קוריץ. רבנים ומשוררים. עמ' 284 - 296 .

מנחם (מנדל) גורבן

[המאמר נכתב עברית. ומובא כאן ללא כל שינוי. השירים ששולבו בו, למעט אחד, נכתבו ביידיש]

מנחם נולד בקוריץ בשנת 1908 למשפחת עמלים ענייה. מילדותו ראה בבית-אביו את מפלצת הדלות הנאלחת, לחמו היה לחם-דמעה ולא פעם ידע יסורי-רעב. הוא היה מאותם זעומי-הגורל, שנולדו בעצב ובביאתם לעולם באו עמם יסוריהם. דרכי-חיינו אבלות היו, התגורר בחדר צר ואפל עם אחיו ואחיותיו ולא פעם קלל את יומו.

הנער מנחם נחן בנפש פיוטית. כבר מנעוריו התנגן כנורו. הוא היה מאותם יפי-הרוח, שעליהם שר המשורר: "יהי חלקי עמכם, ענוי-עולם"...

בהיות נפשו שוקקה ומבקשת לחם ואין, התעורר בלב מנחם חזון גדול, שיום יבוא ויחדל עני מקרב הארץ ואדם לא יחסר לחם לאכול ובגד ללבוש.

כשנחה עליו רוח השירה הביע חזונו במילים אלו:

לא אמת כי דלות מן האל היא
כי רעב ומצוקה משמים באים
לכל בני אנוש לחם יהי
לכל בני אנוש אושר וחיים.
לא אמת כי ירחק זה היום
ולכאן לא יבוא לעולם
הנה הוא קרב ובא, הוא ולא חלום.

ככל נערי הדור ההוא קיבל מנחם את ראשית חינוכו ב"חדר". הוא התגלה כנער חריף-מוח ולא פעם הפתיע את רבו ר' שמואליק בשאלותיו החריפות והעמוקות. מנחם הרגיש שחילו לאוריתא והוא הגה בתורה יומם ולילה.

בהכנסו ל"ישיבה" התחבב מאוד על ה"עלוי מפולטבה". ה"עלוי" ניבא לו עתיד מזהיר בהוראה. אולם דאגות הפרנסה נתקוהו מה"ישיבה", כי היה עליו לעזור להוריו העניים.

במנחם מתחילה להתגבש השקפה פסימית על החיים. הוא מכיר באפסות ההווה. באשר יפנה ראות עיניו עצב ויגון. האדם נתון למשחק הגורל העיור. הנה מפציעה השמש, אך מיד היא מתקדרת בעבים, וחוזר חלילה.

היום שאך בא נעלם בלהבות
לעברו של אתמול חולף.
המחר שוב יזרח בדרמות חדשות
ויצנח אל עצב עיף.
ימים מתמוססים
לילות בלהב שוקעים
לעבר בוקר נוסף חייכני
ואירועיו הרעננים.

אולם מנחם משתדל להשכיח מלבו את עצבו והרהוריו הנוגים. הווית-חיו, אמנם, הווית-קוצים, אך החשבון עוד לא נגמר. אזנו נטויה אל רגנת כוכבים רחוקה. הוא מקוה, שאי-שם למעלה, בין כוכבי-מרום, יש אוזן שומעת לאנקת עני, יש מי האוסף דמעות העשוקים, ואף שמש חיו זרוח תזרח.
לחברו המתאונן על מר גורלו וקשי-יומו הוא משיב:

אנחנו ילדים של הצער
בלבנו סאת ייסורים מלאה
משברים לאל את השער
תעלה אליו התפילה...
אחים התדפקתי רבות
אל שמי נחושה בזעקה של פלדה...
דום! דומה מלאכים מאמצים הקולות
אור ורווחה תמלא הסביבה.

אולם, אמונתו במחר יותר טוב, היא עד ארגיעה. המלאכים לא נעתרו לתפילותיו. ושוב מתקדרים פניו ותוגתו קוססת את לבו:

עני גלמוד לבד אלין
איש אותי כלל לא יבין.
ידי למרומים אשאן
קבל תפילת המתלונן.
חוש צערי שמע אנחתי
ממעמקים רואה אני
בשמים זוהר כוכבי

סודק ענן למעני.
 שמחת פתאום עליי נופלת
 אמור כוכב שלי בחלד
 היכן חבוי אושרי?
 וכמה עוד באש כאבי
 שמים אסדוק אך בכדי?
 לבי מתנפץ, נותר אין-אוניס
 נושבת רוח סוערה
 כוכבי הנה כבה.
 עבים כבדים! חושו לבוא
 את אושרי שאו לפה!

ב"ישיבה" ספג מנחם את חיבת הארץ ועוד מגערותו חלם על עליה ארצה. הוא היה ציוני בלב ונפש. בהכנסו ל"החלוץ" דרש שמיד ישלחוהו להכשרה. הוא יצא לקלוסובה ושם נבחר כבא-כוח הקיבוץ לניהול תעמולה למען "החלוץ" בערי הסביבה. מנחם נסע מעיר לעיר ובכל מקום הלהיב בנועם דבורו ובלהט חזונו את הנוער והחדיר בו את רעיון תחיית העם והמולדת.

הוא יצא בהתערעה נגד הנוער היהודי שנגרף בזרם הקוסמופוליטיות והצלת האנושות. ביומנו מצאנו כתוב: "ישנה אגדה עברית קדומה, המספרת על גולי-ציון אחרי החורבן שנדדו במדבר וצמאו למים. הישמעאלים הגישו להם נאדות לשתיה. הגולים המתעלפים בצמא התנפלו על הנאדות הללו, אבל כשהגישו אותם אל פיהם נכנסו לקרביהם לא מים אלא אויר עד שנתפקעו מעיהם ומתו. אלה לא היו נאדות מים אלא נאדות נפוחים.

משהו מאימתם של ה"נאדות הנפוחים" היה באידיאל הקוסמופוליטי שנזדמן לצעירי ישראל בדרך עינוייהם בגולה. הנאדות של "הצלת האנושות" היו נפוחים מאויר ולא היו בהם מים חיים, כדי לרוות דורות צמאים"

והוא בטוח שבריטניה תעזור לנו להשיב את הגזילה. הוא מביא דברי יוספוס פלביוס, שלאחר חורבן הבית פנו אנשי אנטיוכיה לטיטוס בבקשה לגרש את יהודי עירם. טיטוס לא שמע לבקשתם ואמר להם "היהודים הללו ארצם חרבה ואם אגרש אותם - לאן ילכו? "אי אפשר, אומר מנחם, שגויי העולם כיום יהיו יותר רשעים ממחרב הבית".

נפשו הפיוטית של מנחם אינה מסתפקת בעולם העשייה בלבד. היא מתגעגעת ליופי ואהבה, המטהרת ומזככת את ההווה. הוא כתב שיר לירי לחברתו שאהב. זהו שיר נחמד, מלא רוח ופיוט, מתנגנים בו צלילי נפש רכה. ענוגה וחולמת.

בואי, בואי, לו אך עוד פעם
 עלי אלי, וכבר –
 סוף יהיה לייסורי השקטים

העולים ממעמקים...
אילם אכרע לפניך מלכתי
לרגליך – אפרוש את גורלי
כמעשה כשפים של מקדשך.
ימים, לילות, כמו צללים חיוורים, סביבותייך
אשתול ואהפך
לפרחים חיים, אל מול עיניך.

והנה מגיע הרגע המקווה והמאושר: מנחם אושר לעליה. ובחוזרו לקוריץ לשם הכנה לעלות ארצה הוא מביע את געגועיו על קלוסובה בשיר מלא השתפכות-הנפש:

רוחות רעות סוערות
זורמות באון ומתפראות
נוהמות כחיות מרושעות
בחשכת הליל.
פזורות אף בהרים גבוהים
שורקות כמו שדים מרושעים
ועוד מתהוללות...
ושוב ניעורים
בית קט ומנורה
מיטה קטנה וגם שמיכה
בבניין קלוסובה...

מנחם עלה ארצה בשנת 1936. בשנותיו הראשונות בארץ חי חיי דוחק ומצוקה. הוא ידע את מרירות חוסר העבודה. התגורר בתל-אביב אצל משפחת גולוד. לאחר-מכן נתקבל כחבר בקבוצת מעלה-החמשה.

בארץ השתולל אז טרור-דמים. נפלו חמשת הבחורים שנפילתם זעזעה את הישוב כולו.

מנחם הקדיש לזכרם שיר כתוב **עברית** בשם "החמישה":

נשמור על המקום בו נפלו חמשה
גבורים ובונים ישרים.
נשמור בעמדות בלילות סוערים.
ועם שחר סיור בהרים.
פזור לימין, לשמאל מול חזית
אויב – קדימה!
מחסה לנו כל רגב, כל סלע בהר
במרץ נשקנו נרימה!

מנחם התגייס לתפקידי שמירה. הוא נהיה גפיר (נוטר) ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה התגייס לצבא הבריטי. הגיע עם הצבא למצרים ואחר-כך ללוב. שם עבד במחסן-בגדים צבאי. באותו מחסן הכיר את מינה, אשתו לעתיד, ילידת לוב, שעבדה כתופרת.

עם שחרורו מהצבא התהלך מנחם שוב בטל מעבודה והתגורר אצל משפחת גולוד. הועד למען החייל טיפל בו, סידר לו דירה בגבעתיים וכן סידר אותו בבית-חרושת לצבעים ברמת-גן. כעבור חדשים פוטר מהעבודה.

ושוב התרוצצויות בלשכת-העבודה ודחיות בלך ושוב. הלשכה סידרה אותו כפועל זמני בבית-חרושת "צוף".

סוף-סוף הגיע מנחם אל המרגוע: הוא נתקבל כעובד קבוע במחלבת "תנובה" שבתל-אביב. אולם, כאן ארב לו הגורל המר והאכזרי: הוא נחבט בראשו בשעת העבודה ומאז התחיל להתאונן על כאבי-ראש חזקים. הרופאים עשו צילומים ושיקופים שונים, אך לא גילו בו שום ממצא פתולוגי. אולם, פתאום נתנה בו המחלה סימנים מדאיגים מאוד. תקפתהו סחרחורת וראיינו טושטשה. הבהילוהו לבית-חולים בירושלים והרופאים קבעו שיש לנתחו, כי גילו גידול ממאיר במוחו.

מנחם ידע היטב את מצבו החמור ולא שגה באשליות. מדי פעם בפעם שפך לבו לפני רעיתו: למה ועל-מה כה התאכזר הגורל עלי? הנה, לאחר הרבה שנות סבל, נדודים, רעב ועוני באתי סוף-סוף אל המנוחה: יש לי בית, אשה, שני ילדים חמודים ועבודה קבועה. עתה הניח לי הגורל והסיר כפו מעלי ואף לי ניתן ליהנות קמעה מחמודות-תבל, ודווקא עתה באה עלי המחלה הארורה חשוכת-המרפא. למה מגיע לי זאת? מה חטא חטאתי? במי נגעתי לרעה? – היה מנחם קורא בכאבו הגדול.

ואז שר את "שיר הברבור" שלו המחריד בתוכנו:

אמור כוכב שלי בחלד
היכן חבוי אושרי
בלבי כבה להט הפלד
לשאת תפילה ולסדוק רקיעי
אמור נא גורל מצועף
לאן את אושרי הגלית?
האם הפסדתי את חיי ביעף
לנצח אצעד רק ברתע?
מבקש את האל שאיבדתי
בתחינה חרישית בחלום
מתאוה שישמע תפילתי
במרחבים הגבוהים של מרום.

גם על סף המות חיפש מנחם את אושרו והוא קווה שאלוהים יעתר לתפלתו. אבל השמים עמדו דוממים ומחרישים. דבר לא נע ולא זע ביקום.

נתחווהו, אולם הנתוח לא הצליח.

לאחר יסורים קשים במשך 3 חודשים הוציא את נשמתו ב-20 בפברואר שנת 1951. בן 43 היה במותו.

מעטים וקשים היו חיי מנחם. אין ספק שהיה בו ניצוץ של משורר-אמת. במסיבות אחרות היה ניצוץ זה מתלקח ללהבה של שירה לירית מזוככת שהיה בה כדי להעשיר את ספרותנו והוא היה תופס את המקום הראוי לו בחבורת הסופרים והמשוררים. לא זכה מנחם ולא זכינו אנחנו, ויעידו על כך כ-200 השירים הנמצאים בעזבונו הספרותי שלא זכו עדיין לראות אור.

לא-רבות ראתה מינה אשתו את מנחם, לא ארכו ימיו אתה. בסך-הכול 5 שנים גרו יחד. בעודו צעיר, שופע מרץ ומלא-חיים לקחו המות מעליה.

ס' קורין. טיפוסים ודמויות. עמ' 320 - 325.

שישה נרות לבנים

פמוט אחד של כסף
ושישה נרות לבנים –
בוא, הדלק בהם אש
וברך על הלהבות,
שנשקו בחום, בחסד קדוש
לנשמת אמך
בדרכה אל השמים
בצל האל לחסות---

פמוט אחד של כסף
ושישה נרות לבנים –
ביום אבל ויגון
על מכסת הדם הכבדה,
ליד כותל של גטו
בארץ זרועת קברים
רחוקה---

פמוט אחד של כסף
ושישה נרות לבנים –
בוא, הדלק בהם אש
לעת משפט העמים בפני אלוהים.

ס' קוריץ. השואה. עמ' 332.

השיר ששרו בגטו קורין

מרחף מול העין
המראה הנורא:
רוצחים במדים ירוקים.
משתוללים מתפראים, בשיגעון הם רצים
בידיהם מחזיקים "אוטומטים".
מגלבים מתנופפים, כאן מכות מחלקים
בבשרנו החי – קורעים.
מגרשים את כולם מתוך הבתים
איש מאשתו מבדלים,
מגרשים, ולבורות בקוזק מובילים.
נשמעות זעקות ברחובות היהודים,
אנשים נואשים, נפחדים.
ילדים קטנטנים מבוהלים וחיוורים
ללא הרף בוכים, צועקים.
רצים הגויים, עם השקים הריקים
עוזרים לגלות יהודים,
שודדים את בתינו
חבילות הם עושים
מן האסון כל כך מרוצים.

השיר נכתב בידי אייזיק שניידר והולחן לפי שיר עם רוסי בשם
"ראסקינולוס מורֶיָה שירוקו" [נפרש לו הים במרחב]

יהודית קרש (שפירא)

שיר

קורין, העיירה בה הכול איבדתי
אֶחָזָה בך רק בחלום,
שם ביליתי ימי ילדותי
מכל זה לא נותר לי מאום.

לא אשכח גם לרגע
מה ששנים לי היה כה נעים,
בקור, לחות, רעב וכל פגע
אחשוב על ביתי החמים.

אלי! מה קשה להיות יהודי
למה כה ירבו ייסוריי?
אני שבורה, עד מה עייפתי
צריך שיהיה כבר גבול לסבלותיי.

כחיה, במורא חרדה
מוות אחוש בכל איבר,
למה לי חיים, מה המטרה
לשכב עודי חיה בבור-קבר?

רעד עובר בי לפתע
חמימות פושטת בנשמה,
פי הכאוב הוגה ללא רתע
מילה רק אחת – נקמה!

ס' קורין. השואה. עמ' 355. מתוך מאמר בעברית: **כתוב זאת בזיכרון**

דרכם האחרונה של קדושינו

(הודעת עדות שנאספה על-ידי הוועדה ההיסטורית במינכן בשנת 1946. הועברה על-ידי "יד ושם").

השחיטה הגדולה בערב שבועות 1942 הייתה למעשה השמינית. לפניה היו שבע שחיטות "קטנות".

בתחילה, דרשו הגרמנים מן היודנרט שלנו מאות אחדות של יהודים לעבודה, ודווקא את הכוחות הטובים ביותר ואת האנשים המשכילים, בהבטיחם ששולחים אותם לעבודה "טובה" יותר ושהם יהיו בסדר גמור.

הובילו אותם כ-15 ק"מ מקוריץ, הכריחו אותם לחפור בור וירו בהם באכזריות.

מעשים נוראים כאלה, חזרו על עצמם פעמים אחדות, אך לא נשאו אופי של חיסול מוחלט. החורבן הגדול בא על יקירינו ואהובינו בערב שבועות 1942. ימים אחדים קודם לכן, באחד הערבים, נודע לכמה יהודים שהגרמנים והמשטרה האוקראינית הביאו 100 גויים מן הכפרים השכנים, כדי לחפור בורות בשביל יהודי קוריץ. הם הוחזקו תחת משמר כבד ולא הרשו לאיש מהם ללכת לביתו, משום שחששו שמא ימצא "חלילה" גוי שיספר ליהודי קוריץ לאיזו מטרה חפרו את בורות...

הידיעה האיומה נודעה לאוכלוסייה היהודית, אלא שהיהודים לא רצו להאמין ואמרו שגורמים סתם פאניקה. הייתכן! איך יכול לקרות כדבר הזה? כך סתם, לקחת אנשים חיים ולירות בהם? נכון אמנם, טענו, שפה ושם ירו ביהודים, אז נשאלת השאלה מתי לא ירו ולא שחטו יהודים? אך כאן מדברים הרי על השמדה – כזאת לא יכול לקרות, מעוררים בהלת-שווא.

בזה התנחמו אחינו – עד שבא ערב שבועות 1942 הנורא. ברחוב עוד היה חשוק, אנשים ישנו שינה עמוקה, נדמה היה לנו שיורים. התעוררנו משנתנו והבנו שאין זה חלום, יורים אכן ממש. תחילה נשמעו יריות בודדות, אך ככל שעבר זמן גברו היריות. נבהלנו מאוד. בדירה שלנו גרו

מספר משפחות, כולם ניגשו בריצה לחלונות וראו מראה נורא, מגרשים משלוח יהודים – גברים, נשים, ילדים ותינוקות שההורים נשאו על ידיהם.

היהודים הללו היו מוקפים גרמנים ומשטרה אוקראינית. הביאו במיוחד מאות שוטרס מז'טומיר – רוצחים אמתיים שהצטיינו ביחסם הרצחני ליהודים. מי שנפל בידיהם כבר לא יצא חי.

המפקד האוקראיני דניליוק נסע ברחבי העיר וחילק הוראות איך לנהוג ביהודים. הובילו את כל היהודים אל ה"גלאָוּא" – ראש המנהל-האזורי, שמו קריז'נובסקי, רוצח חסר רחמים, שהיה סופר הקהילה [האוקראינית]. בדקו אותם ולקחו כל מה שהיה להם והעבירו אותם לצד שני.

לאחר שכל היהודים עברו את הביקורת בא ה"לאנדווירט" [מפקד המחוז החקלאי] הגרמני של קוריץ עם כמה פקידים גרמנים, ופקד שכל היהודים יסתדרו בשורות. הם עברו בין השורות, בדקו כל אחד ביסודיות, מי שמצא-חן בעיניהם שאלו אותו מה גילו ומה מקצועו. אנשים צעירים ויפים צוו לסור הצדה ולהסתובב בגבם לכל האחרים, כך בחרו 200 צעירים יהודים חזקים והפרידו אותם מן השאר.

מיד באו גויים רבים עם סוסים ועגלות ריקות וגם כמה משאיות "גרֶזֶזוֹוִיקוֹת". הגרמנים והמשטרה האוקראינית התחילו לחלק גברים לחוד, נשים לחוד וילדים לחוד. הגברים והנשים הוקפו מיד בשמירה חזקה וגורשו לקוזק לבורות. גברים ונשים חלשים הושיבו במשאיות.

את הילדים השליכו לעגלות בדיוק כפי שמשליכים אבנים. הרוצח היה תופס את הילד איפה שלא יהיה: ביד, ברגל, בראש, בחולצה. כך העמיסו עגלות מלאות ילדים אחד על השני, והובילו אותם לקוזק. כשנפל ילד מן העגלה, היו המוביל או השוטר זורקים אותו בחזרה לעגלה כמו שזורקים אבן.

בקוזק כבר היו מוכנים 5 בורות עמוקים, 8-10 מטר רוחב, 4-5 מטר עומק. לבורות הולכו מדרגות שנחפרו במיוחד, כדי שהקרבנות יוכלו לרדת ב"נוחות" לעומק הבור.

הביאו את כל היהודים למרחק רבע ק"מ מן הבורות. הושיבו אותם על האדמה והפקידו עליהם שמירה חזקה. אחר-כך לקחו גברים ונשים, שישה כל פעם, והובילו לבור. לפני כן היה עליהם להתפשט עירומים כביום היוולדם. בבור השכיבו כל קרבן עם הפנים כלפי מטה. שם עמדו שישה גרמנים עם אקדחים וירו לכל אחד כדור בראש.

עם הילדים ההתרחשות הייתה שונה. הביאו את כל העגלות שהיו בהן ילדים אל הבורות, ומן העגלות השליכו אותם חיים לבורות. כשרוקנו תכולת שתי עגלות, זרקו פנימה שני רימונים ופוצצו את הילדים.

ליד הבורות אירעו מקרים שכדאי לספר עליהם: בעיר שלנו היה גביר גדול בשם הורוביץ. עם כל היהודים הייתה גברת הורוביץ עם בתה הקִסיה. הנערה הייתה יפהפייה. היא זהרה מתוך הבור, הרוצחים החליטו שעוול להכריז פרח צעיר ויפה זה. הגרמנים ביקשו מהקִסיה לעזוב את הבור. אמרה הבת שבלי אִמה לא תזוז ממקומה. הרוצחים לא יכלו לשאת את ה"חוצפה" ומיד ירו בה.

עוד מקרה היה עם הרופא האהוב שלנו יעקב (יני) הרשנהורן. לגרמנים נודע שהוא רופא טוב, הוציאו אותו מן הבור ואמרו לו ללכת לביתו. הוא ביקש שישחררו את אשתו. הגרמנים לא הסכימו לזה. הצית הדוקטור סיגר, ירד לבור והורה להרג אותו. היו מקרים רבים שילדים לא רצו לעזוב את הוריהם, והורים את ילדיהם והם החליטו למות על "קידוש-השם" יחד.

הרבי שלנו, רב לייזר'ל, הוא, משפחתו והחסידים שלו, הסתתרו בחורבה לא רחוק מן הנהר. כבר היה אחרי 12 בצהריים כשהבחין בהם גוי והלשין למשטרה. באו גרמנים ושוטרים אוקראינים ותפסו אותם.

קודם לכן הודיעו לרבי, שהם יודעים שיש ברשותו זהב רב, כסף וחפצים. ימסרו להם הכול וישחררו אותם. הרוצחים אספו חבילה גדולה, נתנו לרבי לשאתה וגירשו אותו עם חסידיו ועם משפחתו לקוזק לבורות....

קבר אחים בקוזק 1960

ס' קוריץ. השואה. עמ' 357 - 360 .

חורבן קוריץ (מתוך יומני)

במקום הגרמנים באים הבולשביקים

אנסה לסקור בקצרה את אירועי 17 בספטמבר 1939-2 ביולי 1941, היום בו נכבשה קוריץ בידי הצבא הגרמני.

המלחמה בין גרמניה ופולין שפרצה ב-1 בספטמבר 1939 עמדה לפני סיומה בחלוף שבועיים. הכנופיות של היטלר נמצאו ליד הנהר בוג ב-15.9. ציפינו בחרדה לבואם אלינו בימים הקרובים. גדולים היו פליאתנו ושמחתנו כאשר ב-17.9 חצה הצבא האדום את הגבול הפולני-סובייטי ובכובשו את קוריץ, המשיך לצעוד הלאה, מערבה. יהודי קוריץ התרגלו אט-אט לתנאים החדשים שנוצרו תחת השלטון הסובייטי. הסוחרים, שירדו מגדולתם בזמן הממשל החדש, החלו לחפש מקורות פרנסה אחרים. חלקם נעשו פקידים או עובדים במפעלים ממשלתיים, הפחות משכילים והחסונים שבהם, עבדו כפועלים פשוטים בסלילת הדרך מקיוב ללמברג (לבוב) שהשלטון הסובייטי יזם. במקום חנויות פרטיות, הוקמו קואופרטיבים ממשלתיים שנוהלו ברובם בידי סוחרים לשעבר. קואופרטיבים אלה שגשגו, ועם הזמן הצליחו לספק את צרכי האוכלוסייה. הנוער למד בבתי-הספר הממשלתיים, כלליים ומקצועיים, והחיים חזרו בהדרגה למסלולם. רדיפות על רקע דתי, כפי שהפחידו אותנו שקורה ברוסיה הסובייטית, לא חשו יהודי קוריץ כלל.

כך התנהלו החיים עד 22 ביוני 1941 כשגרמניה נכנסה למלחמה עם רוסיה. באותה מהירות בה ריסקו הצבאות הגרמנים את פולין, כבשו עתה, בזו אחר זו, את ערי אוקראינה ונעו קדימה. שלושה ימים לאחר פרוץ המלחמה, כבר קיבלו המשרדים הסובייטים בקוריץ הוראה להתפנות. הבהלה הייתה מיידית. לרשות יהודים מקוריץ, שהיו פקידים או עובדים סובייטיים, הועמדו אמצעי תחבורה והם עזבו את העיר יחד עם המוסדות הממשלתיים. יהודים רבים שכרו, במחירים גבוהים, עגלות של גוים והצטרפו. היו שיצאו ברגל לזוויהיל. רבים שבו על עקבותיהם, בשל עומס יתר ברכבות לא הצליחו להשתחל לתוך הקרונות. יהודים אחדים נהרגו מן הפצצות שהשליכו הגרמנים על תחנת הרכבת בזוויהיל. בדרך זו התפנו כ-1000 יהודים, והנותרים, כמעט 4000, נשארו בקוריץ והמתו בחרדה לבוא הצבא הגרמני. ב-29 ביוני כבר שמעו בקוריץ את הדי הארטילריה. אחרוני החיילים של הצבא האדום עזבו את אוסטרוג ואת הושטש, ובחצותם את הנהר גורין, חלפו בחיפזון דרך קוריץ. ב-30 ביוני לא נותר בקוריץ סימן לצבא האדום, רק כמה בעלי תפקידים מן ה"נ.ק.ו.ד." [הועד לביטחון פנים שקדם לק.ג.ב.]

שמרו על הסדר בעיר. ב-1 ביולי כבר לא היה בקוריץ שלטון. ברחובות הסתובבו אוקראינים שפניהם מרוצות וציפו כבר בחוסר סבלנות ל"משחררם", להיטלר.

בימים הראשונים

ב-2 ביולי 1941 עם שחר, נשמעו יריות בודדות, ומיד לאחר מכן רעש מנועים וצעקות פרא בשפה הגרמנית. במהירות חלפו בעיר הגרמנים הראשונים על אופנועים, אחריהם צעדו הרגלים ומאוחר יותר הארטילריה. יהודים ישבו בבתיים מאחורי דלתות מוגפות וחיכו בחרדה לעתיד לבוא. שלושה ימים לא העז שום יהודי לצאת לרחוב. ב-5 ביולי שמעתי דפיקות נמרצות בדלת: "פתח את הדלת, נלא, נפרוץ אותה" צעק קול זועם בשפה האוקראינית. כשפתחתי את הדלת, נכנס לדירה אוקראיני מלווה בשלושה גרמנים. "כל הגברים בואו אתנו לעבודה", הודיע האוקראיני. בעוד אני ובני מתכוננים להליכה, הספיק האוקראיני לפתוח את כל הארונות ואת מגירות השולחנות. כל מה שמצא חן בעיניו לקח. ששאלתי אותו אם נהיה בעבודה זמן רב ואם עלינו לקחת אתנו אוכל, השיב האוקראיני: "כל השנים שתיתם את דמנו וזללתם את בשרנו, עכשיו אתם יכולים לרעוב קצת".

הובילו אותנו אל ה"זעמסקער בולניצה" – בית-החולים האזורי (ליד וולוסט – המועצה המקומית), שם פגשנו כבר כמה עשרות יהודים שהועסקו בניקוי החדרים ואספו כרים ושמיכות מבתי היהודים שבסביבה, משום שב"בולניצה" הכשירו בית-חולים צבאי. עבדנו עד שעת ערב מאוחרת. לפני לכתנו הביתה, נתן לנו מנהל העבודה אישורים שעבדנו בעבודה של הממשל, והסביר שרק היהודים שיציגו אישורי עבודה, במאפיה שיועדה להם, יקבלו לחם, הכמות, 250 גרם ליום לאדם עובד. בבוקר היום השלישי שמענו צעקות מביתו של ישראל פיטרניק [בלנק?], שנמצא מול בית-החולים. מיד הכניסו שני גרמנים את חתנו של שרוליה פיטרניק, יודקה קולוברטר [מן הכפר קולוברטי], לחצר בית-החולים. הביאו אותו לגדר החוצצת בין בית החולים ובין המועצה, נתנו בידו מעדר והכריחו אותו לחפור בור. כשהבור היה מוכן, קרא אחד הגרמנים את גזר-דין המוות כנגד ה"יודה" יודקה כאימעניס [חיימניס]. הוא הואשם בגנבת "רכוש צבאי", שני שקים. לא עזרו בכיו של יודקה והראיה שלא הוא גנב את השקים, שגרמנים שחלפו במקום לקחו ממנו שקים חדשים והשאירו את הקרועים עם צלבי-הקרס. הם ירו בו וציוו עלינו לכסותו. זה היה המעשה החייתי הראשון מצד הגרמנים, שנכחתי בו ואשר הטיל אימה על תושבי קוריץ.

חוקי היהודים

ב-8 ביולי 1941 הודבקו ברחבי העיר מודעות גדולות בגרמנית ובאוקראינית בזו הלשון:

1. נשק מכל סוג שהוא, שיש ברשות היהודים, חייב להימסר לאלתר למפקדה המקומית הגרמנית.
2. נאסר על יהודים לעזוב את העיר ללא רשות השלטונות.
3. אסור לנוצרים לדרוך על סף ביתו של יהודי.
4. על כל בית יהודי יצויר במקום בולט, בצבע כחול, מגן-דוד גדול.
5. על כל היהודים, מגיל 12 ואילך, לשאת שני טלאים צהובים, על החזה בצד שמאל ועל הגב (על הטלאי להיות עגול, בקוטר 7 ס"מ).
6. יהודים רשאים להימצא ברחוב רק בדרכם אל העבודה וממנה.
7. מותר ליהודים לערוך קניות בשוק רק ביום חמישי משעה 8-10 בבוקר.

מתחת לתקנות אלו נוסף בכתב בולט: "על הפרת הצו – עונש מוות".

תוצאות הצו הזה הורגשו במהרה. לראשונה זיהו הגרמנים בקלות בית יהודי, לפי המגן-דוד, ויכלו לעשות בדיירים וברכושם כרצונם. על סמך הצו, בתואנה של חיפוש נשק, שדדה המשטרה האוקראינית את היהודים והפחידה אותם. האיכרים, שהיו מביאים לשוק מעט ירקות, דרשו עבור "סחורתם" מחירים מופקעים, בידיעה שליהודים זמן קצוב לקניות. עבור קצת גריסים או שעועית, רצו לקבל חליפה או שמלה טובה. לא אשכח את הרגע בו יצאתי לראשונה לרחוב עם הטלאי הצהוב. המכרים האוקראינים התבוננו בהשתתפות מעושה, החצופים יותר, הורו עלינו באצבע וצחקו. הגרמנים הסתכלו בהתנשאות, מתוך ביזוי. מפחיד במיוחד היה, כשגרמני הלך מאחור. הייתה תחושה שמיד ישלוף את האקדח ויפתח בקליעה למטרה בטלאי הצהוב שעל הגב, שכל כך בלט לעין על רקע המקטורן הכהה.

ביום השני לפירסום הצו של ה"ארטס-קומנדאנט" – המפקד המקומי, מונה בהמלצת המנהל-האזורי, "יודנראט" בהרכב הבא: זקן היהודים – משה קרסנסקיטבסקי. חברים: יוסף קמנשטיין, אהרן קיפרבנד, בורקה גולדברג, יעקב ברודר ו[נחום] קורוסקטשבסקי. תפקיד היודנרט היה לספק עובדים למפעלי הממשל ולאסוף אצל היהודים חפצי-בית שונים, בגדים, מצעים, לפי דרישות המפקד המקומי, ה"קרייז-לאנדווירט" – ראש המחוז החקלאי [ולהלן: קרייז-לאנדווירט] והמשטרה האוקראינית.

יחסם של האוקראינים

מיד לאחר כיבוש קוריץ בידי הגרמנים, הוקם מנהל-אזורי אוקראיני – "ראיוֹנֶה-אופראווה" (ראיוֹן-פארוואלטנוג) [ולהלן: מנהל-אזורי]. בראשו הועמד המורה רוסיטיקוס. כעבור כמה שבועות, בשל חטא כלשהו, מינו במקומו את הסופר פלור קריז'אנובסקי מן המועצה המקומית, ואת בנו למזכיר כללי. בו-בזמן הקימו את המשטרה האוקראינית ואת שאר מוסדות הממשל. השכבה האוקראינית המשכילה, שהייתה פעילה מאד בשנים 1918-1919, בתקופת פֶּטְלִיורה, ירדה למחתרת לאחר התהוות המדינה הפולנית, ומאוחר יותר ב-1939, כשהצבא האדום כבש את אוקראינה. היא הקימה ארגוני תרבות למראית עין: "פרוסוויטא" [השכלה], "רידניא-כאטא" [בית שלנו], שם חינכו את הנוער ברוח לאומית, שהייתה בהחלט אנטישמית, וחיזקו בהם את התקווה ואת החלום של "סאמוסטינה אוקראינה" (אוקראינה עצמאית). עכשיו, כשהיטלר כבש את מערב אוקראינה, הציגו אותו הבוגדים האוקראינים: בִּנְדֶּרָה, מְלִנְקוב ואחרים, ששיתפו פעולה עם הכובש, כמשחררם וכמי שיגשים את חלומם. כל שכבת המשכילים העמידה עצמה לשירותם. הנוער, ברובם בני איכרים עשירים, התלהב מאד מן השלטון החדש שהבטיח לא להקים "קולחוזים", ליצור "ווילנה-קוזאטשקטוֹ" [קהילה קוזקית חופשית], ונתן רשות לשדוד ואף להרוג את האוכלוסייה היהודית. מצב עניינים זה הפך את האוקראינים לתומכים נלהבים ולמשרתים נאמנים של היטלר.

כבר בימים הראשונים העמידו עצמם בראש כל המוסדות והארגונים המְּנהליים. החובש דוידוביץ למשל, נעשה מנהל לשכת-הבריאות ובצעד ראשון החרים את בתי-המרקחת של גרשנגורן ושל פֶּסוב והושיב בהם אוקראינים. בנו הבכור של דוידוביץ מונה למנהל "לשכת-העבודה", הבן השני – למנהל הקואופרטיבים. [פטרן] גרובובסקי, בנו של מיכאלקה קופייץ – סוחר מן העיר החדשה, נעשה מפקד המשטרה, ועוזרו – מיטקה זווירוכה, מי שהיה שולית-אופים. וולדיקה דוֹנִיבְּסקי היה למנהל בית-החולים. פייטרו קורובקה, מבעלי החוות של קוריץ – ממלא המקום של ראש המנהל-האזורי. אוקראינים אלה, ממש יצאו מעורם כדי לרצות את בעלי-הבית הגרמנים שלהם. הם היו מורי הדרך שלהם ונותני ההשראה בהוצאה לפועל של הרדיפות כנגד יהודי קוריץ. בהיותם, באופן חד-משמעי, אנטי-קומוניסטים, כרכו את המושגים יהודי וקומוניסט, וסייעו לעקור את שני היסודות הללו מן השורש. ב-20 ביולי

למשל, הלשינו אוקראינים בפני הגרמנים על הפולני אוסטרובסקי – עובד בבית-החרושת לסוכר, על האוקראיני סקוביק, על שתי נערות יהודיות: הניה גלצמן וחייקה ברנבוים, שהם קומוניסטים. הגרמנים הובילו אותם לבית-הקברות הרוסי ושם ירו בהם. על החלק שנטלו האוקראינים באסוננו הגדול, אספר בפרקים הבאים.

הרציחות הראשונות

באחד באוגוסט 1941 הגיע לביתו של מאיר גורביץ רכב מפואר, יצאו ממנו שני קצינים גרמנים בלוויית אוקראיני ונכנסו אל רופא השיניים שלוגלייט, שגר בקומה התחתונה. הגרמנים שהו בדירה דקות אחדות ונסעו. כשילדיו של שלוגלייט שבו מן העבודה, ציפה להם מראה נורא: האב שכב הרוג, בשלולית דם. האם ישבה ירויה על כסא. הסבתא שכבה מתחת למיטה, מתה. כך, ביום בהיר אחד, בוצע רצח של שלושה יהודים.

ב-8 באוגוסט 1941 הביאו ליודנרט רשימה של 120 יהודים, שנקראו על-ידי המשטרה הצבאית – ה"פֿלד-ז'אנדארמֶרִיָה", לעבודה, והיו חייבים להתייצב, עד השעה 10 בבוקר, בבית בבושקביטש, שם שכנה הז'נדרמריה. אני ובני הופענו ברשימה. לפני 10 כבר היינו שם. רשמו שם, מקצוע ופרטים אחרים. רק 8 סימנו כבעלי מקצועות נחוצים: אותי כמומחה לבטון, את בני כטכנאי חשמל, שנינו עבדנו אז בשיפוץ בניין הדואר. יוסף וְקברויט תופר המוקיים, שעשה נעליים לפי הזמנת המפקד המקומי. יוסף בֶרֶטמן, חייט צבאי. אברהם בֶרֶדך (בנו של יצחק חיים יונה'ס), שאפה לחם עבור הצבא. האחים משה והרשל וילנטשיק, נגרים ששיפצו בית-ספר אוקראיני. וסורין הזקן, שעבד בבית-החרושת לסוכר. 112 הנותרים הוסעו במשאיות לכיוון זוויהיל ועקבותיהם אבדו. אחרי המלחמה, בשנת 1945, מצאו את קברם, לפי ציון מקום של איכר, בשדה ליד הכפר פולטשין [גם פובטשין]. איכר זה ראה איך הביאו את היהודים לשדה, ציוו עליהם לחפור בור ולהיכנס לתוכו, ואז ירו בהם. ביניהם היו חברי היודנרט בורקה גולדברג ואהר'ל קיפרבנד.

ב-20 באוגוסט, בחג הנוצרי ה"פֿרֶטשיסטא" [הטהורה – מריה], באה לקוריץ מחלקה גדולה של אנשי גסטפו. הם פשטו ברחובות של היהודים כדי לתפוס יהודים, גברים בלבד. העמיסו אותם על משאיות סגורות והסיעו, כפי שאמר ראש המנהל-האזורי, לז'יטומיר. 350 יהודים

לקחו ביום זה. מאוחר יותר התברר שהם נורו באותו שדה בו נורו הקרבנות של 8 באוגוסט. אז נספה גם חבר היודנרט יוסל קמנשטיין. במקום שלושת חברי היודנרט שנספו בשתי האקציות, מונו: לייזר גלוברמן, יואליק מליאר ואני.

כופר וגזל

ב-25 באוגוסט בא לקוריץ ה"גביטס-קומיסאר" – נציב המחוז של רובנה, ד"ר באייר, ודרש 12 בני ערובה, ביניהם הייתי אני. זה קרה ב-9 בבוקר. הוא ציווה שעד השעה 12 יאספו כופר בגובה מאה אלף מרקים גרמנים, כמה שטיחים פרסיים, כלי שולחן מכסף וחפצים אחרים. אם עד השעה היעודה לא תמולא הדרישה, יירו 12 בני הערובה, והיהודים יכלאו בגטו. בתנאי הזמן ההוא, היה הסכום מפלצתי בגודלו ובכל-זאת נאסף למועד ובני הערובה שוחררו. נוסף לכופר חד-פעמי זה, לא עבר יום שלא העבירו ליודנרט דרישות לחפצים שונים, שהגרמנים ובעלי השררה האוקראינים דרשו. במיוחד התפרסם בזה ה"קרייז-לאנדווירט", סגן פנצל. גרמני זה, יש לומר, שנא במידה שווה אוקראינים ויהודים. הוא לא שבע מגזל יהודים. כל יום הגיש הזמנות לחפצים אחרים אשר שלח לגרמניה. בשעה שהמצב הכלכלי של היהודים הורע מיום ליום, דרישותיו לחפצים יקרי-ערך רק גדלו. כל הזמנה לוותה באיומים שינקוט אמצעי דיכוי כנגד היהודים. ה"קרייז-לאנדווירט" היה למעשה בעל-הבית של העיר. למרותו היו נתונים המנהל-האזורי ולשכת-העבודה. הוא יכול היה להעביר את היהודים ל"קרייז-לאנדווירטים" אחרים ואף להסגירם לגסטפו. הזמנות אלה גרמו עגמת-נפש רבה ליהודי קוריץ.

פעם אחת, הזמין אצל היודנרט (אני מצרף את תצלום ההזמנה): מעיל עור, מעיל מפרוות כבשים, כלי-מיטה ושתי פרוות שועלי כסף לנשים. את כל ההזמנה הצליחו לספק, אך פרוות שועלי כסף אי-אפשר היה להשיג. לא רק אצל היהודים לא היה, אפילו הנוצרים, שמהם רצה היודנרט לקנות, לא יכלו להמציא זאת. ה"קרייז-לאנדווירט" כעס מאד על היודנרט ונעל אותי ואת משה קרסנוסטבסקי במרתף. הוא הבהיר שאם עד למחרת ב-10 בבוקר לא יהיו פרוות שועלי הכסף, הוא יירה בנו. לאחר בקשות רבות הצליחו לשכנעו לקבל במקומן 10 זוגות מגפיים.

הזמנת ה"קרייז-לאנדווירט מן היהודנרט

כל פעם שיחידה צבאית כלשהי או פקיד גרמני, עצרו בקוריץ ללינה, היה על היהודים לספק סדינים, כרים ושמיכות, שנגזלו לאחר נסיעתם בידי השוטרים האוקראינים או בידי בעלי-הבתים הגויים בהם לנו הגרמנים. לבד מן הדרישות הרשמיות, פרצו גרמנים שחלפו במקום לבתי יהודים וגזלו מה שרצו. זמן קצר לפני חיסול הגטו, נתנו הגרמנים פקודה להביא ליודנרט את כל הנחושת שהייתה בידי היהודים. נוסף לפמוטים, מכתשים, סירי נחושת ומנורות שולחן, דרשו לתלוש אף את ידיעות הפליז מן הדלתות ומן החלונות. היהודים נענו לכל דרישה, מתוך מחשבה שכך ייטיבו עם הרוצחים וימנעו מעצמם גזרות חדשות.

יהודים עובדים

היהודים, גברים ונשים כאחד, התאמצו להסתדר במקום עבודה קבוע. היו לכך סיבות רבות: ראשית, משום שרק על-סמך אישורי עבודה אפשר היה לקבל 250 גרם לחם ליום. מאוחר יותר הוקטנה הכמות ל-130 גרם. שנית, חשב כל יהודי, שבזמן פעולת חיסול או העברה לעבודה בעיר אחרת, שממנה כבר לא חזר איש, יגנו עליהם מעבידיהם. התברר מן ההתרחשויות, שהיה זה שיקול מוטעה. בזמן השחיטה הראשונה, לא רק שהמעבידים לא הגנו, אלא מסרו אותם בעצמם לידי הרוצחים. שלישית, בבית היה פחות בטוח מאשר בעבודה, ימים שלמים היו

הגרמנים מן המפקדה המקומית והמשטרה האוקראינית צדים יהודים פנויים לעבודות מזדמנות, שבהן לא היו החיים בטוחים.

מקומות עבודה קבועים בהם עבדו היהודים:

בבית-החרושת לסוכר, שניזוק חלקית בזמן המלחמה והוכשר בידי הגרמנים למען חברת הסוכר, עבדו 6-7 מאות יהודים. רובם בעבודה פיזית שחורה. האוקראינים, שכל השנים עשו אותה, לא רצו בה עתה. כל עובד אוקראיני קבוע, שעבד עד לכיבוש בבית-החרושת לסוכר, הספיק בתקופת המעבר, כשהבולשביקים עזבו את קוריצ' והגרמנים עדיין לא כבשו אותה, לגנוב כמויות סוכר גדולות, עכשו מכרו אותו בעיירות הסביבה במחירים מופקעים. זה סיפק להם הכנסה גבוהה, וכבר לא נזקקו לפרוטות ששילמו הגרמנים. היהודים לעומת-זאת, התרוששו ונזקקו לשכר זה. כל יהודי התאמץ לקבל עבודה בבית-החרושת לסוכר, משום שהאדמיניסטרציה במפעל הייתה בעיקרה של פולנים, שעבדו שם עוד בזמן שהמפעל היה שייך לגרף פוטוצקי. הם התייחסו באנושיות רבה ובאהדה אל היהודים הנרדפים. פולנים אלה, במיוחד האחים טרנופולסקי, מונטשינסקי וסולטן, שכנעו את המנהל האוקראיני לוגבינינקו (אוקראיני ממערב גליציה, היטלריסט ואנטישמי גדול) שיינתנו ליהודים מולסה לפי מחיר ממשלתי, במקום לשלם להם 2 מארק ליום. היהודים השתמשו בה כתחליף לסוכר ואף מכרו אותה לאיכרים שייצרו ממנה י"ש. היהודים עבדו בקבוצות בפיקוחו של אוקראיני, העבודה הייתה קשה משום שבסתיו נעשתה בחוץ, לעתים קרובות בגשם שוטף. לפי הוראת המנהל לא הורשו היהודים להיכנס לבנין המפעל. למרות התנאים הקשים, ראו היהודים עצמם בכל-זאת בני-מזל כשהצליחו לקבל עבודה קבועה בבית-החרושת לסוכר.

עד 100 יהודים עבדו בבתי-המלאכה של ארגון "טאט", ארגון טכני שעסק בשיפוץ דרכים ובהכנת מכשירים שונים מעץ עבור הצבא. שם עבדו בעיקר בעלי-מלאכה. היחס היה טוב למדי והיהודים עבדו שם ברצון.

בראשית האביב החלו הגרמנים לבנות מועדון חיילים (קנטינה). למטרה זו בחרו בבית האבן של ויינשטוק שבשוק, ושינו אותו מן היסוד. כמה מאות יהודים, בהם גם נשים ונוער, הועסקו שם. העבודה לא הייתה קשה, והמשגיח התייחס אל היהודים בידידות רבה. הוא היה גרמני מאלזס-לורן בשם רוברט. מהנדס במקצועו, כפי שסיפר לכמה

יהודים, שהורד בדרגה בשל דעותיו הפוליטיות ומקצין היה לחייל פשוט. בזמן ה"אקציה" הראשונה הסתיר בדירתו יהודים אחדים, יהודים רבים לקח ממקום השילוח – "האומשלאג-פלאץ", כעובדים מקצועיים שבלעדיהם לא ניתן להשלים את הקנטינה.

לבד משלושת מקומות העבודה הקבועים שצוינו, שבהם הועסקו קבוצות יהודים גדולות, הייתה, מה שכינו: עבודה עונתית. בזמן הקציר למשל, עבדו יהודים בשדות, בעבודה חקלאית, בחווה בגולובניצה ובקולחוזים של פולטשין ודרז'נה. הליכה של 5-6 ק"מ, הלך וחזור, הייתה אמנם מעייפת, אך הותר לעובדים לקחת עמם פרות וירקות שהיה בהם מחסור.

באוגוסט 1941 עבדו יהודים רבים ב"כַּבֵּל", כך קראו לעבודה בהנחת כבל תת-קרקעי, שנמתח מן המפקדה הראשית של היטלר עד לקו החזית הראשון. מן העבודות הקשות והפחות נעימות שעבדתי בהן במשך כל תקופת הכיבוש. הכבל נמתח לאורך הכביש. צריך היה לחפור תעלה צרה, אך עמוקה מאד, באדמה הקשה של העיר, להניח בתוכה כבל בעובי 2 אגרופים, ולמתוח אותו כמיתר, כפי שדרש המפקח. המשגיחים הגרמנים על העבודה, התהלכו כשמקלות עבים בידיהם ועל כל טעות היו מכים מכות-רצח. השלב הקשה ביותר של העבודה היה כשהתעלות כבר היו חפורות, וניגשנו להנחת הכבל. עמדנו בתוך התעלות העמוקות והבלתי-נוחות ומשכנו את הכבל הכבד על כתפינו. הגרמנים עמדו מעלינו והתבוננו בתשומת-לב ש"היהודים לא ירמו", זאת אומרת: שכל אחד ימשוך היטב. כשהבחינו שאצל אחד מאתנו הכתף נמוכה מעט מן הכבל, חבטו במקלות. כל יום היו בעבודה זו פצועים קשה.

אתאר מקרה שנכחתי בו ואשר הוכיח לי עד כמה היו חיינו הפקר. בזמן מתיחת הכבל עבד לפניי יהודי מן העיירה קיליקייב (10 ק"מ מקוריץ). הגרמנים אסרו העתקת מגורים מעיר לעיר. כשבא יהודי חדש צריך היה להציגו בפני המפקדה המקומית. יהודים אחדים מן הערים שעל גבול השטח הסובייטי לשעבר, שבהן חיסלו הגרמנים את היהודים מיד עם בואם, הצליחו להינצל ובאו לקוריץ. תקופה ארוכה הסתרנו אותם בעליות-גג של בתי-כנסת ובמרתפים של בתים הרוסים. כדי להשיג להם מעמד חוקי, צירפנו אותם לעבודה. על-סמך אישורים שקיבלו כל יום, יכלו לקבל מנת לחם, ובעזרת הידונרט הכניסו אותם

אחר-כך, בלשכת-העבודה, לרשימת העובדים היהודים. בדרך זו הפכו אוטומטית לתושבי קורין. היהודי מקיליקייב שעבד לפני, הסתתר מספר שבועות, עד בואו לקורין, בשדות הדגן. הוא היה כל כך תשוש שבקושי עמד על רגליו. בכוחותיו האחרונים משך את הכבל, וראיתי שבעוד דקות ספורות ייפול מרב חולשה, ואז יהרגו אותו המשגיחים. הראשון שמשך לפני היהודי מקיליקייב, היה משה ה"בלינדער" ["העיוור"] (משה מיישוק – הבנאי) צעיר חסון. נדברתי איתו, והחלטנו להתאמץ ולמשוך את הכבל באופן שהמשא המוטל על אותו יהודי יעבר אלינו, והוא רק ילך אחריו ויעמיד פנים שהוא עובד. כך ינוח מעט ויאגור כוח. עשינו זאת. אך המשגיח הגרמני הבחין שהיהודי אינו מושך. כציפור-טרף, העטה על הקרבן, בא בריצה ובשתי מכות מהירות במקל העבה על הראש – הרגו. הרוצח הציץ בשעון-היד שלו וציווה להשליך את "הלכלוך היהודי" בן-רגע מן הבור ולהמשיך בעבודה. במשך כל היום היה האיש עם הראש המבוקע והטלאי הצהוב על החזה – מוטל על הכביש שעליו נסעו והלכו ללא הפסקה קצינים ופקידים גרמנים. איש לא הפנה מבט אל היהודי ההרוג, ששכב ופניו הפצועות כלפי מעלה. אחדים רק הציצו בחיוך שבע-רצון ב"יודה" והמשיכו בדרכם. מאוחר בערב, כשסיימנו את העבודה, נשאנו אותו לבית-העלמין וקברנו אותו. מקרה זה הוכיח לנו שהחיים היהודיים, כמו הרכוש היהודי, הם הפקר, וכל אחד יכול לעשות בנו כרצונו מבלי להיענש.

אצל כל שוטר או פקיד אוקראיני נמצאו צעיר יהודי או נערה יהודיה, כעובדי משק-בית, שביצעו את העבודות המלוכלכות ושירתו אותם. הגברים והנשים היהודים הזקנים, שלא היו מסוגלים לעבודה קשה, הועסקו ב"פוצן די שטראס" – צחצוח הרחוב, כדי לקבל כרטיס לחם. ימים שלמים אפשר היה לראותם, אגדי זרדים בידיהם, והם מטאטאים את הכביש של "סאכארגני-זאווד" – בית-החרושת לסוכר, עד ה"וולוסט" – המועצה המקומית [מן הכניסה המזרחית של העיירה עד למערבית]. לפני חג נוצרי, אילצו אותם לטאטא רחובות של הגויים ולהוציא את האשפה בשקים לפחי-אשפה שהעמידו ברחובות היהודים.

פרט להשפלות הקבועות, סבלנו תכופות מצעדים שנשאו אופי סדיסטי מצד השליטים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. פעם אחת, קיבץ חייל גרמני מן המפקדה המקומית שלושה יהודים זקנים בעלי זקנים מאפירים. היו אלה: נותה [נטע] מרקוס, ישעיה שמחה צליאס ומלמד מ"אונטער די מילך", אחיו של ישראל הקנר (קליינר). הוא רתם

את שלושתם לעגלה, שעליה הייתה מונחת חבית גדולה, עמד בעצמו על העגלה, ובהכותו במקלו הארוך, הכריח אותם לגרור את העגלה ברחבי העיר עד לנהר להביא מים, לשמחתם הגדולה של עוברים ושבים גרמנים ואוקראינים.

קבוצת יהודים הלכה לפולטשין לעבודות בשדה תחת משמר של שוטרים אוקראינים. ליד המפקדה המקומית, שנמצאה בבניין הדואר לשעבר, התעכבו לדקות אחדות בהמתנה לחייל שאמור היה ללוותם לעבודה, כדי להגן מפני גרמנים חולפים. מחלון המפקדה הציץ אחד הפקידים, בראותו את קבוצת היהודים, עלה בו רצון להשתעשע בהם. הוא צעק אל היהודים שיחשפו את ראשיהם, משום שליד המפקדה אסור ליהודים לחבוש כובעים. השוטרים האוקראינים הבינו את דברי הגרמני כחוק, ומאז דרשו מן היהודים להסיר כובעים בעברם ליד המפקדה, המשטרה הצבאית וביתו של ה"קרייז-לאנדווירט". מאוחר יותר, עוד הרחיבו את ה"חוק" והכריחו את היהודים להסיר כובעים בפני כל גרמני או שוטר אוקראיני. ליהודים שעבדו בבית-החרושת לסוכר הייתה פקודה זו לא נוחה ומייסרת במיוחד, כשנאלצו ללכת בראשים חשופים בחורף, בכפור ובסופות שלג, מן המפעל, שנמצא בקצה העיר, לבתיהם, דרך הרחוב הראשי בו פגשו על כל צעד ושעל גרמני או שוטר.

כך נראו חייהם של יהודי קוריץ בחודשים הראשונים לכיבוש הגרמני. עבודה קשה, תזונה לא מספקת. אי-אפשר היה להסתפק ב-130 גרם לחם ליום, לפיכך המירו אצל האיכרים ביגוד במעט קמח או בתפוחי-אדמה. במיוחד רב היה הסבל בחורף מן הקור. חורף 1941-1942 היה קשה. שלג ירד ללא הפסקה, הקור הגיע ל-30 מעלות [מתחת לאפס]. בתקופה זו, לבד מן העבודה הרגילה, קיבלנו "תוספת": לנקות את השלג מן הרחובות ולחפור מתוכו את המשלוחים הגרמנים שכוסו בשלג. באותו זמן יצא צו שעל היהודים למסור ל"קרייז-לאנדווירט" את כל המלבושים עם בטנות הפרווה, אפילו צווארונים, כדי לשלוח לחיילים בחזית. יהודים נאלצו לעבוד ימים שלמים בדרכים, כשלגופם בגדים דקים ונעליים קלות, ובשובם ציפו להם בתים קרים, לא מוסקים. בעיית עצים להסקה באותו חורף, הייתה חריפה ביותר, משום שלא לכל יהודי היה מלאי. איכרים מן הכפרים השכנים היו מביאים ליהודים ברצון עצי הסקה, עבורם יכלו לקבל חליפה או אף חפץ מזהב, אך פחדו לעשות זאת. המשטרה, הייתה מחרימה את העץ ומכה באכזריות את מי

שהביאו אותו. בשובם מן העבודה, היו היהודים מלקטים זרדים וענפים יבשים ומביאים עֲמֵם. היו מסיקים בחפצי-בית וברהיטים ואף בלוחות רצפה. בסוף החורף כבר הגיע המצב לכך, שכמה שכנים עברו לגור יחד, פירקו את הבית שנעזב והשתמשו בחומריו להסקה. כך חיינו עד ערב שבועות 1942.

ערב שבועות הנורא שנת תש"ב (1942)

בימים הראשונים של מאי 1942 פשטו שמועות שהגרמנים גייסו איכרים בכפרים: קוזק, הליטשֶבֶקָה ומורוזובקה, והעמידו אותם לחפור שלושה בורות, 20 מטר רוחב, 3 מטר עומק. את הבורות חפרו בחורשה ליד הכפר קוזק. פחד גדול נפל על יהודי קוריץ לשמע הידיעה, משום שבמקביל סיפרו בסוד אוקראינים שהיו מקורבים לשלטון, למכריהם היהודים, שהגרמנים מתכוונים לחסל את היהודים, ולשם כך חופרים את הבורות. מנהלי עבודה גרמנים, שאליהם פנו היהודים בשאלות בדבר נכונות השמועות על חיסול צפוי של יהודי קוריץ, הכחישו והרגיעו אותם שחופרים בורות כדי להפיק חול לשיפוץ דרכים. הבורות היו מוכנים ב-10 במאי.

חלפו עשרה ימים והגרמנים לא הסגירו, אף לא ברמז, את תכניתם המפלצתית. הכול התנהל כסדרו. היהודים עבדו כרגיל וכבר נרגעו קצת. החלו הכנות לחג השבועות. כל אחד התאמץ להמיר קצת קמח לבן אצל איכרים מכרים, ולהשיג מן המעבידים הגרמנים אישור לא לעבוד ביום זה. בלילה שבין רביעי לחמישי, ב-21 במאי, ערב שבועות, הוקפה העיר על-ידי מחלקות חזקות של המשטרה האוקראינית שבאו מז'יטומיר ועל-ידי אנשי גסטפו. בשעה 4 לפנות בוקר פרצו הרוצחים לבתי היהודים. ריכזו את כל היהודים, זקנים ונוער, גברים ונשים, וגירשו אותם לכיוון המִנְהֶל-האזורי שנמצא ברחוב המנוזר הישן – "סְטֶארו-מונאסְטִירְסְקָה", בביתו של דוד פלדמן. ב-6 בבוקר, פרצו את דלת דירתו ומיד התמלאו החדרים בגרמנים ובשוטרים אוקראינים חמושים. "כל היהודים לרישום המיוחד!" נשמעה פקודה קצרה, וכבר הוקפנו והובלנו אל מחוץ לבית.

האם עליי לקחת עמי תעודת-עובד? – שאלתי את אחד האוקראינים.

אתה צריך לקחת אתך רק את הראש – השיב לי, והאחרים פרצו בצחוק ציני.

בדרך פגשנו עוד קבוצות יהודים שהובילו האוקראינים. אחדים היו פצועים. מכל עבר נשמעו יריות וקריאות נואשות. כשעברנו ליד ביתו של שמואליק ויירניק, נתקלנו בביתו הקטנה של ד"ר שלוגלייט, היא הייתה מוטלת ברחוב בתוך שלולית דם – הרוגה. כמו תנים רעבים

הסתובבו ברחובות היהודים – אוקראינים ואוקראיניות, רובם מן העיר החדשה, שקים בידיהם. הם פגשו בנו במבטים מרוצים, חסרי-בושה, והתנפלו לתוך הבתים הנטושים של היהודים על מנת לשדוד. כשהעבירו אותנו ליד ביתו של מוטל וִיכְנֶ'ס, יצאה משם איכרה זקנה, שק כבד על גבה, היא ממש כרעה תחתיו. בסמטה המוליכה מרחוב המנזר אל אסתר חיה דוד'ס, עמדו נשים וילדים רבים, מוקפים שוטרים, ובכו בכי-מר. ליד בניין המנהל-האזורי עמדו יהודים בפנים מבוהלות, אחדים בבגדים תחתונים בלבד, וחיכו בשורה. ביניהם הסתובבו אנשי גסטפו במדים כחולים ושוטרים בסגינים ובכיסויי ראש שחורים. כחיות משתוללות התנפלו על היהודים. מידי פעם נשמעה מכה עמומה או יריית אקדח מלווה בצעקת הקרבן הפצוע. מכל הסמטאות הביאו הרוצחים משפחות חדשות של יהודים.

הכניסו אותנו למנהל-האזורי, שם בדקו ביסודיות ולקחו כל מה שהיה ברשותנו, אפילו עיפרון או קופסת גפרורים. כשהוציאו אותנו משם, העבירו את אשתי ואת בתי בת ה-13 אל קבוצת הנשים – ואותי ואת בני לקבוצת הגברים שעמדו ליד ביתו של מיכל הקצב. יצרו קבוצות של 40-50 איש, ותחת משמר כבד של גרמנים ואוקראינים הובילו לכיוון המנזר הישן. אני ובני כבר עמדנו בשורה וחיכינו לעוד כמה עשרות יהודים כדי ליצור קבוצה חדשה. לפתע ניגש אלינו מנהל העבודה בקנטינה, הגרמני רוברט שהזכרתי קודם לכן, והחל להתמקח עם ראש הגסטפו כדי שישחררו לו את עובדיו. הוא טען שבלעדיהם לא יספיק לסיים את העבודה. לאחר ויכוח ממושך, עלה בידו לקבל 20 איש, ביניהם גם בני שעבד כטכנאי אלקטרוניקה. ליהודים אלה אמרו לשבת על האדמה בשטח הפנוי בין בתיהם של מיכל הקצב ושל חיים איצי מנקר'ס. בהצביעו עליי, ביקש בני מרוברט שישחרר גם אותי, אף שעבדתי אז בבית-החרושת לסוכר. ראש הגסטפו התלבט זמן רב ולבסוף הרשה לי לצאת מן הקבוצה שכבר התכוננה לעזוב. ציוו עלינו לשבת על האדמה כשרגלינו תחתינו, ולשבת כך ללא תנועה. סביבנו עמדו אנשי גסטפו ששמרו עלינו. בינתיים שיחררו עוד כמה נגרים וסתם עובדים שהועסקו בארגון "טאט". המפקד המקומי, הוציא חיילים שתפרו למען הצבא. כך נאספו בקבוצתנו 135 גברים. אחר-כך נוספו עוד 65 [בנוסח מ-1949: 51] נשים צעירות ובריאות, שהגרמנים שחררו לעבודות משק-בית במוסדות הממשל. ככל שעבר הזמן פחת מספר היהודים שהובאו למנהל-האזורי.

בשעה 12 בערך, החלו להביא חולים ופצועים. אחדים מהם נשאו השוטרים על הידיים וכמו שקים השליכו אותם במקום אחד, מול בית-הכנסת הברזנאי. לא אשכח את התמונה כשהביאו את אליעזר זפרן שהיה משותק. שוטר גרר אותו ברגליו, וראשו נחבט באבני הרחוב. חוץ מזפרן, הביאו את מאיר גורבן החלפן, חתנו של פסח הכליזמר. ימים

אחדים קודם לכן, הוא נדרס על-ידי אופנוע גרמני ושכב עם רגל שבורה. אומללים אלה שכבו על האדמה וחיכו לרכב שאמור היה להובילם לבורות. לבסוף בא רכב אדום סגור, ה"דאשגובקה". היה זה רכב מיוחד, סגור הרמטית, שתוכנן כך שהגז השרוף מן המנוע הוחדר בצינור מיוחד לתוכו, ומי שהובלו בו, נחנקו עד שהגיעו למקום. החלו להשליך לתוכו את החולים. ברגע זה הביאו את ד"ר יניה גרשנגורן [יאני יעקב הרשנהורן], מאירל המלמד, בוזיה קרנצברג ואת יוסל שיכר [שיחר] הבן הצעיר של הצבע. כשכבר החלו להאיץ באלה האחרונים להיכנס לתוך ה"דאשגובקה", באה משלחת עובדים נוצרים מבית-החרושת לסוכר והחלה לבקש מראש הגסטפו לשחרר את ד"ר גרשנגורן. הם הסבירו שהוא הרופא הטוב היחיד בעיירה ורופא המפעל לאורך שנים, ואי-אפשר להסתדר בלעדי. הוא אמר לו להישאר זמנית, עד שיצור קשר עם מנהל המפעל. בו-בזמן השתדל פקיד מן המפקדה המקומית למען שיכר שעבד כצבע והיה עליו לסיים שלטים בשביל המפקדה. אמרו לדוקטור גרשנגורן ולשיכר לחכות. משהעמיסו את כל החולים לרכב, תפסו הגרמנים לפתע גם את הרופא ואת שיכר, ובלי להקשיב לטענותיהם, דחפו אותם לתוך הרכב, טרקו את הדלת והסיעו אותם משם.

ישבנו ללא תנועה וחיכינו. גורלנו עדיין לא הוכרע, ומה שיקרה עם היהודים שהובלו, עוד לא ידענו במדויק. לפתע שמענו צעקות אישה וצחוק לא טבעי, מטורף, ומיד ראינו שוטר מוביל למנהל-האזורי את בתה של רחל המשוגעת, לאה'קה שפירא. כידוע הייתה משפחתו של הדיין, רב חיים הרץ, חולת-נפש, והמחלה עברה ב"ירושה". לאה'קה הייתה שפויה בשנים האחרונות. היא אפילו התחתנה וילדה ילד, אך בזמן ה"אקציה" שוב קיבלה התקף מרוב פחד. מדי פעם עקרה עצמה מידיו של השוטר והוכתה על-ידו מכות-רצח כשתפש אותה. לא רחוק מן הכניסה למנהל-האזורי, ניצב עמוד טלגרף. לאה'קה חיבקה אותו בשתי ידיה והחלה לרקוד סביבו. כשהשוטר שהוביל אותה התקרב אליה, החלה לצעוק: "הייל היטלר!" "הייל היטלר!" ופרצה בצחוק היסטרי. כמה גרמנים התקרבו למקום בו עמדה לאה'קה והתבוננו בפנים מחויכות באומללה. בראותה את הגרמנים, חדלה בבת-אחת לצחוק והתחילה לשיר את ה"אינטרנציונל". אחד הגרמנים שלף את אקדחו ובשתי יריות קטע את סבלה.

בשעה 2 לערך הגיע למנהל-האזורי משלוח של עגלות-איכרים עמוסות בדים בצבעים שונים, כפי שנראה לנו מרחוק. הגרמנים שליוו את המשלוח ציוו על צעירים אחדים מן הקבוצה שלנו לפרוק את העגלות. בני גם הוא היה ביניהם. בני הראה לי מרחוק, בחטף, את המעיל הירוק שלבשה בתי כשהובלה יחד עם אמה לקבוצת הנשים. כשפורקי העגלות סיפרו לנו על המראות הנוראים, שהאיכרים שהביאו

את הבגדים נכחו בהם במקום ההוצאה להורג, קפא הדם בעורקים, ורק אז קלטנו את עצמת אכזריותו של האירוע.

ליד הבורות

(לפי הסיפור של שומר היערות בקוזק, שביתו נמצא לא רחוק מן הבורות, ואשר נכח במהלך ההתרחשויות של המעשה הרצחני).

ביום חמישי הנורא, ערב שבועות, בשעה 4 לפנות בוקר, בא לדירתו של שומר היערות ראש הגסטפו בלוויית מחלקה חזקה של גרמנים ומשטרה אוקראינית, וציווה עליו ועל אשתו לשחוט אווזים ותרנגולות רבים ככל האפשר ולהכין ארוחת-צהרים טעימה, משום שהגרמנים שלו "יעבדו" כל היום. חלק מן הגרמנים העמיד על המשמר בחורשה סביב הבורות, והנותרים פתחו בקבוקי יי"ש ויין שמהם הביאו עמם כמה ארגזים, התיישבו על העשב והחלו לשתות לשכרה.

בשעה 9 הביאו קבוצת יהודים ראשונה. הם היו עייפים מהליכה, מרחק של 8 ק"מ. אחדים היו חבולים מאוד ומגואלים בדם. הכריחו את היהודים להתפשט לחלוטין, העמידו אותם בשורה וציוו עליהם להיכנס, שישה כל פעם, דרך כניסה צרה לאחד הבורות. בצד אחד של הבור, על שולחן קטן, עמדו בקבוקי משקה ותקרובת, והיה מונח שם נשק אוטומטי. הגרמני שישב על כסא ליד השולחן, ציווה על ששת היהודים לשכב על האדמה, פניהם כלפי מטה. נשמע צרור יריות, צעקות קורעות-לב, וששת הקרבנות הראשונים הומתו. מיד גירשו לבור שישה יהודים אחרים. היה עליהם לסדר את הגוויות של ההרוגים הראשונים, לשכב עליהם עם הפנים כלפי מטה ולחכות עד שירו בהם. התליין שישב בבור הרבה לשתות, ובהבעה מבודחת הרג שישה יהודים בין כוס לכוס.

בשעה 10 בערך, הביאו קבוצה ראשונה של נשים וילדים, חלקם באו ברגל וחלקם בעגלות-איכרים. בגסות ובמכות הכריחו אותם להתפשט ובאותה שיטה גירשו שישה-שישה לבור אחר, גם שם ישב גרמני שהמית אותם. אחת לכמה דקות הביאו למקום ההרגה משלוחים חדשים, גברים, נשים וילדים. כך הדשא ליד הבורות נראה כמו גיהנום. הגרמנים, ויותר מהם השוטרים האוקראינים, השתעשעו בקרבנות והכו אותם מכות-רצח. ברדיוס של קילומטרים רבים, נשמעו מן הבורות צעקות נשים, בכי ילדים ואנחות גברים שהכדורים לא המיתו אותם. את הילדים הקטנים נשאו האימהות על ידיהן, נכנסו עמם לבורות, והם נורו יחד. הרוצחים שתו כל הזמן כדי לאגור אומץ, וככל שעבר הזמן נעשו פרוצים יותר.

בערך בשעה 12, כבר נמצאו ליד הבורות מאות מיהודי קוריץ שחיכו לתורם להייריות. כדי שהיהודים לא ישתעממו, הכריחו אותם הגרמנים

למיין את בגדי ההרוגים. היה עליהם לרוקן ביסודיות את הכיסים ולהניח את הבגדים בערמות אחדות. שמלות נשים לחוד, מכנסיים לחוד, מקטורנים במקום אחד, נעליים ובגדים תחתונים במקום אחר. משעה 2 ואילך, לא נוספו משלוחים חדשים, נמשכה רק מלאכת החיסול של הנמצאים במקום. ככל שעבר הזמן, נחלשו הבכי והצעקות. מאות היהודים שטרם נורו היו במצב נפשי כזה, שכבר המתינו בחוסר-סבלנות לתורם, וכשצויו על שישה יהודים להיכנס לבור, התנפלו לתוך הבור עשרות אחדות. לבסוף נשמעו רק צרורות ירי מנשק אוטומטי וזעקות גסיסה של הירויים. היהודים הדתיים אמרו פרקי תהילים, הנשים הרגיעו את הילדים ונאנחו בשקט. בשעה 3 היה מקום ההשמדה ריק מיהודים, והרוצחים הטעינו את בגדי ההרוגים והתקוטטו ביניהם על כל פריט שמצאו בתוכם.

בדיוק בשעה 4, נתקבלה פקודת ראש הגסטפו, ה"אקציה" נסתיימה. האוקראינים כיסו את הבורות בזריזות בשכבת אדמה דקה ועזבו את המקום. שני בורות היו מלאים על גדותיהם, בהם נספו 1600 נשים וילדים [בור אחד בנוסח מ-1949]. הבור השלישי [השני בנוסח מ-1949] היה מלא למחצה בגופות של 600 גברים שנרצחו בשעות ספורות. 2200 יהודים מקוריץ נרצחו ב-21 במאי, יום חמישי, ערב שבועות. 2200 חפים מפשע אבדו בשל חטא היותם יהודים.

לאחר ה"אקציה"

ה"אקציה" נסתיימה! מחר בבוקר חייבים כל היהודים הנותרים להתייצב במקומות העבודה שלהם. היהודים שהסתתרו רשאים לחזור לגטו. לא אורבת להם כבר כל סכנה.

במילים אלה פנה ראש הגסטפו אל "בעלי המקצוע היהודים" ולנשים היהודיות הצעירות שישבו ליד המנהל-האזורי, שם נערכה הסלקציה לפני ה"אקציה". בדיוק בארבע אחר-הצהריים, בדייקנות הגרמנית, נסתיימה השחיטה שהחלה בארבע לפנות בוקר. 2200 יהודים הושמדו באותו יום חמישי ערב שבועות, 21 במאי 1942, ביניהם 1600 נשים וילדים. לאחר הודעת ראש הגסטפו, לא זזו ממקומנו עוד זמן רב, כמו לא הבנו את דברי הרוצח, שעל-פי פקודתו קופדו, במשך שתיים-עשרה שעות, חיים יהודיים רבים כל כך. על פני היושבים לא ראיתי הבעת שמחה על שנותרנו בחיים. אימה קפואה נשקפה מעיני המאות הספורות של היהודים. התבוננתי בראש הגסטפו במדים המהודרים והמגפיים הגבוהים המצוחצחים, שהיו עליהם סימני דם קרוש, וחיפשתי על פניו סימן של רוגז. בקולו השקט, שנשמעה ממנו סתמיות ההודעה של איש עסקים, לא ניתן היה להכיר שזה עתה נכח וניצח על "אקציה", שבבת-אחת גזלה מאבות את ילדיהם, מילדים את הוריהם,

מגברים את נשותיהם. על פניו המפוטמים ראיתי רק שביעות-רצון וקורטוב עייפות, כמו אחרי השלמת עבודה קשה, אך נעימה.

זהו אדם? – שאלתי את עצמי – אם כן, בוש אני באנושות ומצטער שלא נולדתי חיה אחרת.

באטיות קמנו ממקומותינו. הייתה תחושה של כאב חזק בברכיים משיבה של עשר שעות ללא תנועה, כשרגלינו תחתינו.

בואו יהודים, נכנס לבית-המדרש של רב לייזר'ל [ירוזלימסקי], צריך "לקרוע קריעה" ולומר "קדיש", הרי ערב שבועות היום – הציע משהו. כצללים פסענו אל בית-המדרש שנמצא כמאה צעדים ממקום המנהל-האזורי.

כמו פטיש ברקות הלמה המילה "קדיש". כבר לומר "קדיש" על הקרובים, על היקרים שאך לפני שעות אחדות היו אתנו. לומר "קדיש" על מי שאך לפני שעות אחדות חלקת עמם סבל ושמחה, וכבר אינם ולא תראה אותם עוד. בלתי-אפשרי להתרגל לרעיון, המוח לא קולט את מלוא אכזריותו של האירוע.

על סף בית-המדרש, בין דוכני התפילה השבורים, התגלגל ספר תורה פתוח. מתוך ארון-הקודש, שדלתותיו פרוצות, הציץ ספר התורה השני, ללא מעיל. האוקראינים עשו כאן כבשלהם. יהודים מיהרו להרים את הספר, הניחו אותו על השולחן והחלו לגלול אותו בתשומת-לב רבה. באטיות, בפנים רציניות עשו זאת. האחרים עקבו אחר כל תנועה בעניין רב, כאילו דאגתם היחידה ברגע זה, שלא יתקמט חלילה שום חלק בספר.

בעת "קריעת הקריעה", נשמעו אנקות כבדות ובכי גברים כבוש, שהשפעתו קשה מבכי קולני של נשים. ניגשו לתפילה. אני התיישבתי בפינה והתבוננתי בכמה מנייני היהודים. לבי היה לאבן, כמו התגלגל לגרון כדור קשה וחנק, אך דמעה לא ירדה מעיניי... ערב שבועות... – חשבתי – ערב חג מתן-תורה, ערב היום בו שמעה האנושות לראשונה, בשם אלוהים, את הציווי "לא תרצח!" חשתי שצומחת בתוכי תחושת משטמה ושנאה לכל העולם, ואפילו לחבורת היהודים הקטנה. יהודים העסוקים בתפילה ומגיבים בצורה כל כך משונה על העוולה הגדולה שנגרמה להם. יהודים החושבים שבאמירת "קדיש" ו"קריעת קריעה", יִרְצו את הקדושים ויצדיקו את השארם, הם, בחיים.

משהו החל לסעור בתוכי, וקול פנימי צעק מתוכי "לא זה הדרך" [כך במקור], לא בתפילה צריך לענות על נהרות הדם השפוך של חפים

מפשע – אלא בנקמה! כשנסתיימה אמירת ה"קדיש", נגשתי בריצה לבימה, הכיתי בה בחזקה והצטעקתי:

הקשיבו לי אומללים, יהודים נידונים למוות! לפני שעה, כשהתבוננתי בפניו המרוצות של ראש הגסטפו, הרהרתי: אם זה אדם – בוש אני באנושות – עכשיו, כשאני מתבונן בכם, כיצד אתם מגיבים על העוולה הגדולה שהגרמנים והאוקראינים גרמו לכם, אני חושב: אם זהו עם, בוש אני בעם כזה. אם אלה הם ניני הגיבורים היהודים, ניני המכבים, בוש אני לשאת את השם יהודי. דעו, שכולנו נידונים למוות, מי מוקדם ומי מאוחר יותר, אך אני לא אלק לשחיטה כמו כבש!

בשקט, קצת יותר בשקט – שמעתי קריאות מבוהלות.

איני ירא מאיש, אמרתי, והמוות לא מפחיד אותי. אך לפני שאמות, אני חייב לחנוק לפחות גרמני אחד במו-ידיי, להפוך לאלמנה, אישה גרמניה אחת וליתום – ילד גרמני אחד, ואז אמות בלב שקט. "תמות נפשי עם פלשתים!" [כך במקור].

בגטו

בשעה ארבע אחר-הצהריים, בא אלינו ראש הגסטפו והבהיר שאנו חופשיים לחזור לבתינו, ומיום ראשון בבוקר על היהודים הנותרים לעבור לגטו, שיהיה ברחוב בתי-הכנסת. גבולות מדויקים יודיע לנו לאחר תיאום עם הממשל האוקראיני.

נורא היה מראה הבתים היהודיים לאחר ה"אקציה". הדלתות והחלונות פרוצים, הרהיטים שבורים, כל מה שהיה לו ערך כלשהו, נשדד. כל היום, ללא הפסקה, נשאו האיכרים מן העיר החדשה, פאיאנס וזרוביה [אזורי מגורים של גויים] את הגזל מבתי היהודים. כדי שיוכלו להוציא בבת-אחת מה שיותר חפצים, פרמו את הכסתות, הוציאו את הנוצות מן הציפויים וארזו בהם את הרכוש היהודי. יהודים לא התאבלו על אבדן תכולת משקי-הבית שלהם שהושגה בשנות עמל ויזע רבות. מי ששרד, איבד ביום זה משהו יקר יותר, שאי-אפשר להשיבו בעד שום הון שבעולם. בכל בית חסרו: אב, אם, ילד. בתים רבים עמדו ריקים, כל יושביהם נספו. כצללים הסתובבו יהודים אחדים בין הבתים ולא יכלו להתאושש מן האבדן הנורא. ביום ראשון עברנו לגטו. גבולות הגטו היו: ממזרח – צדו הימני של רחוב בֶּרְזֶדובה, ממערב – צדה השמאלי של סמטת אוסטרסה, במקום בו היה בית-החרושת [לצמר-גפן] של שרה [ספיר], ה"וואטמאקֶרית", מצפון – סמטת ביתו של וולאך ומדרום – הבית לשעבר של תלמוד-התורה ונחלת הכומר. גבולות אלה היו רשמיים בלבד, בפועל הסתפק קומץ היהודים שנותרו, בבתים אחדים לאורך רחוב בתי-הכנסת המרכזי משני צדי.

היהודים איחדו את החוויות הנוראות של יום חמישי, ערב שבועות, ומפיסות המשפחות הקרועות יצרו מעין משפחה אחת. נוצרו, מה שכינינו בבדיחות, "קולחוזים" (משקים משותפים). בבית אחד התיישבו "שאריות" אחדות של משפחות: גברים ללא נשים, נשים ללא גברים, הורים ללא ילדים וילדים ללא הורים. בהרף-עין של אירועים אכזריים, נעלמו מושג הקניין האישי והקמצנות. כל אחד התחלק ברצון בפת אחרונה. במיוחד התייחסו אל הילדים המעטים, שניצלו בנס, כאל נכס של הכלל.

אני ובני, התיישבנו בבית של וולף הבנאי (וסרמן). יחד אתי עבר לגור שם גם משה קרסנוסטבסקי עם ילדו (אשתו עם שלושה ילדים נספו), יצחק פיינר עם משפחתו, האישה קולודני עם ילדה, חנה'קה אחת – נערה מקיליקייב וחנה טורקניטש, בת הרשל הנהג. זו האחרונה ניהלה את משק-הבית שלנו. כך נראה כמעט כל בית. באחדים מן ה"קולחוזים" גרו עד 20 איש, כמו למשל בבית של רחל גורלניק. כמה ימים לאחר השחיטה הנוראה, החלו לצוץ יהודים שהספיקו להינצל בדרכים שונות. אחדים הסתתרו בבית-העלמין בין הקברים, במרתפים מוסווים ובעליות-גג, אחדים במרתפים של המבצר העתיק: סך-הכול כ-800 נפש. בדרך זו, הגיע מספר היהודים בתחילת יוני ל-1100.

בימים הראשונים, תחת הרושם של האבדן הנורא, היו היהודים אדישים לכל. לא היה רצון לעשות דבר. אחדים אף חיפשו מפלט ביי"ש שקיבלו אצל האיכרים, במסרם בגד אחרון. אך בהדרגה החלו החיים לחזור למסלולם. הכורח עשה את שלו וגם דרישת השלטונות, שהיהודים יתייצבו במקומות העבודה הקודמים שלהם, תוך איום בנקיטת גזרות חדשות.

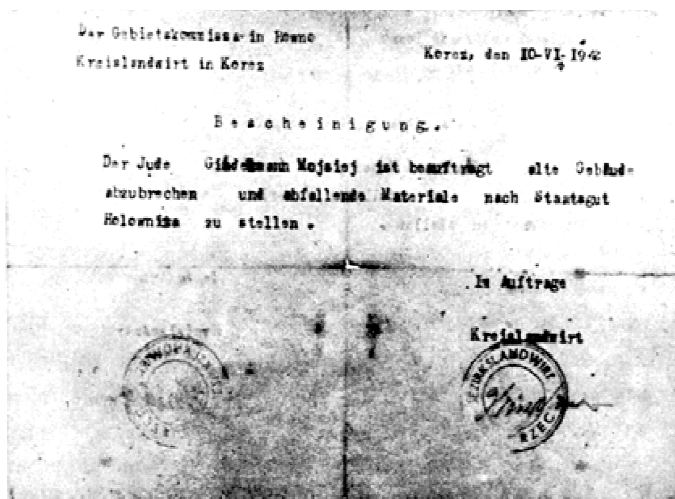
ב-10 ביוני 1942 נדרשתי אל ה"קרייז-לאנדווירט" ונצטוויתי להרכיב קבוצת בנאים ויחד אתם לבנות רפת לשוורים בגולובניצה. חומר בנייה נחוץ, עליי להפיק מן הבתים היהודיים שמחוץ לגבולות הגטו. הוא נתן לי אישור להרוס בתים אלה ולהעביר את הלבנים והעץ לגולובניצה. נקל לשער את הרגשתנו כשניגשנו לפרק את הבתים שנבנו בזיעה ובמאמץ רב. אך בהזדמנות זו גרמנו עגמת-נפש לא מעטה לשודדים האוקראינים, במיוחד אלה מן העיר החדשה, שמיד עם כליאת היהודים בגטו, התיישבו בבתים של היהודים והרגישו בהם כבתוך ביתם. התחלתי, בשלב ראשון, לפרק בתים אלה, כמו גם בתים שבעליהם הושמדו כליל. כשסיימתי את פירוק הבית של שיינדל שייכס [ישעיהו'כס], שהיה הרוס בחלקו מפצצה, ניגשתי מיד לשבירת קיר בית הלבנים של שרה אברבון שגבל בו. משפחות הגויים שגרו שם הגישו נגדי תלונה במשטרה. אך זו הייתה חסרת-אונים מול הצו של ה"קרייז-לאנדווירט" ויעצה למתלוננים לפנות לממשל הגרמני. בו-ביום נקראתי

ללשכת ה"קרייז-לאנדווירט". שם פגשתי כבר את הגויים שגרו אצל שרה אברבוך ושוטר אוקראיני שבא להעיד.

מדוע אתה מפרק בית שגרים בו אוקראינים? – שאל אותי בחומרה "הקרייז-לאנדווירט" – הוריתי לך לפרק רק בתי יהודים?

הבניין שניגשתי לפרקו הוא בית יהודי – עניתי בשלווה – והאוקראינים שכאן הם תושבי העיר החדשה, שם יש להם בתים משלהם. בחרתי לפרקו משום שהוא בנוי מלבנים חזקות, שרופות היטב, המתאימות ביותר לבניית מבנה חזק כמו רפת שוורים, שעליו אני אחראי.

תשובתי שמחה את ה"קרייז-לאנדווירט", והוא גירש את הגויים מן הלשכה ואמר לי להמשיך בעבודה. כעבור כמה ימים נותרו במקום בית הלבנים של שרה אברבוך, רק היסודות וערמות לבנים שבורות.

אישור "הקרייז-לאנדווירט" לפרק בתים

ליודנרט, שמינה מחדש המפקד המקומי, לא היה למעשה מה לעשות. את הדרישות מן היהודים הגבילו, משום שכבר לא היה מה לקחת לאחר שהרכוש היהודי נבזז בידי האוקראינים. אספקת יהודים לעבודות מזדמנות נעצרה, כי לא היו עוד יהודים "פנויים". לפיכך עסק היודנרט רק באישור והוכחה של מקומות העבודה הקבועים והכין את השאלונים להנפקת תעודות-זהות חדשות. החיים בגטו, בחודשים הראשונים, היו "שלווים" אם לא מביאים בחשבון תקריות קטנות שאירעו מפעם לפעם.

למשל: לפעמים היו מתפרצים לתוך הגטו גרמנים שיכורים ודורשים כסף, או גרמנים חולפים, היו מכים יהודים שחזרו מן העבודה.

המרגל ה"יהודי"

בימים הראשונים של אוגוסט התרחש אירוע מוזר שגרם ליהודים בגטו קוריץ עגמת-נפש רבה. בבית האבן של קודנר^[?], שהיה שייך לאחרונה לראובן האופה (קגן – כגן), סידרו הגרמנים מחנה לשבויי מלחמה רוסים. הבית היה מגודר בשתי שורות חוטי תיל דוקרני, ונשמר יומם ולילה בידי גרמנים או בידי וולאסובצים. המפקח על המחנה, גרמני לא מזיק, היה מיודד למדי עם משה קרסנוסטבסקי, שאפה לחם לשבויים.

ב-6 באוגוסט בבוקר, בא המפקח על המחנה אל משה נרגז מאד, וסיפר כדלהלן: "בלילה, ירה משמר המחנה שלי ביהודי שהתקרב למחנה, כנראה במטרה להוציא את המשמר מכלל פעולה ולשחרר את השבויים. כשציוו עליו לעצור, החל לברוח. המשמר ירה אחריו והרגו. עכשיו הוא מוטל על הדרך, כ-30 מטר מן המחנה. זה אירוע לא נעים ביותר, ועלולות להיות לו השלכות רעות. אני מצדי מבטיח לך, שלא אפיץ את העניין אם האוקראינים לא יתערבו. בכל מקרה, אני מייעץ לך לפנותו מיד מן הדרך, משום שאם יראו אותו גרמנים שיחלפו שם, וייוודע להם באילו נסיבות נורה, עלול הדבר לגרום למעשי אלימות כנגד יהודי הגטו".

אני ומשה קרסנוסטבסקי, הלכנו מיד למקום ההתרחשות. ליד בית-המרקחת של קמינר, שכב בתוך שלולית דם אדם מיוסר מאד, זקנקן צהוב מחודד על פניו החיוורות. הוא היה יחף, ללא כובע, לבוש בחולצת בד קצרה מעל מכנסיו, כדרך האיכרים. בדקנו אותו והחלטנו שהוא יהודי. קראנו אלינו עוד כמה יהודים, הנחנו אותו על אלונקה ונשאנו אותו לבית-העלמין. במקום בו שכב ההרוג, נשארו כמה נשים כדי לרחוץ את האבנים מן הדם ולמחות את כל העקבות. ידענו שאין זה מרגל, כפי שאמר הגרמני. לדעתנו, היה זה יהודי מעיירה סמוכה, שלבש בגדי איכרים כדי שיוכל להיכנס לקוריץ, שבה עוד היה ישוב יהודי, מבלי שיבחינו בו.

אספנו מניין בבית-העלמין, קיבלנו טלית ישנה לקבור אותו בה וניגשנו לחפור בקרקע. לפתע, באה לבית-העלמין מחלקה חזקה של משטרה אוקראינית, בראשה מיטקה זווירכה הנודע. הוא הבהיר לנו שברצונו להיות נוכח בזמן הקבורה, כדי לראות אם היהודים אינם קוברים עוד משהו יחד עם המרגל. בשעת מעשה, הם בדקו שוב את איבר המין של ההרוג וחיפשו בבגדיו. באחד מכיסי המכנסים מצאו:

שלוש קוביות עץ קטנות שהיו כתובות עליהן ספרות רומיות, בדל עיפרון מכורסם ופיסת נייר ריקה. זוירוכה בדק את הקוביות, שנראו כמשחק לילדים, במשך זמן רב והבהיר בקול החלטי: "אין אלה קוביות סתמיות, זהו כתב-סתרים שבאמצעותו היה המרגל יוצר קשר עם מסייעים, שלבטח מצויים בין היהודים בגטו, ושאמורים היו לעזור לו בשחרור המחנה". הבנו מיד שהאנטישמי הנורא הזה מתכנן פרובוקציה איומה, שעלולה לעלות לנו ביוקר. התחלנו לבקש שלא יעשה זאת. בקשותינו לא הועילו. קברנו את היהודי האלמוני, אמרנו "קדיש", ובתחושת-לב קשה עזבנו את בית-העלמין. למחרת נודע לנו, שהמשטרה העבירה את הקוביות, שנמצאו אצל היהודי ההרוג, אל נציב המחוז לרובנה, בצירוף דו"ח שבו תיארו את המקרה וביקשו לשלוח ועדה לחקור את העניין. תיאורנו לעצמנו איך יקבל נציב המחוז את הידיעה בדבר מרגל יהודי, ולמה אפשר לצפות מוועדת חקירה. חרדה אפפה את יהודי הגטו. חיכינו כל שעה לגזרה חדשה כתוצאה מן הבלבול הנורא שיצרה המשטרה.

ביום השלישי לאחר המקרה המתואר, בא אל היודנט איכר זקן וסיפר: הוא מן הכפר דְרֶמְנֶקָה, 20 ק"מ מקוריץ, שמו וסיל גוסיק. לפני שבוע נעלם מן הבית בנו היחיד בן ה-30, שכבר 10 שנים איננו שפוי. האיכר יצא לחפשו והעקבות הוליכו לקוריץ. כאן נודע לו שמשמר מחנה שבויי המלחמה הרוסים ירה בו, והיהודים קברו אותו בבית-העלמין היהודי, משום שאיבר המין שלו נראה כנימול וחשבו שהוא יהודי. כעת הוא מבקש שיחזירו לו את בנו. בשורה זו עשתה רושם עז על יהודי הגטו, הוחלט להזמין את נציגי השלטונות, שיהיו נוכחים בזמן התהליך. בנוכחות מפקד המשטרה האוקראינית ונציג המפקדה המקומית, פתחו את הקבר. כשהסירו את הטלית מן ההרוג, הכיר האיכר מיד את בנו, התנפל עליו בדמעות והחל לנשקו. חיברו דו"ח וכל הנוכחים חתמו עליו. האיכר לקח את בנו, ויהודי קוריץ נשמו לרווחה.

קיץ 1942

היהודים המשיכו בחיי ה"שגרה" שלהם. כל אחד עבד במקום עבודתו הקבוע. התזונה השתפרה. לאור מה שקרה עם כל הרכוש והנכסים של היהודים, לא חסכו ולא רצו לחשוב לטווח רחוק. המירו אצל איכרים בגדים, בקמח ובמוצרים אחרים. מזמן לזמן אף נזדמן כבש או עגל. נחום השוחט שחט אותם, והיהודים אכלו בשר כשר. היהודים בגטו נרגעו במידה כזו, שהחלו להכין תפוחי-אדמה ועצי הסקה לחורף. הייתה אפילו חתונה בגטו, קוניצה [מוטל קוניצה] הפחח, שאיבד את אשתו וילדיו ב"אקציה", התחתן עם אישה ערירית מבוגרת.

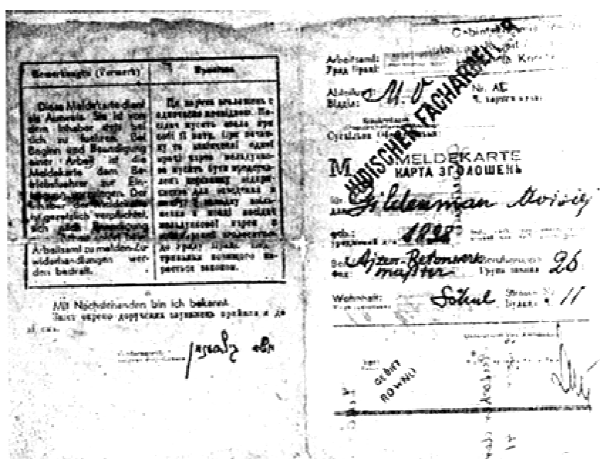
על הרגיעה השפיעה, ראשית, הבטחה גרמנית, שאת קומץ היהודים שנותרו ושנחוצים לעיר, כבר לא ישמידו. שנית, החלו להוציא תעודות חדשות לכל היהודים, החל מגיל 14. המסמכים הודפסו על נייר אפור עם מגן-דוד בדף הראשון, והיו מצוידים בתמונה. בעלי-המלאכה קיבלו, נוסף לכך, כרטיסי עבודה, שגם הם היו מודפסים על אותו נייר אפור, ובחלק העליון נכתב באותיות בולטות: "עובד מקצועי יהודי". עוד השפיע לטובה על היהודים משך הזמן להנפקת המסמכים. הרשויות דרשו למלא לשם כך שאלונים גדולים, שבהם היה צורך לענות על עשרות שאלות, כמו למשל: שם נעורים של האם, מקום מגורים לפני המלחמה, השכלה, ידיעת שפות, קרובים בארצות אחרות וכן הלאה. הדייקנות והדקדקנות בהוצאת התעודות החדשות, יצרו את הרושם שקומץ היהודים שנותרו, נחשבים תושבים קבועים של השטח הכבוש, וכבר לא אורבת להם סכנת השמדה. רוב היהודים חשבו כך. לא הועיל סיפורו של הרצל יוכט, שניצל בעת חיסול גטו רובנה, כי גם שם החלו הגרמנים להוציא תעודות חדשות חודש לפני החיסול המוחלט.

רק מספר קטן של יהודים שריכזתי סביבי, לא הניחו לגרמנים להרדים אותם ולא האמינו שיניחו לנו לחיות. מיד לאחר השחיטה הראשונה, התארגנו והחלטנו ללכת ליערות אל הפרטיזנים. שחיינו הפקר, ראיתי כשהרג הגרמני את היהודי מקיליקייב. מקרה שני שאתאר, חיזק זאת.

זה היה בינואר 1942. חזרתי עם קבוצת יהודים מסוכובולה לקוריץ. עבדנו שם בהנחת מסילת רכבת, מסוכובולה לפישטשוב, להובלת עץ לבית-החרושת לסוכר. כשנמצאנו לא רחוק מן הגשרון של ז'רבילובקה, שמענו זעקות קורעות-לב של אישה, וכשהתקרבנו, ראינו מחזה מזעזע. שני הגרמנים ששמרו על הגשר, צחקו בקול. אחד אחז על כידון הרובה שלו תינוק מגואל בדם בן 7-8 חודשים, והשליכו לשני. זה תפס אותו על כידונו והשליך בחזרה. אישה סתורת שער רצה בוכה מאחד לשני, התחננה לפני הגזלנים, נשקה למדיהם עד שנפלה מתעלפת על אם-הדרך. אז תקע בה אחד הרוצחים את כידונו בין הכתפיים, שלף אותו בשלווה וניגב את הדם בשמלת האומללה. ברגע זה, עבר במקום איכר בעגלתו, הם עצרו אותו וציוו "לפנות את הלכלוך מן הדרך". האיכר הביא את האישה עם התינוק לקוריץ. אחדים הכירו אותה, אישה יהודיה מן העיירה ירון ליד זוויהיל. האירוע הוכיח שוב שאנחנו חסרי הגנה לחלוטין, ושחיינו תלויים לא רק בפקודה של רשות גבוהה, אלא גם ב"מהתלה" של גרמני מזדמן או שוטר.

תעודה מזוהה שניתנה לפני חיסול הגטו

תעודה שניתנה לבעלי מלאכה

אצלי כבר הבשיל הרעיון לעזוב את הגטו ליערות, התכוונתי לממש בקיץ. לאחר ה"אקציה" הראשונה, כשראיתי איך ביום אחד, הושמדו באכזריות 2200 יהודים בהם אשתי ובתי בת ה-13, הדריך אותי הרצון לנקום. הייתי בטוח שבמקודם או במאוחר יהרגו גם אותי. משאלתי

היחידה הייתה, להרוג גרמני אחד במו-ידיי לפני מותי. לפחות מוות אחד, לפחות גרמני אחד להרוג בידיי. התחלתי לקרוא ליהודים למאבק, להתקוממות. כתבתי אז שיר, שנעשה פופולרי מאד בגטו קורין ובגטאות אחרים, זה תוכנו:

ימי ייסורים ימי סבל, נמשכים לאטם וחולפים,
באים במקומם, כצללים ממרחק, לילות ציפיה ואימים.
הלב מלא כאב, לא מוצא לו מרגוע, רוצים עוד לחיות,
ודווקא לזכות, לשעת הנקמה המתוקה.
אין כאן חיים, גם לא מוות, תמיד אך מגור ומצוקה,
למות כגברים, להיות גיבורים, יאה פי כמה וכמה!
זקן ונער בואו ליער! היחלצו מן הגטו, אחים!
יפלו עשרה, יוותרו עשרה. קדימה, לנשק יהודים!! !

לא כל היהודים נענו לקריאה ללכת ליער אל הפרטיזנים, לא ללכת כצאן לטבח, לקחת נשק ביד. אספר על שיחות שהיו לי עם יהודים בגטו שמהן אפשר לעמוד על הדעות, ויש בהן מענה לשאלה שמציגים לי: "מדוע בחרו כל כך מעט יהודים בדרך המאבק?"

כשפניתי אל יוזיק מיכלסון, בנו של מאיר מיכלסון, בעל בית-הדפוס, שיבוא אתי ליער, השיב לי:

לי אמר מנהל בית-הדפוס, שהוא גרמני הגון מאד, שבתכניתו של היטלר, אין חוק בדבר השמדת כל היהודים. משמידים רק יהודים שאינם מועילים. אך את מי שכמוך למשל, שעובד כמהנדס או אני, שאני סדר אותיות, הוא לא ישמיד. הרי זה מובן, משום שאין לו אוקראינים שימלאו את מקומו. אם ישמיד אותנו, יזקק לגרמנים, ואלה נחוצים לו בחזית, היטלר לא טיפש עד כדי כך שיעשה זאת. שנית, אין לי אומץ ללכת עכשיו, בחורף, ליער.

אוקראיני, שעבד עם יוזיק בבית-הדפוס, סיפר לי שכאשר הקיף הגסטפו את בניין בית-הדפוס ביום החיסול, תלה יוזיק את עצמו יחד עם דוד גילמן (בנו של שלמה קיון'ס). לזה היה לו אומץ.

בראש-השנה 1942 בעת התפילה, אמרתי ליוקל בנו של נותה מרקוס, שאחרי החגים אני עוזב ליער, אל הפרטיזנים, ואם רצונו, הוא יכול להצטרף אליי.

יוקל פרץ בצחוק והשיב: חשבתי שאתה משה, אדם חכם יותר משנראה עתה. מה טעם ללכת ליער כשהגרמנים כבר במוסקבה וכבשו את כל העולם. אנחנו רק נתיש את עצמנו כהוגן ואז נמות. המצב בגטו

השתפר. אפשר להמיר משהו אצל האיכר בקצת קמח לבן, ואפילו דגים לשבת יש לי מפעם לפעם. אם כך יתנהלו הדברים, יש ברשותי חפצים להמרה שיספיקו לעוד 5 שנים.

חמש השנים שלו נסתיימו כעבור פחות משבועיים.

כשאמרתי ליוליק מליאר, שבני יעזוב בימים הקרובים את הגטו, ואני חייב להישאר עוד כמה שבועות, משום שאני מנהל משא-ומתן עם פולני בעניין נשק, ואז אלך גם אני אל הפרטיזנים, נרעד מכעס:

אתה תמיט עלינו אסון – הצטעק – כשייוודע שהלכתם אל הפרטיזנים, עלולים חלילה להרוג את כל היהודים בגטו בשל כך. שלא תעז לעשות זאת!

משה קרסנוסטבסקי, שאָתו גרתי, סירב נחרצות להצטרף אליי ליערות. הוא טען, שלאחר שאיבד את אשתו ושלושה ילדים, אין לחיים ערך בעיניו. הוא יישאר בגטו ויחכה לסוף. לא עזרו טיעוני בדבר נקמה, ושחייבים להינצל יהודים כדי למסור עדות על חורבננו. מתוך שידעתי את יחסיו עם מפקד המשטרה מיטקה זוירוכה, אמרתי למשה:

אתה מתאר לך איזה עונג תגרם למיטקה כשיוליך אותך לבור כדי לירות בך?

תנוח דעתך – השיב לי על כך קרסנוסטבסקי – לא רק שלא אגרום לו עונג זה, אלא אפילו חוט אחד מן החפצים שלי ושלך שבבית – לא ייפול לידי.

מה בדעתך לעשות? – שאלתי בפליאה.

הכנתי בקבוקי בנזין, וברגע האחרון אסגור את הדלת על בריח, אצית את הבנזין ואשרף עם הבית.

לזה נחוצים אומץ רב ורצון חזק, אמרתי, זהו מעשה גבורה. אך אמור לי, מה זה ייתן לעם היהודי? אני לא מסכים אִתְךָ. למות באופן כזה על קידוש-השם, אינני רוצה. אני רוצה ללכת בעקבות הגיבורים הגדולים שלנו – מתתיהו הזקן ויהודה המכבי, אני רוצה למות עם "שמע-ישראל" על השפתיים, אך עם נשק בידיים.

הדוגמאות שהבאתי, משקפות את דעות מרבית תושבי הגטו. זו הייתה הסיבה שכל כך מעט יהודים הצילו עצמם ביערות, בשורות הפרטיזנים, שם הייתה אפשרות לנקום, ואם למות, אז מות גיבורים.

הימים האחרונים

בראש-השנה 1942 התפללו היהודים בבית-הכנסת של הסנדלרים. בית-הכנסת היחיד שנותר שלם, ובשל מידותיו הקטנות לא הפכו אותו הגרמנים למחסן תבואה. היהודים שהיו חייבים להתייצב לעבודה בזמן, התפללו עם שחר. מי שהיו פנויים, התפללו מאוחר יותר. לעולם לא אשכח את שני ימי ראש-השנה הללו. כל התפילה לוותה בכי של הנאספים, נשים וגברים. כל יהודי הגטו היו בבית-הכנסת. אפילו קטני האמונה התפללו מתוך כוונה גדולה. הכול חשו שהעזרה היחידה, לה הם יכולים לצפות עתה, היא רק משמים. הרגעים היפים ביותר היו בשעת אמירת ה"קדיש", שכל הנאספים אמרו בקול אחד. לכל אחד שם, היה על מי לומר "קדיש".

למחרת ראש-השנה, פשטו שמועות שהגרמנים מתכננים לחסל את קומץ היהודים, הנמצאים בגטאות ווהלין. חרדה גדולה אחזה ביהודי הגטו לשמע הידיעה. לא עזרו דברי ההרגעה של המעבידים הגרמנים והאוקראינים. זיכרון ערב שבועת הנורא, היה טרי מכדי ללכת שולל אחר הבטחות שווא. כשפשטו השמועות בין האיכרים, החלו לבוא לגטו בהצעות למכרים יהודים – שיסתירו אותם אצלם עד יעבר זעם. יהודים תמימים הניחו לאוקראינים ערמומיים לשכנע אותם. הם מסרו להם בינתיים את רכושם האחרון ונדברו על המועד בו יוכלו אף הם עצמם לבוא. כפי שהתברר, לאחר מעשה, אותם "גומלי-חסד", משגזלו את הרכוש, לא הניחו ליהודים אף לדרוך על סף ביתם. הבהלה גדלה מיום ליום. כששאלו מכרים אוקראינים, שהיו מקורבים לשלטונות, אם השמועות על חיסול הגטו נכונות, הם משכו כתף והשיבו:

וכי משתפים אותנו הגרמנים בתכניותיהם? הצילו עצמכם, כל מי שיש באפשרותו.

אני ובני ועוד 16 יהודים החלטנו לעזוב את הגטו בימים הקרובים ביותר. מה שעיקב, היה נשק שאמור היה פולני להביא מן הכפר דרמנקה. ביום רביעי, 23 בספטמבר בבוקר, הודיעו לי שני הנערים שעשו, לפי הוראתי, תצפית על הבניין של איצי ווייטמן, שם שכנה המשטרה, על בואן של משאיות עם שוטרים זרים. כעבור מספר שעות הודיעו לי שוב, ש-4 מחלקות משטרה גדולות יצאו מבית ווייטמן כשהן חמושות מאד והלכו ב-4 כיוונים שונים. הבנתי ששוטרים אלה נועדו לחזק את השמירה על הגטו ועל היציאה מן העיר. לא יכולנו להמתין עוד ולאחר התייעצות קצרה החלטנו לעזוב בכל-זאת את הגטו. בשלשות וברביעיות נחלצנו מן הגטו בכיוונים שונים. נדברנו להיפגש ביציאה מן העיר, בבית של וסיל קובלייץ שנתגלה כידיד גדול ליהודים. יצאתי עם בני ועם אחייני סיומקה גייפמן דרך רחוב אוסטרסה. תכניתנו

הייתה להסתנן לגן המבצר, לחצות את הנהר מול הכנסייה, ודרך גני האיכרים להגיע ליציאה מן העיר. היה לי אקדח עם 5 כדורים. זה היה הנשק היחיד שהצלחנו לקבל. החלטנו שאם ניתקל במשטרה או בגרמנים, לא ניפול בידיהם חיים. במקרה הגרוע, הייתי נחוש לירות בבני ובסיומקה, ובכדור האחרון להרוג את עצמי. ידענו שאם יתפסו אותנו חיים, יצפה לנו מוות קשה מזה. בערך בשעה 5, היינו בביתו של קובלייץ, שם פגשנו כבר את אביגדור זאיקה, לזיק גרשפלד, הרשל כפֶקס [צבי פאר] ואת דבורה ופייה קפטן (בנות ברקה הסבל). עד הערב באו משה מילרוד, מוטל בוזשיק, שטרנשיס (חתנה של מאליה סוחרת השקים). כשהחשיך, עזבנו את בית קובלייץ, ודרך השדות של גולובניצה הלכנו לכיוון וודניק. כל הלילה הלכנו, ולפנות-בוקר כבר היינו מעבר לסלוטש, ביערות העבותים ליד הכפר מישיאקוב.

חיסול הגטו

ביום שישי, י"ג תשרי שנת תש"ג, ערב סוכות, בא דוקטור יעקב וולאך, ששירת את מחנה שבויי-המלחמה הרוסים, לביקור במחנה כמדי בוקר. להפתעתו הגדולה לא ראה במחנה את השבויים. הסתובבו שם רק חולים אחדים והמשגיחים, שלא קיבלו אותו בידדות ואמרו לו לעזוב את המחנה. קבלת הפנים הצוננת עוררה בו אי-שקט, ובצאתו שאל את אחד מן השבויים החולים, שאת חייו הציל, היכן האחרים. החולה גילה לו, בסוד, שכל המחנה יצא לחפור בורות בשביל היהודים, שהיום יחסלו אותם.

ד"ר וולאך הלך מיד אל היודנרט ומסר את הידיעה הנוראה. תוך דקות ספורות כבר ידעו על כך כל היהודים בגטו. הייתה בהלה גדולה. יהודים אחדים התאבדו. קבוצה של בעלי תעוזה החליטה להתפרץ מתוך הגטו, אך היה מאוחר מדי. כל הרחובות הגובלים בגטו כבר היו מלאים משטרה אוקראינית ואנשי גסטפו, שהקיפו את הגטו כבטבעת ברזל. מיד פרצו לגטו המון רב של אנשי הגסטפו. הם גירשו את הנשים הצעירות לביתו של משה מלכה מְנִי'ס והשליכו אותו למרתף שמתחת לבית. קודם לכן, זרקו לתוכו הרוצחים נוצות מכלי-המיטה של היהודים. הם הציתו את הנוצות ונעלו את המרתף. זעקות הנשים היהודיות, שנשרפו חיות, עלו עד לב-השמים. קבוצה שנייה של תלוינים, גירשה את הגברים במכות-רצח אל הרחוב. עם תחילת ה"אקציה", החל ביתו של וולף וסרמן לבעור. משה קרסנוסטבסקי קיים את הבטחתו. הוא חסם את הדלתות, שפך בנזין והצית אותו. האש אחזה במהירות בכל הבית, פרצה מן החלונות והתפשטה לבנינים הסמוכים. מיד החל לבעור הבית של ליובה החייט (גייפמן) ונוצר מעין קיר אש שהפריד חלק אחד של רחוב בתי-הכנסת מן השני. האש התפשטה במהירות, וכעבור חצי שעה, כבר עמד כל הגטו בלהבות. הרוצחים נאלצו לצאת מן הגטו.

הם עמדו הרחק מן הבתים הבוערים ותפסו את היהודים, שבבהלה גדולה ניסו להציל עצמם מן האש. יהודים רבים, בראותם את הפנים הרצחניות של הגרמנים והאוקראינים עם נשקם המכוון, נסוגו ובחרו למות בלהבות הגטו הבוער, ולא ליפול בידיהם. לפי עדות שמסרו אוקראינים ופולנים, שנכחו במקום בשעת החיסול, הצליחו הרוצחים לתפוס באותו יום מספר קטן של יהודים. הובילו אותם לבורות, למקום בו הייתה השחיטה הראשונה, ושם ירו בהם. יהודים רבים נשרפו באותו יום. רבים הצליחו לברוח ולהסתתר במרתפי המבצר ובבית-העלמין.

למחרת היו במקום של הגטו, ערמות לבנים ואודים עשנים. הגויים של העיר החדשה ושל זרוביה הצטערו שרכוש יהודי עלה באש במקום ליפול לידיהם, אך לא ויתרו על הרעיון להתעשר על חשבון היהודים האומללים. עוד חודשים ארוכים לאחר החיסול, אפשר היה לראותם חופרים בחורבות הגטו, שוברים קירות שנותרו – בחיפוש אחר אוצרות יהודים.

החיסול המלא של יהודי קורין, נמשך עוד מספר שבועות לאחר ה"אקציה". כל יום הביאו למשטרה יהודים בודדים שהמשטרה מצאה בעזרת האוכלוסייה המקומית. היו אוקראינים שהביאו בעצמם יהודים שהבטיחו להסתירם עד תום המלחמה, אך לאחר שסחטו מהם את החפץ האחרון, מסרו אותם לרשות. היו מקרים שבהם רצחו הגויים במו-ידיהם את היהודים שנתנו בהם אמון. דוד פרל, חתנו של אהרן-איציק שמעוניס, הסתתר אצל איכר ממכריו במורוזובקה. כשהאיכר לקח ממנו כל מה שהיה ברשותו, הרג בגרזן את דוד, את אשתו צירל [צ"ל ינטה] וילדה בת 8 וקבר אותם ברפת שלו. מקרים כאלה היו לרוב. השוטרים היו מוציאים בלילה, אל מאחורי העיר או לגן המבצר, יהודים שהובאו למשטרה ושם ירו בהם. כך שאין יודע אפילו, איפה מצויות עצמותיהם.

כך נספו היהודים האחרונים של קורין.

ס' קורין. השואה. עמ' 366 - 407.

בצל המוות

כשהיינו ילדים קטנים והלכנו לבית-הספר, היו מורינו מספרים לנו מעשיות מפחידות על גיבורים קדומים שהיו לוחמים בחיות מפחידות, חצו אוקיינוסים על גבי ענף של עץ, נדדו בדד ביערות נידחים ולחמו כנגד קשיים העולים על כוחו של בן-אנוש.

למשמע המעשיות נפל עלינו פחד גדול, ובלילה היינו מגיפים היטב דלתות וחלונות, מתכרבלים תחת שמיכת הפוך העבה, ולב הילד שלנו הלם מפחד.

ילדים יהודים קוריצאים עניים! בלילות החורף ההם, כשאימהותנו הבלתי-נשכחות כיסו אותנו היטב, כדי שלא נפחד לישון – לא תיארנו לעצמנו שאגדות גיבורים עלולות להפוך למציאות אימה; שעל כתפי הילד החלשות שלנו, יהיה עלינו לשאת הררי עצב וסכנות גדולות; שברגלי הילד היחפות שלנו, ניאלץ לנדוד לבד ביערות נידחים, נרדפים בידי חיות-אדם פראיות, ונחווה מראות נוראים המקפיאים את הדם בעורקים.

בהיותי ילדה בת 11, ניחתה עליי, כרעם אדיר, ידו האימה של הגורל, גזלה ממני את כל האהובים והיקרים לי, והשאירה אותי לבד בעולם נורא, מלא חיות אדם צמאות-דם.

משחק הגורל האכזר החל עם רצח אבי בידי חיות נאציות. היו אז ימים עצובים מאוד. עינינו ראו את הצבא הגרמני צועד לרוסיה. באחד מאותם ימים גורליים, עצרה ברחוב שלנו (גרנו ב"אונטער די מילך" – מעבר לטחנות הקמח. מעבר לנהר) קבוצת גרמנים וארגנה מטבח בחצר שלנו. כשעזבו, השאירו שקים גרמניים. לאבי הייתה תחושה רעה, הוא התהלך בבית פוکر ידיים ומבקש: ילדים, אל תיטשו אותי, רוצים להרוג אותי.

כעבור זמן קצר התיישבה קבוצת אנשי אס.אס. גרמנים בבית-החולים, זה היה חודשיים לאחר כניסת הגרמנים לקוריץ. החלו לרכז יהודים לעבודה. את אבא שלחו לטאטא את חצר בית-החולים – ואת אחותי לכבס שם כביסה.

חלפו כמה שעות, אימא אמרה לי ללכת ולקרוא לאבא משום שעדיין לא אכל ארוחת-בוקר. נכנסתי לחצר בית-החולים, ראיתי את אבי מטאטא ומראשו זב דם. לידו עמד גרמני עם פרגול. ניגשתי אליו בריצה והתחלתי לבכות ולצעוק, למה הוא מכה את אבי. אבא פרץ בבכי.

כעבור שעות אחדות שחררו אותו והוא נכנס הביתה. הוא שכב מיד, רחצנו ממנו את הדם ורצנו לקרוא לרופא. חבשו את ראשו והוא נשאר שוכב.

בערך ב-12 בלילה נכנסו שני אנשי אס.אס. וציוו על אבא ללכת אתם. לא הניחו לו להתלבש והוא יצא בבגדיו התחתונים.

אחר-כך שמעתי שתי יריות. הלב ניבא רע. כאשר שילחו את היהודים מן העבודה בבית-החולים, ראיתי שכולם הולכים, אך אבי איננו. ניגשתי אל דוד ביכמן והתחלתי להתחנן שיאמר לי איפה אבא. הוא לא ענה לי משום שהיה מדוכא מאוד ממה שראו עיניו דקות אחדות קודם לכן.

זה היה יומו האחרון של אבי. הוא חפר במו-ידיו בור. קשרו אותו בשרשראות לעץ, סביבו עמדו יהודים רבים. גרמני קרא את גזר-הדין. דנו אותן למוות, משום שמצאו אצלו שקים גרמניים.

אבי התחנן שיניחו לו להיפרד מאשתו ומילדיו. התשובה לבקשתו הייתה ירייה. אבי הצטעק: זהו! זה הסוף! ירו שוב, ובקת הרובה הכו מכות חזקות על ראשו. אחר-כך שפכו עליו אדמה ושחררו את היהודים.

לידנו גר גוי בשם פלורקה. לבנו קראו ונסיורקה. כשנכנסו הגרמנים, הוא נעשה שוטר. היה לו כעס גדול עלינו, וכל זה היה מעשה ידיו.

חודשיים היינו לבד. כל יום היו שמועות שהשחיטה מתקרבת. ערב שבועות עם שחר, דפקו בדלת ונכנסו גרמנים ושוטרים אוקראינים. גירשו אותי עם אימא. הרפיתי מידה ומילותיי האחרונות אליה היו: אימא, הולכים להרוג אותנו.

נכנסתי לתוך חבית שעמדה במחסן התבואה שלנו, ישבתי שם עד שהיה שקט. יצאתי לרחוב וראיתי שמגרשים יהודים לגטו. אמרתי בלבי שלא אלך לגטו, כי שם המוות בטוח. נכנסתי לביתנו. הכול נשדד. פרצתי בבכי-מר. אז נכנסה פלורטשיכה [אשת פלורקה] והחלה לצעוק: לצאת מכאן! לכי לגטו, כאן אסור לך להיות יותר.

ליד פֿלורֶטְשיכה גר פולני בשם פיורא. נכנסתי אליו והוא קיבל אותי בחמימות רבה וברחמים. אכלתי אצלו וישנתי בעליית-הגג.

אל פיורא היה בא סנדלר ששמו בֶּרוֹנֶק. הוא גר על הדרך לרובנה.

ביקשתי ממנו שימצא לי מקום. הוא אמר לי שנוהג להיכנס אליו גוי בשם איבן מן הכפר וויליה, 30 ק"מ מקוריץ, והוא יקבל אותי אליו. הוא שינה את שמי לז'ניה ונדברנו שזה יישאר סוד ולאיש אסור לדעת על כך.

נפרדתי מכל יהודי קוריץ ונסעתי עם ברונק. בלילה הגענו לווייליה – כפר רבו 140 בתים. למחרת ידעו כל הגויים שאיבן הביא קרובה יתומה. אמרתי שאני מן הכפר ירון (ליד זווייהל) ושאבידתי את הוריי בהיותי ילדה קטנה מאוד. הגויים ריחמו עליי מאוד והצטלבו.

לאיבן הייתה אם זקנה. היא מאוד אהבה אותי, כמו הייתי בתה, ולימדה אותי את כל התפילות שמתפללים לישו ול"אם הקדושה". כרעתי לפני האיקונות ובכייתי מאוד. אמו של איבן אמרה לי שאני קדושה.

לא זמן רב נמשכו ימי ה"אושר". התברר שאיבן היה מנהיג של בנדרובצים. באחד הערבים הלך עם חבורת הפורעים שלו ושחט כפר שלם של פולנים. הוא נתן לי לרחוץ את הדם מן הסכינים והכידונים.

כעבור ימים אחדים באו לווייליה פולנים וגרמנים והחלו לשרוף את הכפר ולהרוג את האנשים. הסתתרתי בבור עם 40 גויים. לידנו היה בור שני רבו 35 גויים. אותם גילו וירו בכולם. אנחנו נשארנו בחיים. הגויים אמרו שזה בזכות היתומה.

בהרג זה נספתה אמו של איבן. ידעתי שמצבי חמור. ואיבן אכן אמר לי, שאחרי מות אמו הוא כבר לא זקוק לי. הלכתי אל גיסו, שאמור היה להוביל אותי לעבודה כמשרתת. לפתע בא בריצה שייגן [כינוי לנער גוי] ואמר לי שאיבן קורא לי. הלכתי אליו. עיניו היו "הפוכות" משכרות, לבי ניבא לי רע. הוא הושיב אותי בחדר שדלתו האחורית חתומה. איבן האשים אותי שהצבעתי על מקום בו הסתיר חפצים, והם נגנבו. התחלתי להתחנן שירחם עליי, משום שאיני יודעת דבר. הוא אחז אקדח בידו, ירה בקיר ואמר: את רואה את החור? – חור כזה יהיה מיד בראש שלך. מקוריץ נמלטת, מידיי כבר לא תימלט.

אחר-כך הוא ציווה עליי לשכב על האדמה והתחיל להכות אותי בכל הגוף בקת הרובה. ואז קרא לחברו ואמר: שמור עליה עד שאביא חבל. נקשור אותה, היא תשכב כך עד 2 בלילה, ואז כבר תספר הכול.

אינני יודעת באילו כוחות, אך השתחררתי מן החבל ורצתי אל גיסו של איבן. ראיתי את איבן רודף אחריי. נכנסתי במהירות ליער. לשם חשש איבן להיכנס משום שביער היו פרטיזנים.

תוך כדי ריצה ביער איבדתי את דרכי בסבך הגדול. לפתע ראיתי תמונה מפחידה, מן הפחד חדל לבי לפעום: ראיתי חיות – לבנות וחומות. חשבתי בלבי שזה סופי ולא יישאר ממני זכר. אך התברר שהיו אלה עזי בר שאינן פוגעות בבני-אדם.

התיישבתי על ענף של עץ והתחלתי לבכות בקול. אולי ישמע מישהו ויבוא להציל אותי. היה לי קר מאוד. הייתי יחפה ובגדיי היו קרועים.

לפתע שמעתי קול רטינה של בהמות. הבנתי שבמרחק לא רב צריך להיות מקום ישוב. הלכתי בכיוון הקול וראיתי רועים. ביקשתי שיביאו אותי אל הפרטיזנים. הם הצביעו על הכפר נובה-הוטא. נכנסתי אל הבית הראשון וביקשתי שיתנו לי לעלות על התנור. הפולנייה יצאה מן הבית במהירות ומיד נכנסו שני פולנים עם רובים ולקחו אותי אליהם. הם חשדו בי שאני מרגלת של הבנדרובצים. כשנודע לתושבי הכפר שאני "מרגלת", החלו לצעוק: תנו לנו את הבנדרובקה, אנחנו נקרע אותה לגזרים! היא כבר הרגה מספיק "ליאכים" [פולנים].

שני הפולנים החמושים הכניסו אותי לאורווה, שמו רסן על צווארי ואמרו שאם לא אספר מה מטרת בואי, הם יתלו אותי. התמדתי בפזמון שלי, שאני נערה פולנייה יתומה.

הם קשרו את ידיי וכיסו את עיניי, השליכו אותי על עגלה והובילו אותי למטה הפרטיזנים. 4 ימים חקרו אותי. נישקתי את ידי החוקרים ואמרתי שאני שמחה מאוד שראיתי פרטיזנים. הייתי חולה מאוד, מן המכות שקיבלתי מאיבן היה לי פצע נורא, ומוגלה זרמה מאחורי אוזני. רציתי רק שיניחו לי לנוח. אפילו לא דרשתי מזון ומשקה.

ביקשתי מן הפרטיזנים שיעשו אותי פרטיזנית. הם צחקו. ילדה בת 12 תהיה פרטיזנית?

מסרו אותי לגויה להיות רועה. שם נשארתי שנתיים. אף שהייתי כמו מאחורי חומה סגורה, הגיעו אליי שמועות שהשונא הגדול ביותר של העם היהודי נחל מפלה. קורין שוחררה ויהודים חוזרים אליה.

התחלתי להתחנן אל הגויה, שתרשה לי לנסוע לקורין, לבכות על הקבר הגדול של יקירי ואהובי.

כך חזרתי אל ביתנו החרב. חזרתי אל קבר האחים הגדול, לאימת המוות הגדולה. הלב שותת דם כשאני נזכרת שהכול אבד, אלה שעד נשמת אפנו האחרונה נישא את זכרם הקדוש – אינם.

ס' קורין. השואה. עמ' 415 - 420 .

השתהות

השתהיתי בבוא ייסוריכם, סאות גדושות,
השתהיתי כשהוצתו להבות קדושות...
כל הדרכים בערו עליכם,
כל הגשרים שקעו לנהר-גיהינום תחתיכם.

עמדתי תחת שמי עפרה,
נסתר לאדמה ברחש חרדה,
בפרכוסי פרפר, אל מול אורו הקר של עולמי,
מול עשן המוות שהתבהר באור תופתי.

זעקתי ביגון אל העולם,
קראתי אל השמש שכל יום הייתה שם
לפני עיניי העצובות –
מלב קרוע נסקו אליה ייסורי אין-כלות,
אך היא כמו העולם, בלי-אות,
אל מערב אפור שקעה
בשתיקה עיוורת ארוכה.

שלחתי אליכם שליח ביטחון,
שלחתי רץ את המצפון,
את המוות הנישא בטלף החיה של נאצי,
ביקשתי לְרצות.
עודכם חיים, את ראשיכם לפדות –
אופלתי, כאלומה ברוח יבשה.

-- -- -- -- --

השתהיתי בבוא ייסוריכם, סאות גדושות,
השתהיתי כשהוצתו להבות קדושות...
אני מדליק עצמי כנר לנעילה,
אני מבקש, מבקש מכם מ ח י ל ה. - - -

מאבק ומלחמה ביערות (מתוך זיכרונותיי כפרטיזן)

ב-2 בספטמבר 1941 פורסמה התקנה האחרונה של המפקד המקומי ולפיה, בין השאר: כל יהודי, מגיל 12 ואילך, חייב לשאת, על חזהו בצד שמאל ועל גבו, טלאי צהוב.

את הטלאי הצהוב נשאנו עד צאתנו מן הגטו. כשאני ובני חצינו את הנהר, הסרנו זה לזה את הטלאי ולרגע הרהרנו מה לעשות בו, ומתוך אינסטינקט טמנו אותו בכיס. כפי שהתברר מאוחר יותר, הייתה אז לשנינו מחשבה זהה: אם יהרגו אותנו, חד הוא אם ימצאו אצלנו את הטלאי או לא, אם ניצל ונשרוד את הגרמנים, יהיה מזכרת מרגעי הסבל, הייסורים וההשפלה. אך הטלאים שלנו לא שרדו את המלחמה ואת מפלת הגרמנים.

פרטיזנים באוהל

לילות החורף הארוכים ביער כבר נמאסו עלינו. חלפו כבר שבועיים מאז התקיפה המוצלחת של העיירה רוֹזְבֶּז'וב, שבה הבסנו את חיל המצב ולקחנו עגלות אחדות מלאות קמח חיטה, בשר וסוכר צהוב. היינו מצוידים במזון למשך זמן ארוך למדי. מנצלים את השלג הכבד שירד במשך יממה וכיסה על עקבותינו, נסענו כ-70 ק"מ, הסתתרנו בסבך היער וניגשנו לארגן את המחנה. תחילה חפרנו שוחות והקמנו "קאיבאשים", זהו אוהל פרטיזנים מיוחד, שעושים מעצי אורן צעירים, דקים ומנוקים, שראשיהם כלפי מעלה, וקושרים בענפי לבנה דקים. כל המבנה מוקף קש רב, שיש ממנו בשפע בכרי הדשא שבין היערות. במקום אחד בלבד משאירים פתח כניסה, שבדרך-כלל מכוסה בשק ישן. במרכז הקאיבאש מניחים ריבוע של ארבעה בולי-עץ עבים, ובו מבעירים את האש. סביב בולי-העץ, על שכבת קש עבה, יושבים או שוכבים הפרטיזנים. קאיבאש כזה מקימים בתוך דקות, והוא מיועד ל-10-12 איש. שני פרטיזנים עומדים תמיד על המשמר בכל קאיבאש – אחד בחוץ לצורך שמירה ואחד בפנים. לאחרון יש משימה לשמור על אש מתמדת, להרתיח ללא הפסקה מים לתה, ובליילה, בשעה שהפרטיזנים ישנים, להשגיח שאיש לא ישרוף את מגפיו ליד האש.

ברגיל ישנו בבגדים ובנעליים, כשהרגליים בכיוון האש. כשמישהו היה מותח רגליו קרוב מדי לאש, או הניחן על בולי-העץ, היה התורן מכה במקל הארוך שהחזיק בידו, על הרגליים, והפרטיזן נסוג עד למקום בו לא הייתה סכנה.

לתלות את הבוגד...

כבר נמאס לחבריי כהוגן, לשבת מעל לשבועיים ללא כל "עבודה". לגרמנים נמאס לחפש אחרינו ללא תוצאות, והם חזרו לבסיסהם. הפרטיזנים החלו לדבר על יציאה לפעולה. ההצעות אחת דמיונית מן השנייה. התכניות אחת נועזת מן האחרת. לבצע פעולות חבלה לא יכולנו בשל מחסור בחומר-נפץ. לכן החלטנו לצאת בקבוצות קטנות ברחבי האזור ולנהל מרדף אחרי ראשי-כפרים, סוכנים סמויים ומשפחות השוטרים האוקראינים. הפקודה שלי הייתה: ראשי-כפרים וסוכנים סמויים לתלות על שערי בתיהם ואת משפחות השוטרים "לפוצץ" בלשון הפרטיזנים: לקחת פרות, חזירים ואפילו תרנגולות, ואת משקיהם להצית. שתי מטרות רצינו להשיג בפעולה זו: ראשית, להעניש אותם על בגידה, ושנית, להטיל אימה על כל מי שאהדו את הגרמנים וסייעו להם. לנו היהודים הייתה מטרה שלישית, נקמה בבוגדים האוקראינים שנחרתו היטב בזיכרוננו עוד מזמן שהותנו בגטו.

נחלקנו לארבע קבוצות, התפזרנו לכיוונים שונים ונדברנו להיפגש כעבור חמישה ימים, כלומר בשבת, בכפר יקובייץ, על גבול ז'יטומיר ומחוז קייב. אני פיקדתי על קבוצה אחת של 30 פרטיזנים. על קבוצה שנייה ובה 25 פרטיזנים חמושים בנשק אוטומטי ובמרגמה, פיקד בני, שכיננו הפרטיזני היה "ליונקא". על שתי הקבוצות הנותרות – דימיטרנקו וסובולב.

צללים בין העצים

בשבת עם שחר באתי לכפר יקובייץ עם הקבוצה שלי, שם כבר פגשתי את דימיטרנקו ואת סובולב עם הפרטיזנים שלהם. כולם שבו בריאים ושלמים. חסרו רק ליונקא עם המחלקה שלו. התחלנו להחליף רשמים על מעשינו. בתוך ימים אחדים נתלו כמה עשרות ראשי-כפרים ושוטרים, נשרפו מעל ל-30 משקים שהיו שייכים לשוטרים ולסוכנים סמויים, והטלנו אימה על הגרמנים ועוזריהם ברדיוס של מאות קילומטרים. בכפר פבלוביטשי תליתי את ראש-הכפר עם אשתו, משום

שבחיפוש על גופם מצאתי אצלו בכיס, בקשה ל"גביטס-קומיסר" [נציב המחוז] שיעניש 37 איכרים משום שליקטו, ללא רשות, ענפים יבשים ביער, להסקה. על הבקשה חתמה, במקום בעלה שהיה אנאלפבית, אשתו יבדוקיה. כשותפה לאשמה תליתי אותה לצד בעלה.

לאחר שדיברנו דינו, פיזרנו עמדות סביב הכפר ושכבנו לנוח לאחר עלילת הגבורה הלילית.

אני לא יכולתי להירדם. הייתי חסר שקט משום שבני לא שב עדיין. מדי רגע ניגשתי לחלון שפנה ליער. לפתע נדמה היה לי שצללים מתרוצצים ביער, מסתתרים מאחורי גזעי העצים העבים. התבוננתי בתשומת-לב והבחנתי שהצללים מתקרבים לנחל הקפוא ונעלמים שם. הערתי כמה חברים. עוד קודם שהספיקו לגשת לחלון נשמעו יריות וזעקת פתע ואנחה של הפרטיזן שעמד על משמרתו בצדה השני של האורווה. צעקתי: "אל הנשק!" ומיד עמדו כל הפרטיזנים מוכנים. אך התקרבנו אל החלונות, ניתן עלינו ברד כדורים וכל השמשות התנפצו והתעופפו. פקדתי לעמוד ליד הקירות, בין החלונות, ולחכות. פרטיזן אחד שלחתי לעליית-הגג שיבדוק את המצב משם כשהוא נסתר מעין. בבת-אחת השתרר שקט, כמו לפני סערה. כעבור דקות אחדות הודיע לי הפרטיזן מעליית-הגג, שעל הנחל הקפוא, בין הגדות הגבוהות, יש מחלקה של גרמנים, כ-50 איש, ומחלקה שנייה, לא קטנה יותר, מקיפה את הכפר, כדי להתנפל עלינו מאחור.

המצב היה חמור מאוד. אך הנה קרה נס. ברגע הקריטי בא ליונקא עם קבוצת הפרטיזנים שלו. הם הפיצו את הגרמנים לכל עבר, 23 נאצים וקצין נשבו.

מן החקירה שניהלתי התברר שחלקם הגדול היו "פולקס-דויטשה" [מקומיים ממוצא אתני גרמני] מן הקולוניה אנטא ליד נובוגרד-וולינסק. הם החלו לבקש רחמים, אך לפי דרישתי תיארו במדויק את חיסול יהודי נובוגרד-וולינסק, שביניהם היו לי חברים ומכרים רבים משום שעיר זו שכנה 28 ק"מ מעיירת הולדתי. מפניהם הכרתי, שלקחו חלק לא קטן ב"אקציה" זו. הוריתי להעמידם אל קיר האורווה ולירות בהם.

הקצין ראה את סופם של חייליו וסירב להשיב לשאלותי, אך חבריי אילצו אותו ב"אמצעים" שונים לדבר והוא סיפר לנו ששמו אובר-לויטננט [סגן] קנאפך ומוצאו משטוטגרט. לאחר שהחלים מפצעים שנפצע ליד מוסקבה, מונה למפקד מחלקת אס.אס. שעסקה בחיסול הפרטיזנים ועקירתם מאזור ז'טומיר וקייב.

פסק-דין צודק

בעיני ליונקא מצאו חן מדי הקצין הבהירים עם הצווארון החום והחפתים הבהירים, והוא החליט להחליף את המקטורן, המשומש מאוד, שלו, במדים הגרמנים. כאשר הוציא מן הכיסים חפצים, כדי להעבירם לבגד החדש, נתקל בטלאי הצהוב שנשאנו עמנו מאז צאתנו מן הגטו. הוא יישר אותו בקפידה על היד, ובהראותו לקצין, שאל אם הוא יודע מה זה. "לא", השיב הקצין. "מיד אסביר לך" – אמר ליונקא – "הפיהרר שלכם ציווה עלינו, היהודים, לשאת טלאי כזה כדי להשפיל אותנו. נשאנו אותו על החזה ועל הגב. הסר מיד את החולצה!" ובלי להמתין, תלש מן הקצין את החולצה וחיבר את הטלאי אל הקצין עם שני מחטים, אחד לחזה העירום והשני לגב.

"ועכשיו תתפשט, משום שגם את אמי ואת אחותי בת ה-13 הפשיטו לפני מותן". כל הפרטיזנים עקבו בסקרנות אחר המחזה. בן-רגע תלשו ממנו את המכנסים, את המגפיים ואת תחתוניו. הוא נותר עומד לפנינו עירום כביום היוולדו. הקור היה כ-15 מעלות [מתחת לאפס] ונשבה רוח חזקה. "ועכשיו צעד קדימה!" הצטעק ליונקא וביד שבה אחז באקדח, הצביע לכיוון קבוצת הגרמנים הירויים. הקצין הלך בצייטנות, מעיף מדי רגע מבט נפחד בליונקא. בבת-אחת פקד עליו ליונקא לחזור והוביל אותו עוד 50 מטר. בזמן זה, השתעשע בהדק האקדח, כמתכוון לירות. במקום שבו הייתה החקירה הם נעצרו – "מה שחשט בדקות אלה, חשנו אנו היהודים במשך כל זמן שהותנו בגטו. עכשיו שכב עם הפנים כלפי מטה". הוא הצמיד את האקדח אל מפסעתו והחזיקו כך מספר דקות. הגרמני נגע מפעם לפעם בידו במפסעה, וחיכה חסר סבלנות לסוף.

"מה שאתה חווה עכשיו, חוו ב-22 במאי 1942, 2200 יהודים מן העיירה קוריץ, בהם אמי היקרה ואחותי האהובה, כשהובילו אותם עירומים לבור, הכריחו אותם לסדר את גופות ההרוגים הקודמים, לשכב מעליהם עם הפנים כלפי מטה, ואז ירה בהם גרמני". ובמילים אלה ירה ליונקא 2 כדורים בראשו של הגרמני.

"הוא יכול להישאר כאן"

כעבור זמן, סיפר לנו איכר מן הכפר יקובייץ: "למחרת עזיבתכם, באו גרמנים רבים. הם הקיפו את בתינו מכל צד, אספו את התושבים והחלו בחקירה. בזמן החקירה הכו אותנו עד אבדן הכרה, ודרשו שנגלה היכן "דיאדיא מישא" והפרטיזנים שלו. כולנו אמרנו בקול אחד, שאנחנו כלל לא מכירים אותך. שעתיים עינו אותנו. לאחר מכן אמרו לנו להעמיס את הגרמנים ההרוגים על עגלות. כשהבכיר שבהם ניגש אל הגופה העירומה עם הטלאי הצהוב על הגב, הוא הפך אותה וראה במקום פנים

עיסת בשר חי, וכשהבחין בטלאי גם על החזה דחף אותה בביזוי בחוד מגפו ואמר – זה יהודי, הוא יכול להישאר כאן. כשהכול היה מוכן ליציאה, הציתו הגרמנים את הכפר מכל עבר והלכו. אנו התושבים האומללים, נאלצנו לנדוד בכפור, בבגדי קיץ, לכפרים השכנים, לחפש גג מעל לראש. לפני שננטשנו את הכפר גררנו את הגרמני ליער, טרף לזאבים”.

”דיאדיא מישא” משה גילדנמן

ס' קוריק. בנתיב הייסורים והמאבק. עמ' 443 - 450 .

בתיא זלוסקא (פוקס)

בגטו קורין וביערו

אנטון [!] קריגר - מושיע

בשנת 1937 נישאתי והתיישבתי ברובנה. כשנכבשה רובנה בידי הנאצים, הואשם בעלי, שכנא מרקוס, בקומוניזם ונידון למוות על-ידי הרוצחים ההיטלריסטים. יחד אתו נרצחו ברל שניידר, אליק פֶרֶטשיק ושלמה סירוטה מקורין.

בתחילת 1942 נכנסו אנשי גסטפו לביתי (לא הייתי בבית) ורצחו את בתי ביילה, בתי השנייה, צילה, ניצלה בנס.

לאחר השחיטה הגדולה הראשונה ברובנה, אספו הרוצחים נשים צעירות וחזקות ושלחו אותן לעבוד בבתי אצל הגרמנים. בגורלי נפל לעבוד אצל מאיור סיפאר. שם הכרתי גרמני בשם גוסטב קריגר שעבד כמנהל-חשבונות בחנות גדולה למזון ולציוד. קריגר היה קומוניסט נסתר.

כוחות עליונים התערבו כנראה, כך אני מסבירה את העובדה, שפעם לחש לי קריגר סוד: שיעשה הכול כדי שאשאר בחיים.

בעזרתו אכן ניצלתי עם בתי צילה, שהייתה אז בת שנתיים, ועם נערה קוריצאית בשם פניה מרשלק. (לאחר הצלתי כתבתי למשטרת ברלין ובקשתי שיאתרו את מושיעי, אנטון [!] קריגר. למרבה הצער קיבלתי תשובה שהוא כבר נפטר).

מותם הטרגי של ד"ר צייטלין ובני משפחתו

לא רחוק ממני גר הרופא הקוריצאי המפורסם ד"ר צייטלין. נפגשתי עמו תכופות בגטו רובנה. הוא גר עם משפחתו. הכרתי לו את מר גוסטב, והגרמני הטוב הבטיח שיעשה הכול על מנת להציל את הרופא ואת משפחתו הגדולה.

פעם בא אליי הגרמני והודיע לי: רוצי מהר הביתה, קחי את ילדתך ובואי אליי. ואם יתאפשר אלך אל ד"ר צייטלין ואומר לו שיציל את עצמו. הקרונות עמדו מוכנים להוביל את מאות היהודים האחרונים של רובנה, לנובה-דולינה. שם הייתה חציבת אבנים, והבורות היו מוכנים.

הלכתי אל הגרמני עם בתי ועם פניה מְשֻׁלָּק. הוא הסתיר אותנו בביתו.

למחרת, כשהביא לי הגרמני אוכל, סיפר לי שבבוקר הלך אל ד"ר צייטלין, אך לצערו הרב מצא אותם מתים. הם הוציאו את נשמתם הקדושה ברעל שהרופא הזריק לוורידיהם. כולם שכבו במיטות. הנכד שכב בזרועות אמו. הבן, ניומה, שכב ליד אמו. הבת הבכורה הייתה עם בעלה. הרופא ישב לבדו בחדר עבודתו, על כיסא, והמזרק נעוץ בזרועו.

הדרך מרובנה לקוריץ

כעבור זמן קצר ביקשתי מן הגרמני שיביא אותי לקוריץ. רציתי להיות יחד עם אחיי ואחיותיי בימי הגסיסה האחרונים. נתתי לו את כתובת הנהג הקוריזאי, הנוצרי וונסקי. הגרמני הביא את הנהג אליי. כשראה אותי היה מופתע ונרעש מאוד והחל להצטלב. מילותיו הראשונות והאחרונות היו: יעזור לך האל ולא אני.

כשסיפרתי לגרמני, הוא נתכעס ואמר: אם החזיר האוקראיני לא רוצה לעזור לך – כבר אראה מה אני יכול לעשות למענך. אני רוצה שתישארי בחיים, כדי שתוכלי לספר לעולם מה עולל הפיהרר המזוהם לעמך המעונה.

הוא הלך ממני נרגז מאוד. בערב בא עם חבילת מזון ואמר שיבוא אליי כעבור שלושה ימים.

ביום הרביעי הוא בא עם חבר שהיה נוסע ממקום למקום עם מקרנת סרטים, להקרין בפני האוכלוסייה האוקראינית סרטים אנטי-יהודיים. הם סיפרו לי שהיו בקרמניץ, לוצק, דובנא, ולא פגשו שום יהודי.

ביקשתי מאוד שייסע לקוריץ ויראה אם עוד יש בה יהודים. כשחזר, סיפר בשמחה שפגש יהודים בקוריץ.

למחרת בבוקר הביא לי שמלות אוקראיניות וסל גדול שבו היו האיכרות נושאות מוצרי חלב. הוא הביא גם שמלות לבתי הקטנה ולפניה מרשלק.

הוא אמר לי לחצות את פסי הרכבת ליד התחנה מיד עם שחר. שם המתין לנו רכב התעמולה. הביאו אותנו עד הוֹשֶׁטֶשׁ. כל הזמן חשבנו: מי יודע, אולי מובילים אותנו לגסטפו, משום שבשביתנו ברכב הסגור לא ידענו היכן אנחנו נמצאות.

ליד הוֹשֶׁטֶשׁ נעצר הרכב והגרמני אמר: צאו מהר משום שהרכב נבדק מספר פעמים, ואנו חוששים שיפתחו את הדלת ויגלו אותנו.

נותרה עוד דרך של 28 ק"מ עד קוריץ. מר קריגר נתן לי מטפחת עם כסף ואמר: ברטה, אל תאבדי את אומץ-לבך. עוד תנקמי את הדם השפוך של אחייך אחיותייך. עוד אבוא לקוריץ לבשר לך בשורות טובות.

כשנשאיתי עומדת על כביש קוריץ-רובנה לא ידעתי היכן אני נמצאת. עיניי חשכו ולא יכולתי לעמוד על רגליי. הסתכלתי על הדרך כחולמת. אבוי, אבוי, מה קרה לנו! דרך זו הרי הייתה פעם מקום של שמחה. נוער קוריציאני היה יוצא לטיולים על כביש זה ושיריו נשמעו בכפרים וביערות הרחוקים. ועכשיו הכול שומם כל כך ועצוב, אין רואים סימן ליהודים.

הלכתי עם ילדתי, יחפה כדרך האוקראינים, והגעתי לכפר קודרינקה ליד קוריץ. היה חם מאוד. זה היה לפני תקופת הקציר. הסתכנתי ובקשתי מגוי לגימת מים. כשהוציאה אשתו את המים, היא הכירה אותי מיד ואמרה: את הרי אשתו של שכנא מרקוס. קרה לי נס גדול. הגויה הכניסה אותנו לתוך הבית, אמרה לנו לנוח והגישה אוכל. בעלה רתם את העגלה, העמיס עליה קש כדי שלא יבחינו בנו, והביא אותנו לסמוֹסְטְרִיל, 18 ק"מ לפני קוריץ.

משם הלכנו ברגל עד קוריץ. בבואנו לעיר ראיתי יהודים עובדים בסיתות אבנים. כשהתקרבותי, רמזו לי שלא אלך על הכביש, אלא בדרכים צדדיות.

בין היהודים הכרתי את שוניה שפירא. הוא קרא אליי שאלך דרך הכנסייה, ארד לרחוב שְקוֹלְנָה [רחוב בתי-הכנסת] ומשם הלאה.

כך הלכתי עד שהגעתי לגטו של קורין. הראשון שבא לקראתי היה מרקוש. הוא הכיר אותי מיד וסיפר לי את הבשורה המשמחת שגסי וולף טקאץ' חי. את אחותי ואת אמי, למרבה הכאב, כבר לא פגשתי, הרגו אותן בשחיטה הראשונה.

ה"וידוי" קורע הלב של ר' ישעיה אוכר

כשנכנסתי לגטו, פגשתי יחד עם גיסי את השכן האהוב שלנו, גבאי בית-הכנסת ר' ישעיה אוכר. הוא סיפר לי שכאשר נכנסו הגרמנים לעיר, הם ירו ב"קדיש" [בנו] היחיד שלו. אמו חייקה, רצה להציל את בנה, והרוצחים הרגו גם אותה.

ר' ישעיה ישב בגטו לבדו. הוא כמעט לא ישן, יומם ולילה הציץ בספרים הקדושים, התפלל ללא הפסק ואמר "תהילים". בשעות האחרונות לפני המוות, לפני שהובילו את היהודים לבורות, הדליק ר' ישעיה נרות רבים והתכונן לומר "וידוי".

פרצתי בבכי גדול ובקשתי: ר' ישעיה, רחמנות, בוא אתי, מוטב נמות ברעב, מאשר ניפול ביד הרוצחים. ור' ישעיה השיב לי בעצב: בתיה ילדתי, לא אלק, בשבילנו אין מסתור. הוא הניח עליי את ידיו וברך אותי, אם תישארי בחיים, ספרי מה עוללו ליהודי קורין.

התנשקנו. ר' ישעיה לבש את הטלית, כיסה בה את ראשו, ובקול שיכול להמיס אבן, החל לומר "וידוי". הנרות דלקו בעצב ועטפו את החדר בהילה גדולה ונוראה של יום-הדין.

יהודים, אש בוערת! הצילו עצמכם!

השבועות שגרתי בקורין היו איומים. לבי שתת דם למראה החורבות ולמשמע זעקות יקירינו כשהובילו אותם לשחיטה.

היטב ידעתי, שיעשו את קורין "יודן-ריין", נקייה מיהודים, ומצפה לה הגורל שפקד את יהודי רובנה. ציפיתי כל יום לידיעה מן הגרמני, כדי לדעת מה עליי לעשות.

יומיים לפני האקציה השנייה בא לקוריץ רכב התעמולה והציג סרט באולם "סוקול". ילד קטן בא אליי ומסר לי מכתב. הכרתי את כתב-ידו של גוסטב קריגר. במכתב היה כתוב: "חופרים בורות! עזבי את קוריץ עוד היום. לכי במהירות אל הגרמני הממונה על סיתות האבנים בקוריץ, הוא יאמר לך מה עלייך לעשות". התברר, שמר קריגר סיכם עם הממונה על סיתות האבנים שיציל אותי.

נכנסתי מיד ליודנרט של קוריץ ופגשתי את משה קרסנוסטבסקי יושב ליד השולחן. הוא הצטעק: בתיה, אני מאמין שיש לך חדשות מן הגרמני! סיפרתי לו הכול. בצבעים קודרים ציירתי את מצבנו חסר התקווה – צריך לעזוב את הגטו במהירות האפשרית, וְלא, אנחנו אבודים. כל רגע הוא גורלי. אש גדולה בוערת, הבה נציל את עצמנו.

תמונות מוות מזעזעות

היום ההוא היה עצוב מאוד. מרקוש תלה את עצמו. אנשים רצו כמשוגעים. לא ידעו איך להימלט. כל הרחובות היו חסומים ושמורים בידי שוטרים אוקראינים.

ביום ההוא באה אליי רוזה ספיר עם ילדיה. היא אמרה לי שהיא מקווה לברוח אל הגוי יוזף, שעבד בבית-החרושת שלהם. ברגעים האחרונים ראיתי את אהרן שיינקר עם אשתו טייבל. הם אמרו לי שיש להם מכר נוצרי בכפר בודקי.

ארור היום ההוא. עיניי ראו מראות אכזריים כל כך שעד היום תוקף אותי רעד נורא. היה לי שכן בגטו, ששמו נייטרמן. הוא גר עם ילדיו ועם אחותו. היו בידיהם חבילות והם יצאו לדרך – כל אחד בנפרד. כמה נורא היה לראות אב נוטש את ילדיו הקטנים, והולך לבדו לקידוש-השם.

באותו יום הביאו את שתי בנותיו יחזקאל הרצען, פייגה וסוניה. הבחורות ברחו וקיוו להגיע לרוסיה, אך גוי קוריцаי זיהה אותן והביאן לקוריץ. רצחו את האומללות בבית-הקברות הנוצרי. כשנודע לאביהן דבר האסון הגדול, תלה את עצמו מיד בבית-החרושת לסוכר שבו עבד.

יום לפני השחיטה האחרונה הוביל גרמני את ניוסיא ואידה מיכלסון שעבדו אצלו, מקוריץ. הוא רצה להצילן, אך עצרו אותן מחוץ לעיר

והרגו אותן במקום. כשנודע לאחיהן יוזיק מיכלסון על מותן, הוא תלה את עצמו מיד.

מותן של שתי האחיות היה חוויה נוראה בשבילי. ניוסיה מיכאלסון הייתה חברתי הטובה ביותר. למדנו יחד וגם היינו שכנים טובים.

אך כפי שסיפרו לי, לא כל יהודי קוריץ מתו על קידוש-השם כשהם פסיביים. היו מקרים של התקוממות אמיצה, ועל שני מקרים אני רוצה לספר:

שני בניו של חיים רייזל'ס הקצב הסתתרו בזמן השחיטה הראשונה בעליית-הגג. כשבאו הגרמנים להורידם בכוח – הם התנפלו על הרוצחים במגרפות בידיהם ודקרו אותם למוות. ואז רצחו אותם.

ומקרה שני: ליד בורות המוות התנפל בן-ציון (בנצי) קרסנוסטבסקי על גרמני וניקר את עיניו בציפורניו. ואז הרגו אותו באכזריות.

ברichtי מן הגטו

לאחר המראות הנוראים הללו כבר אבד לי לחלוטין המרץ לברוח. אך כאן חיזקה אותי ילדתי וביקשה: אימא, את הרי רואה כולם בורחים, בואי נברח גם כן. היא הייתה עוד צעירה מאוד, אך כבר הבינה הרבה. היא צעקה: אני רוצה לחיות! בואי, נרוץ!

לבשתי את בגדיי האוקראיניים והלכתי לחפש את הגרמני מסיתות האבנים. כשבאתי אליו הכניס אותי לחדר השני ואמר לי שהוא מכיר את מר קריגר היטב והוא יודע מה עשה למענני. הוא אמר לי: אם יתפסו אותך – אל תזכירי לא את שמו של קריגר ולא את שמי.

הוא אמר לי ללכת לאורך הקורצ'יק. כעת, אמר, אין שמירה. חציתי את הגשרון והלכתי הלאה. ראיתי איך השוטרים האוקראינים מגרשים יהודים. נשותיהם כבר נשאו בידיהן הון-ורכוש יהודי. מזמן לזמן שמעתי יריות.

כשחציתי עם ילדתי את הנהר, פגשתי את יוזיק, שעבד בבית-החרושת של ספיר. הוא שאל אותי בסרקסטיות אם כבר הורגים יהודים. לא עניתי. הוא מיהר לביתו ומיד יצאו משם בריצה רוזה ספיר עם ילדיה. הייתי עייפה מן הדרך והסתתרת כ-20 מטר מביתו, תחת עץ.

באותו ערב ראיתי שני שוטרים אוקראינים מובילים את רוזה ספיר עם ילדיה, ובחצרו של יוזיק הרגו אותם.

הלילות הנוראים ביערות

שבועיים נדדתי מכפר לכפר בלי לדעת היכן אני נמצאת. בבואי לכפר בודקי פגשתי שם את האחיות שמוטר. הן ידעו שאני תופרת היטב והציעו לי להישאר בכפר, משום שאמצא בו את לחמי. בערב עברתי בין המזורים [תושבים ממוצא פולני, שמקורם באזור מזוביה] שבכפר, והם עזרו לי.

תפרתי למענם אדרות-שער ולימדתי את ילדיהם. לפני חג-המולד למדתי עם הילדים את לוחות-השנה. ההוראה שלי מאוד מצאה חן בעיני ההורים. עכשיו היה לי לעזר רב, שבעבר הייתי יושבת ומקשיבה לתפילות של הכומר הקוריצאי. משכנני הנוצרים למדתי את מנהגיהם.

שהייתי בבודקי כמה חודשים. פעם באה לבודקי המשטרה הקוריצאית ועשתה "ניקוי" של יהודים מן היערות ומן הבתים. לא יכולתי להתעכב עוד ונאלצתי ללכת אל היער. הלילות ביערות היו נוראים עד מאוד. כל פעם נשמעו יריות וצעקות של יהודים. הייתי בסכנה מתמדת, משום ששוטטו זאבים רעבים.

באחד הערבים באו אליי ליער התאומים גורלניק וסיפרו לי שהם רוצים לחצות את הסלושץ, משום ששמעו שבעבר השני של הנהר יש פרטיזנים. ביקשתי שייקחו אותי אתם והם הבטיחו לי שיבואו מחר. אך למרבה הכאב – למחרת הם כבר לא היו בין החיים. ירו בהם.

הסוף העצוב של גדליה הנהג

כעבור יומיים בא אליי גדליה הנהג וסיפר שאהרן שיינקר עם משפחתו רצו לבקר אצלי. אך בדרך הרגה אותם המשטרה האוקראינית.

כשגדליה בא אליי, מראהו היה נורא. הוא היה מגודל שער וחולה. גדליה אמר לי: אם תישארי בחיים, ספרי שכבר לא היה לי יותר כוח להסתובב בעולם נורא שכזה, שגופי המעונה לא יכול לשאת עוד את הייסורים. המוצא היחיד שלי הוא לחזור לקוריץ ולמסור עצמי בידי המשטרה.

התחננתי אליו שירחם על עצמו. ניסיתי לשחרר אותו ממצב רוחו הקשה, אך דברי לא השפיעו עליו. הוא אמר: אינני יכול לחיות עוד בעולם זה בלי אשתי וילדיי. חבל שברחתי מקבר האחים. אין עוד תקווה שמישהו מאתנו יישאר בחיים.

במחשבת ייאוש זו הלך לקוריץ ומסר עצמו למשטרה. הרוצחים הכירוהו מיד. הוא חי בקוריץ עוד חודשים ספורים. לפני שהרגו אותו, ביזו, חיות הרצח המהלכות על שתיים, את צלם האדם וצלם האלוהים שבגדליה הטוב: הם רתמו אותו כסוס לעגלה והוא סחב חביות מים בשביל המשטרה. לבסוף נתקבלה פקודה לירות בגדליה. הגזלנים עשו עמו "חסד": הם הביאו אותו לבית-העלמין ושם ירו בו (ידיעה זו העבירו לי תושבים מבודקי שהיו מבקרים תכופות בקוריץ).

פגישתי הראשונה עם הפרטיזנים

כעבור זמן קצר, העבירו אותי גויים טובי-לב את הסלושץ' והביאו אותי לכפר פיפלה. הייתי אצל נוצרי בשם מיקולאיצ'יק ותפרתי עבורו אדרות-שער. באחד הערבים ראיתי שני חיילים מתקרבים אל הבית. נבהלתי מאוד, משום שחשבתי שהם בנדרובצים [פורעים אוקראינים לאומנים, אנשי סטפן בנדרה]. כשרצתי להסתתר אמר לי הנוצרי שלא אפחד: אלה פרטיזנים! לא האמנתי למשמע אוזניי, כה גדולים היו הפתעתי והתרגשותי. בין הפרטיזנים מצאתי גם יהודי מקייב בשם קופרשמיד. הנוצרי הביא את הפרטיזנים לביתו והציג אותי בפניהם כבת-ישראל. כשקופרשמיד ראה אותי הוא פרץ בבכי גדול. בדידותי והמראה המיוסר שלי ריגשו אותו עד דמעות. אחד הפרטיזנים פנה אל קופרשמיד: חבר קפיטן, הירגע! הוא שאל אותי מאין אני ואיך נותרתי בחיים, והוסיף שאני האישה הראשונה שפגש במלחמה.

קופרשמיד הבטיח לי שיבוא לקחת אותי ל"אוטריאד" שלו אם יקבל את הסכמת המטה. הפלוגה שלו לא הצטיינה באהבה מיוחדת ליהודים. הוא נפרד ממני בלבביות והבטיח שיבוא לקחת אותי.

בינתיים תפרתי בגדי הסוואה לפרטיזנים והייתי נפגשת אתם. פעם בשבתי ליד מכונת התפירה, ראיתי פרטיזנית חולפת. כשנכנסה אליי לחדר, חיבקה אותי להפתעתי הגדולה והחלה לנשק אותי. היא שאלה: בתי, את לא מכירה אותי? אני איטה שפירא! איטה נראתה נפלא במדי הפרטיזנים שלה. היא אמרה: בואי אתי. כאן ביער תפגשי מכרים. היא

הייתה באוטריאד של שיטוב. פגשתי שם את דודני ישראל פוקס. הוא עבד אצל הפרטיזנים כנפח. שמחתי מאוד בראותי פרטיזנים ובהם גם מכרים טובים שלי.

ב"אוטריאד" של גנרל מדביידב

כעבור ימים אחדים בא פרטיזן עם הוראה להביא אותי לאוטריאד [קבוצה בגודל משתנה של פרטיזנים]. התברר שהמטה החליט לקבל אותי, משום שחששו שבנדרובצים יתפסו אותי עם בגדי ההסוואה ואז יאלצו אותי לגלות את מקום הימצאותם של הפרטיזנים.

האוטריאד שקיבל אותי היה האוטריאד הנודע של גנרל מדביידב. שמנה 6000 [?] איש. ביניהם שלושים וכמה יהודים מטוטשין, מזריטש, רובנה וגם יהודים רוסים.

המשמעת באוטריאד של מדביידב הייתה נוקשה ביותר, עד שגם פרטיזנים מאוטריאדים אחרים פחדו מן המדביידבים. זו הייתה פלוגת-עונשין מיוחדת, שתפקידה היה לתפוס מנהיגים נאצים שהצטיינו באכזריותם, בעודם חיים, להביאם למטה הפרטיזנים ושם לירות בהם לעיני כל הפרטיזנים.

"טבילת-האש" הראשונה שלי

כאן החלו עבודי חיים של גבורה ושל סכנות גדולות. אספר על "טבילת-האש" הראשונה שלי, על המבצע המסוכן שביצעתי עם פרטיזן נוסף מן הגדוד שלי. נתקבלה פקודה ממוסקבה ללכת לנובוגרד-וולינסק ולהביא חי את המפקד הגרמני של העיר, שגרם צרות גדולות לאוכלוסייה. "חתיתת עבודה" זו עשינו יחד עם פרטיזנים של גנרל קבפק.

איך תפסנו את המפקד? קישטנו פרטיזנית בבגדי כלה, קשרנו לעגלה ולסוס סרטים צבעוניים, עם כל הססגוניות של חתונה אוקראינית. ה"חתן" היה בן למשפחת פרטיזנים שישבה בנובוגרד-וולינסק והייתה בקשר אתנו. התקשטנו כולנו כ"מחותנים" אמתיים ונסענו ל"חתונה".

ה"מחותן" מנובוגרד-וולינסק הזמין את המפקד עם אשתו לקחת חלק בשמחת ה"חתונה". נתנו למפקד לשחות מן המשקאות הטובים ביותר, וכשהיה שיכור כלוט אמרו לו שמחזירים אותו "לביתו". כיוון

שה"מחותן" היה חבר קרוב של המפקד, לא עלה על דעתו שמשוהו חשוד כאן. פרטיזנים הושיבו אותו על עגלה ומיד הביאו אותו ליער. קשרו אותו לעץ סתמו את פיו והוא המתין לגזר-דינו.

עליי הטילו הפרטיזנים משימה מיוחדת: להפשיט את אשת המפקד לחלוטין. כשנשארה עומדת עירומה כביום היוולדה, מילאו מזחלת בשלג והושיבו אותה באמבט שלג. גופה הכחיל מקור. עקרתי גושי קרח והנחתי על גופה המפרפר. חלפה בי תחושה מוזרה. אני לוקחת נקם במו-ידיי!

כשהביאו אותה ליער, היא התחננה שישאירו אותה בחיים, משום שתספר לנו דברים מועילים. היא אכן העבירה לנו ידיעות חשובות, ואחר-כך קשרו אותה לעץ שאליו היה קשור בעלה וירו בשניהם.

אנחנו שובים חי שופט נאצי

המשימה הבאה שלקח על עצמו האוטריאד שלנו הייתה לנסוע לרובנה ולהביא חי את השופט הגרמני, שתמיד דן למוות נוצרים חפים מפשע שחשד בהם שהם פרטיזנים. למטרה זו נעזרנו בשלושה פרטיזנים שהיו גרמנים-רוסים ושלטו כמובן היטב בשפה הגרמנית. הם באו לרובנה כקצינים גרמנים עם מסמכים נאותים שהוכנו על-ידי המקשר שלנו ברובנה (אעיר כאן, כדי להבהיר את הסיפור, שהיינו בקשר עם גרמנים שהיו מספקים לנו מדים ומסמכים).

הם באו בקרון משא והודיעו לשומר שיש להם פקודה לעלות אל השופט. בעלותם פגשו אצל השופט את גנרל קוך, יד ימינו של היטלר. הם לא איבדו עשתונות, הצדיעו במועל-יד, קראו "הייל היטלר" והוציאו את המסמך שהראה שעל השופט לבוא לישיבה דחופה בקרמניץ. השופט רצה לכבדם בשנפֿס, אך הם אמרו שהזמן דוחק ואי-אפשר להתמהמה.

כשנכנס השופט לרכב, הוא הורה לשני חיילים גרמנים לנסוע לפניהם. כש"הציפור" כבר ישיבה ברכב, היו הפרטיזנים בטוחים, שלא "תתעופף" להם.

ליד הכפר צומן (סמוך לרובנה) נתקלו הפרטיזנים בכלי רכב צבאיים רבים שחסמו את הדרך. השופט הורה לשומריו, לפנות את הדרך למענו.

הוא לא ידע, הכלב, שזו דרכו האחרונה. כשהתרחקו קילומטרים אחדים מן הרכב הצבאי סתמו הפרטיזנים את פיו וירו בשני שומרי (הפרטיזנים היו מרכיבים על הנשק האוטומטי משתיקי-קול, וכשירו לא נשמע רעש).

גנרל מדביידיב הורה להביא את השופט חי, אך הוא נחנק בדרך משום שפיו היה סתום. בראותם את הגוף המת של השופט אחזה בפרטיזנים שמחה גדולה. ראינו שאל נקמות מתחיל להיפרע מן הרשעים. לשופט היו על מצפונו קרבנות יהודים רבים.

ניסיון ההתנקשות שנכשל בגנרל קוך

לאחר הצלחותינו הגדולות נתקבלה פקודה ממוסקבה, שאנו חייבים להביא חי את גנרל קוך. יוקרת הנאצים תפגע כשייוודע שיד-ימינו של היטלר נשפט על-ידי בית-דין של פרטיזנים. ניסיתי לפעול בכל כוחי, שישלחו גם אותי לנקות את העולם מן הרוצח הגדול ביותר, שהיה אחראי באופן אישי לכל השחיטות של יהודי פולין. רציתי לחנוק אותו במו-ידי. אך למשימה מסוכנת כזו לא שלחו נשים. בהיותי אחות בבית-החולים של הפרטיזנים הייתה משימתי לצייד את הפרטיזנים באמצעי עזרה ראשונה, על כל צרה שלא תבוא. למשימה זו בחרו את החברים הטובים ביותר באוטריאד. בירכתי אותם שזכותם של מיליוני יהודים, קרבנות חפים מפשע, תגן עליהם.

למרבה הצער נסתיימה המשימה באסון גדול. בשעה שבאו הפרטיזנים לרובנה, נסע קוך עם פמלייתו לרכבת, בכל הרחובות הייתה שמירה של אנשי אס.אס. והביקורת הייתה קפדנית מאוד. קצין גרמני ניגש אל הפרטיזנים ואמר להם לצאת אל מחוץ לעיר ולהורות לכולם שישמרו עתה היטב על העיר. אחד הפרטיזנים קרא: "לפקודתך!" והחל לנסוע. ברגע זה הבחין הקצין הגרמני שמשוה אינו כשורה והחל לנסוע בעקבות הפרטיזנים. כשהבחינו שהקצין רודף אחריהם במהירות וקורא לעזרה – הבינו שהם אבודים. הם עצרו את רכבם, כשהגרמנים התקרבו, השליכו רימונים כדי להתגונן. ברימון האחרון פוצצו הפרטיזנים את עצמם.

אני הולכת לפְּרָזְנָה לחיים או למוות

הונה בא הרגע ומפקד האוטריאד שלנו הטיל עליי שליחות אחראית, היה קרוב לוודאי שלא אשוב ממנה חיה. היה עליי להעביר לברזנה, אל

נוצרי מקומי שהיה בקשר עם הפרטיזנים, מסמך צבאי סודי, וגם להביא עמי משם, ידיעות.

נפרדתי מכל היהודים ומבתי שהייתה אז בת שנתיים וחצי, משום שידעתי שאני הולכת אל מוות בטוח. אך היה לי רצון חזק למלא משימה כפרטיזנית יהודייה.

הלכה אתי סוניה, נערה יהודיה בת 16 ממוסקבה, נערת קומסומול [תנועת הנוער של המפלגה הקומוניסטית]. כשהגענו לכפר מוקוויין עיכבו אותנו בנדרובצים שהתחפשו לפרטיזנים רוסים. נבהלנו מאוד, אך ידענו שהמשימה היא לחיים או למוות. שליטתי הטובה בשפה האוקראינית שמה לאל כל חשד שאני פרטיזנית. הבנדרובצים הביאו אותנו בעצמם על סוסיהם לברזנה.

הנוצרי שמח בנו מאוד משום שהיו לו ידיעות חשובות להעביר. קיבלתי דו"ח מדויק על כמות הצבא הגרמני בברזנה. בין השאר סיפר לי שהגרמנים מתכוונים לקחת את הבהמות והסוסים מכל כפרי הסביבה. לידיעה הייתה חשיבות עצומה עבורנו. פרטיזנים נועזים מאוד, מן האוטריאד שלנו ושל קבפק, הקיפו את הכפרים, לקחו עמם את כל הבהמות והסוסים, ולא הותירו דבר לגרמנים. כיוון שאני הבאתי את הידיעה החשובה, עלה כבודי בעיני הפרטיזנים. ידעו עליי אף במסדרונות השלטון המרכזי במוסקבה.

לברזנה הגעתי לקראת חצות, באחד מלילות מרץ 1943. היה עליי לעזוב את המקום באותו לילה. הנוצרי רתם את סוסו והוביל אותנו אל מחוץ לברזנה. הוא הביא אותנו ליער והצביע על הדרך הקרובה ביותר למטרה. במרחק 10 ק"מ מן הגדוד הופיעו סיירים שהביאו עמם סוסים עבורנו.

הפרטיזנים קיבלו את פנינו בשמחה גדולה. השמחה הגדולה ביותר הייתה של היהודים, שכבר ביכו אותנו כפי שמבכים מת. הם לא האמינו שאשוב, משום שסביב ברזנה היה צבא גרמני רב והביקורת הייתה קפדנית במיוחד (את נערת הקומסומול שלחו אחר-כך לבצע משימה לבדה, אך היא נורתה בידי בנדרובצים בדרך).

שמחה גדולה גרמה לי הידיעה שד"ר וואלאך חי. באחד הימים, בא אלינו לגדוד ארמני בשם סיירקיסיאן. הוא סיפר לי שפגש רופא קוריצאי

פרטיזן, בשם וואלאך. ממנו נודע לי שד"ר וואלאך קיבל ציונים לשבח רבים ממטה הפרטיזנים.

עבדתי קשה מאוד בבית-החולים של הפרטיזנים. נשאתי על ידי פרטיזנים פצועים קשה. כולם אהבו אותי מאוד וגילו כלפיי כבוד רב. הגדוד שלנו הופגז תכופות, ונאלצתי לשאת פצועים קשה ממקום למקום.

בתי צילה מצילה פרטיזנים רבים ממוות ברעב

קיבלנו פקודה מן השלטון המרכזי לעבור ליער אחר. את בתי, יחד עם הפצועים, רצו לשלוח למוסקבה. בא לשם כך מטוס מיוחד. ביקשתי שייקחו גם אותי, משום שאיני יכולה להיות ללא בתי. ענו לי: אנשים כמוך אנחנו צריכים כאן.

בלית-בררה שיכנו את ילדתי בכפר פיפלה אצל נוצרי בשם פיליצון. הפרטיזנים השאירו לנוצרי סוס והזהירו אותו להשיג על הילדה עד שיבואו לקחת אותה.

צילה בת שבע

כעבור ימים אחדים הופגז הכפר בידי הגרמנים. ואז לקח הנוצרי את בתי, הוביל אותה ליער הסבוך ונטש אותה "לחסדי האל". שישה שבועות הייתה לבדה ביער. היא ניזונה מעשבים שונים. באינסטינקט ילדי, בחרה עשבים בעלי ערך תזונתי. הפרטיזנים השתמשו אחר-כך ב"תגליות" ובישלו ארוחות מן העשבים.

אני מבקשת להעיר הערה חשובה, היינו מוקפים אז בשונא הנאצי ומנותקים מכל כפרי הסביבה שבהם קיבלנו מזון ולבוש. התגלית של בתי פשוט הצילה פרטיזנים ממוות ברעב.

כשמצאו את ילדתי היא הייתה נפוחה מרעב. כל גופה נתכסה מוך. עורה צימח שער כפרוות דוב. נבהלתי מאוד, לא הכרתי אותה. אך הרופא הרגיע אותי. הוא אמר שמן האוכל הגס התפרא גופה. כשתשוב לחיים סדירים, תקבל שוב גוף אנושי. וכך היה. עם הזמן נעלם המוך מגופה.

בימים הראשונים צילה שלי לא דיברה. חשבנו שמן הפחד הפכה אילמת. אך כעבור זמן חזר אליה כושר הדיבור. כשהחלה לדבר סיפרה על מקרה נורא שאירע לה: כשהייתה אצל הנוצרי, הלכו בעלי-הבית ליער להסתתר מפני הגרמנים והשאירו אותה לבדה בבית. באו אז שני חיילים וירו לתוך הבית. במקרה באה לשם באותו הלילה נוצרייה עם ילד לביקור. הכדור פגע בה והיא מתה מיד. צילה שלי הסתתרה מאחורי ארון וכך נותרה בחיים.

המילים המזעזעות: קוריץ מתה!

בסוף 1944 שוחררתי מן האוטרסאד. הפרטיזנים הביאו אותי לקוריץ דרך נובוגרד-וולינסק. בכניסתנו לעיר שמעתי קולות מופכים. להפתעתי הגדולה ראיתי מרחוק את גניה בקלקסה ואת גֶבֶה [שמחה] גילדנמן. צעקתי בקול לא לי: בבה! הוא ניגש בריצה לעגלה שלי, וכשהכיר אותי פרץ בבכי מר. במילים קצרות סיפר לי הכול. הוא אמר לי רק את המילים המזעזעות: קוריץ מתה! אין עוד אל מי לבוא. נותרו רק העצמות היבשות של יקירינו ואהובינו.

לפרטיזנים הייתה משימה להביא אותי אל מושל העיר קוריץ. הוא קיבל את פניי בחמימות רבה ואמר שכבוד גדול הוא לו לארח אצלו פרטיזנית. נחתי אצלו. בערב יצאתי להעיף מבט על עירנו החרבה. ביקשתי שינתן לי חייל כמלווה, משום שבקוריץ עוד היו בנדרובצים. היעד הראשון שלי היה הבית בו נולדתי. לצערי, מצאתי ערמת אבנים מגודלת עשב. בכיתי מאוד למראה החורבן. התבוננתי סביב. הבתים היחידים שעמדו על תלם, נראו כמצבות על קברי הקרובים לי.

למחרת נסעתי לרובנה. העיר עוד הייתה נתונה להפגזות גרמניות. בראשית 1945 עזבתי את רובנה עם יהודים נוספים ובאנו למחנה פרנוולד. הייתי שנתיים בקיבוץ "קדימה".

ב-1947 נמצאתי על האנייה "אקסודוס" ("יציאת אירופה"). כשהגיעה האנייה לחופי הארץ הוביל אותה כוח בריטי בחזרה לגרמניה לאזור הבריטי. ב-15 במאי 1948 באתי לארץ עם בתי צילה.

פרטיזנים ניצולי היערות באזכרה. תל-אביב 1959

ס' קוריץ. בנתיב הייסורים והמאבק. עמ' 451 - 469.

על חורבות קוריק

(מתוך הספר "חורבן קוריק", שראה אור בתמיכה חומרית ומוסרית של נשיא "ועד העזרה של 'אהבת אחים' אנשי קוריק, בבוסטון")

בואו עמי יהודים קוריצאים!

התגעגתי אלייך, עיירת הולדתי קוריק!

חשבתי עלייך, כשפסעתי כפרטיזן ביערות העבותים של אוקראינה ורוסיה הלבנה!

נזכרתי בסמטאותייך הצרות, הדלות, כשצעדתי עם הצבא האדום ברחובות הרחבים של הערים הגרמניות העשירות!

ראיתיך בחלומות, בלילות חורף ארוכים, ליד מדורות פרטיזנים!

חלמתי על השעה המאושרת, שרגליי ידרכו שוב על אדמתך!

זכיתי. ובאה שעה זו. בבוקר אלול שטוף-שמש, לאחר שנות נדודים, רעב, מצוקה ואימה, באתי אלייך שוב.

מה-מאד השתנית, "היים-שטעטל" שלי, עיירתי שלי, לא הכרתיך – כל כך השתנית. אני משוטט ברחובות הבודדים שעוד נותרו שלמים, מחפש את קרוביי, ידידי, חבריי, סתם מכרים, ואיני מוצא אותם. כמו חלפה דרכך סערה גדולה וכליתה את כולם ואת הכול. רק חורבות וקברים ללא שם נותרו מאחד הישובים העתיקים של ווהלין.

מ-5000 יהודים לא נותר כמעט איש. גלמוד סובב אני בחורבותיך ואין לי בפני מי לשפוך את צערי וכאבי.

אני נתקל ברחובות היהודים, רק בפנים המרוצות של הרוצחים האוקראינים. הם גרים בבתי היהודים, לבושים בבגדי היהודים ונהנים בשלווה, במצפון נקי, מכל ההון והרכוש אשר גזלו מקרבנותיהם.

אני מתבונן במציאות האיומה וחוזר לעבר, נזכר במראות, דמויות, אירועים, החקוקים בי לעד.

600 שנה חיית חיים יהודיים עסיסיים. בסטואיות – קשר לאמונה ולמסורת דורות של יהודים חסונים, אנשי עמל ישרי-דרך – שרדת את כל הגזרות, הרדיפות והסבל שהיו מנת-חלקם של יהודי ווהלין ופודוליה במשך 600 שנות קיומך. לא פסחו עלייך, בשנת ת"ט, הכנופיות של חמלניצקי, שבדרכן לאוסטרוג התהוללו ברחובותייך היהודיים. כעדות חיה עמדה בבית-העלמין הישן מצבת האבן על קבר האחים של קדושי השחיטה ההיא.

אנשי-שם רבים הענקת לעולם עיירתנו קוריץ! למי לא היה ידוע שמו של בן עירנו, הצדיק ר' פינחס'ל מקוריץ זצ"ל. מי לא שמע על זמר הבריטון הנודע בעולם של האופרה המלכותית, סיביריאקוב [לייב בן משה ספיבק, 1870-1938], בנו של חזן קוריציני עני; על האחים מיש, הכימאי ועורך-הדין, שקנו להם שם בסוף המאה ה-19 ראשית ה-20; על המשורר מאיר טשוידנר שנשפה בגטו וילנה [ורשה או במחנות]; ועל בנו של אהרן בער הסופר [סת"ם], יעקב סיגל הסופר המוכשר, החי עתה בקנדה. וכי אפשר לשכוח את דמותו הקורנת של נחמיה הרשנהורן, הרב-מטעם [1833-1923], יהודי דגול, שנטל על עצמו להגשים משימה נאצלת להביא השכלה להמוני העם הדלים. הוא שייסד את תלמוד-התורה בו קיבלו ילדי בעלי-מלאכה, סבלים, סוחרים זעירים עניים, חינוך לאומי, דתי, השכלה כללית – חינוך, ויצאו ממנו דורות אחדים של אומנים וסוחרים זעירים, משכילים ובעלי דרך-ארץ. הוא ייסד גם את הספרייה הציבורית, שהכילה יצירות פילוסופיה חשובות, כתבי קלסיקונים של עמים שונים מתורגמים ליידיש ולרוסית, ואפילו רומנים של ש"מ"ר [שם העט של נחום מאיר שייקביץ] ששימחו מאד נערות משרתות עניות [מוסדות אלה הוקמו בשנים 1886-1905].

דורות רבים של נגידים – נדבנים, נגידים – שתדלנים ועסקני ציבור שעל אף עושרם לא איבדו רגשי חמלה כלפי דלי-עם. מי אינו זוכר את הסיפורים המופלאים על הנדבן הגדול ר' יעקב-יוסף הורנשטיין, מתווך קטן ועני, שהיה לגביר גדול בעל יערות, טחנות-קמח ובתי-חרושת לסוכר, שביתו וכיסו היו פתוחים לכל נצרך, נופל ואומלל.

לא היה זה מקרה שדווקא לקוריץ העביר העילוי מזוהיל, הרב שורין [העילוי מפולטבה הרב יואל שורין], את הישיבה שלו "אור-תורה" לאחר הפוגרום ב-1919. באותו בניין של תלמוד-תורה למדו בחורים לרבנות, לדיינות ואף שוחטים הוכשרו שם. העילוי ידע שבעיירה, שנודעה

בלמדניה, תוכל הישיבה להמשיך את קיומה והוא לא התאכזב. יהודי קוריץ, מכניסי האורחים, קיבלו בחפץ-לב את תלמידי הישיבה ל"ימים" [אכילת ימים, אירוח תלמידים בבתי יהודים לסעודות בימים קצובים], נדרו נדר לכלכל את מוסד הישיבה, שעד לחיסולו, עם בוא השלטון הסובייטי ב-1939, העמיד למדנים ותלמידי חכמים לרוב.

מתוך חורבות אלה מרחפות, כמו היו חיות, דמויות של דורות. נישאת מעליהן רוחם של יהודים יקרים, בלתי-נשכחים, וכמו בקלידוסקופ מתחלפות התמונות. אני נזכר בחיים היהודיים הססגוניים של עיירתנו הענייה החל ב-1905, כשהעיירה הקטנה חוותה יחד עם העם הרוסי הגדול את המהפכה. עולים בזיכרוני הסוציאליסטים שהאמינו שעם שחרור הפרולטריון הרוסי ועם הפלת הצאר, יבוא גם שחרור העם היהודי. כמה תמימים וישרי-לב היו: נותקה הצבע, בבל שורין, אשר זליג בן המלמד, זידל פייפר, חייקה ברנבוים ורבים אחרים.

אני נזכר בחיים הקדחתניים בקוריץ בין שתי מלחמות-העולם, כשנסודו איגודי הסוחרים, הסוחרים הזעירים ובעלי-המלאכה, ואיך רצה כל איגוד לצבור השפעה ברחוב היהודי, רצון שהתבטא במיוחד באספות הכלליות של הבנק הלאומי ושל קופת גמילות-חסדים. נזכר במאבק שהתלהט על כס-הרבנות, לאחר מות הרב החכם [משה-מרדכי] לידסקי. העיירה נחלקה לשני מחנות. מחנה הסוחרים, אלמנט בורגני, למרבה הצער, רצה שרב הקהל יהיה חתנו של לידסקי, הרב ניסלה בשקין. המעמדות העניים שיוצגו בידי איגוד בעלי-המלאכה, שבו הייתי אני יו"ר, בסיוע פרנס הקהילה דוד החבתן (רוניס), רצו למנות את הרב אברמטשיק זילברמן בן ויגדור הדיין. המאבק היה יצרי ולא הועילה התערבותם של הרב סורוצקין מלוצק ושל הרב הרובנאי, מה-יפית. שום צד לא רצה לוותר, והמאבק נמשך עד לכיבוש הגרמני ופסק כשהרגו הגרמנים באכזריות את שני הרבנים.

אני נזכר בכל זה בעודי מתבונן בחורבן, ותוקף אותי רצון לשפוך את הלב בפני ידיד קרוב, אך ריק מסביב. אני רואה רק ערמת הריסות של בתי יהודים, פנים זרות לא ידידותיות, סימני רצח, השפלה וייסורים.

נותרה עוד נחמה אחת: שלא את כל יהודי קוריץ השמידו הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. אי-שם, פזורים בעולם הגדול, מעבר לימים, בארצות הרחוקות, חיים עוד יהודים קוריצאים שיד הרוצחים הגרמנים לא השיגה אותם. אי-שם, הרחק מכאן, מצויים קרובים וידידים של

יהודי קוריץ שנספו, שלבם שותת דם על החורבן הגדול של עיירתנו. אי-שם גרים יהודים, שלא אבדו להם האהבה והגעגועים לעיירה שלהם, ל"היים-שטעטל" שבה נולדו ובה התחנכו, אליה הם קשורים באלפי נימים, ולא יראו אותה עוד לעולם. כן בני עירי היקרים, אני עובר עתה בסמטאות עיירתנו הענייה, ומה גדולים ייסורי בראותי את החורבות. כל אבן קטנה מזכירה לי את הסבל של קדושינו, הדור האחרון של יהודי קוריץ. חש אני שאתם מתקנאים בי שזכיתי לראות במו-עיני את עקבות הכיליון, ולהזיל דמעה במקומות המקודשים שהיו עדים לסבלם ולייסוריהם. הצטרפו אליי אם כך, בני קוריץ מוכרים וזרים, קרובים וידידים. עשו עמי את הטיול האחרון שלי בעיירתנו החרבה. ראו דרך עיני את ביתנו הישן. היזכרו יחד אתי בשנות הילדות שלכם, בהווי החיים בקוריץ שהייתה לפנים. הניחו לי לדמות בנפשי שאתם מלווים אותי, מתאבלים אתי.

בואו אתי. אני רוצה לחוש את קרבתכם, אינני רוצה להיות בודד כל כך ברגע הקשה והנורא הזה.

בכיר השוק

אנו באים לכיכר השוק. ליד בית האבן של ווייטמן עוצרים ומתבוננים סביב בהשתאות, לא מאמינים למראה לעינינו. שורת חנויות האבן, החל בבודקה של מושקה [משה] שכנא [אברבוך] וכלה בחנות העור של אלי גכמן – נעלמה כמו בלעה אותה האדמה. מימין אותו הדבר, נעלמו בתי האבן של שיינדל שייכס [ישעיהו'כס], אברבוך, גולדברג, ליפין וחנויות האבן והעץ הצרות שהקיפו את השוק. במקומם רואים ערמות לבנים. מן המקום בו אנו עומדים רואים את רחוב בתי-הכנסת השרוף ומרחב של קילומטרים אחדים עד "פּוֹטְשׁוֹוֹן-דר-זאפּוֹסט" [?].

מחפשים ולא מוצאים את הסוחרים היהודים שעמדו על סיפי חנויותיהם, וברוסית עילגת שיבחו את סחורתם, מזמינים את הקונים החולפים. איננו רואים אותם מתרוצצים בפנים דאוגות וחסרות-אונים, מאיש לאיש, להשיג גמילות-חסדים כדי לפדות שטר. מחפשים ואיננו מוצאים את הסוחרים הזעירים, רוכלים שסבבו בין עגלות האיכרים, קני-שקילה בידיהם, וקנו עור כבש, ליטרת פטריות או 2 אונקיות שער חזיר. חסר כאן בְּנֵיה "קולייארמרוק" עם השוט הארוך בידו [כינוי לבעל עגלה. צירוף מילים: כרכרה-יריד?]. נזכרים במוטלה פישלה. כאן עמד

בתוך חבורה של גויים ויהודים, ובתמורה למעט טבק למקטרתו, היה מִכָּה שלוש פעמים בידו הבריאה על מכנסיו המוכתמים וקורא כתרנגול להנאת הנאספים. כאן, ליד החנות של רחל גורלניק, עמדו ה"טליזשניקים" – עגלונים-סבלים, מלוכלכים בקמח ובשומן, עם הסוסונים המדולדלים הרעבים, שלעסו בראשים מורכנים מעט קש יבש, וגירשו בזנבותיהם הקרוחים זבובים מגופם מוכה הגרדת. על גבי עגלות ועל האדמה ישנו סבלים שהמתינו שיקראו להם לפרוק תיבות פרות יבשים, חבית דג-מלוח או שק סוכר.

היכן אתם סבלים חסונים רחבי כתפיים, חוגרי חבלים עבים למותניכם? היכן חנא בעל הזקן הלבן? היכן בִּרְקָה קפטניק [קפטן], שק קמח של 100 קילו על גבו? היכן אתם אנשי-עמל עניים, מדוע נטשתם את המקום שהורישו לכם אבותיכם וסביכם? מדוע יהודים חזקים, שהגויים פחדו מכם, לא חנקתם אף גרמני אחד בידיכם החזקות? מדוע לא סערו נשמותיכם הפשוטות ולא ניצלתם את גופכם החזק? מדוע הנחתם שייבילו אתכם בלי התקוממות לשחיטה? שקט מסביב. אין עונה לשאלה כאובה זו. השקט של כיכר השוק חונק. שוק שהדהד מאות שנים בבליל שפות יידיש וגויית, שבועות וקללות שנאמרו ברוח טובה מפי קונות עניות של תרנגולות וביצים, שסלים קלועים בידיהן. הכול נעלם, כמו נשטף בגל ים זועף...

בואו יהודים קוריצאים, נלך מכאן. הלב נקרע ממראות החורבן הנוכחי ומזיכרון מראה השוק בעבר. מוטב ידידי, נלך לבית-העלמין. נבקר קברי דורות, שחיו חיים טבעיים ומתו מוות טבעי. בואו נתחבר לנשמותיהם ונבכה ביחד את הדור האחרון של יהודי קוריץ.

בבית-העלמין

אנו הולכים לאֶטְנו לבית האבן של גנסייה שטילרמן, כדי לסטות לרחוב בתי-הכנסת. בית האבן של שרוליק גשל (מאנטיק'ס) שלם. בחנות הפינתית – סנדלרייה. שני סנדלרים אוקראינים צעירים, בבלוריות ארוכות, משוחות בשומן, דופקים מסמרי עץ בסוליות, ושרים. בבית של גנסייה, מקום בו הייתה חנות הסדקית של אברהם קפצן וחנות הברזל של זלוטמן [זלצמן?], יש עתה קואופרטיב ממשלתי. נכנסים לרחוב בתי-הכנסת. הזה הרחוב? זה הרחוב בו בלינו את שנות ילדותנו, שבו הלכנו לחדר, שבו גרו סנדלרים וחייטים שתפרו לנו את נעלינו

ובגדינו הראשונים? נעלמו בתי העץ הדלים שנראו דבוקים, כאילו צמחו זה מתוך זה, מחוברים בעליות-גג ובקירות משותפים, וכמו בעליהם חיו יחד, שנים ארוכות, בשמחה ובסבל. הררי לבנים ועץ שרוף, שמהם משתרבת פה ושם מיטת ברזל שרופה ומעוקמת. בין משקוף נוטה על צדו של דלת וקיר אבן שנותר על תלו, רואים אנו תקוע, "שמות" של מחזור קרוע שיד מאמינה הסתירה, כדי שחלילה לא ירמסו את הכתבים הקדושים ["שמות": שמות קודש. דפים או ספרי קודש שיצאו משימוש ויש לגנוזם. וכאן נחשפה גניזה ביתית].

בחורבן הכללי שלנגד עינינו, אפשר רק לנחש לפי סימנים היכן גרו מכרינו הוותיקים. כאן דומני הייתה הנחלה של דינקה בוף, ה"יאבולוניטשקה" – סוחרת התפוחים. ממרחק, עוד קודם שהיו מתקרבים לביתה, אפשר היה לחוש בניחוח התפוחים שהועמסו על עגלות ונשלחו לרכבת לרובנה. ממול, עמד גוש הדירות המחוברות של: אברהם הוֹשְׁטֶשֶׁר [מן העיירה הוֹשְׁטֶשׁ]; החייט; שיינדל שיוֹבוֹכֶר [ישיבה בחור]; יוסל הציפולניק [סוחר הבצל, קמנשטיין]; שמוליק באלאי. בהמשך, בית-הכנסת הקטן של הסנדלרים, והלאה, בסמטה הצרה, גרו הֶשְׁקֵלֵאֲרִים – ה"מידניקים" [שהיו מייצרים מי-דבש ויין]. נזכרים בבית הקטן והצר, שכמו נלחץ בין שני נגידים יוקלה ה"יאבולוניק" [סוחר התפוחים, זבודניק] ויוסל סרנר: ביתו של מוכר הספרים הזקן קוס, היהודי הצולע, שנשא עמו הבדלות, ציציות, שירי המעלות ולוחות קטנים למכירה. לא נשאר מכל זה זכר. רואים מכאן רק את הקירות המבהיקים בלובנם של כנסיית מיקולה, מגדליה הגבוהים והצלמים המצופים על הגג הירוק שנצבע לא מכבר. על רקע חורבות היהודים, היא נראית אֵיתנה וגבוהה יותר ובולטת עוד יותר, בניגוד שבין האבדן שלנו והקיום שלה.

אנחנו עוצרים לרגע ליד ביתו של וולף וסרמן הבנאי. נותר ממנו שריד ממלט חזק של ה"גאניק" – מרפסת הכניסה, עם שתי מדרגות. כאן גרתי בשהותי בגטו עם משה מאיר האופה (קרטנוסטבסקי). בבית זה קיימתי, לאחר ה"אקציה" הראשונה, את הפגישה החשאית של קבוצת החבלה שלי, ומתחת למדרגה הסתרתי את אקדחי שֵׁאֲתו התכוונתי ללכת ליער, אל הפרטיזנים.

אנו מתקרבים למקום בו עמדו בית-הכנסת האדום, בית-הכנסת של ר' אשר ובית-המדרש. נשאר רק צוואר האבן של המרתף הגדול שהיה

מתחת לבית-הכנסת הגדול האדום – מקום הקודש היפה ביותר בקורין, עם ארון-הקודש המעוטר בגילופים אמנותיים, שנעשה שנים אחדות לפני המלחמה הראשונה, ביזמת הגבאי בעת ההיא, עורך-הדין הקרש פינקלשטיין. כנופיית גרמנים פרצה את השער הכבד, שמעליו נכתב באותיות מוזהבות: "זה השער לה' צדיקים יבואו בו", ביום השני לכיבוש קורין על-ידי הגרמנים. כחיות-טרף התנפלו על ארון-הקודש, השליכו על הבימה את ספרי התורה, ערמו את דוכני הקריאה והציתו אותם. זה היה ב-3 ביולי 1941. כשראו היהודים שגרו בשכנות את פתילות העשן והאש שפרצו מן החלונות, נטלו דליי מים ורצו לכבות את הבערה בבית-הכנסת. ברד כדורים קיבל את פניהם. המרצחים הגרמנים עמדו שם ובשביעות רצון התבוננו בתוצאות מלאכתם. ישעיה שרה-רביקה'ס (הפוטריניק – חובץ החמאה) הוכה אז מכות-רצח בידי הגרמנים ומרוב פחד הסתתר. משפחתו חיפשה אותו ללא תוצאות, ומאז נעלמו עקבותיו. ביום בהיר אחד, עלה באש בית-הכנסת הגדול האדום, שהיה במשך כמאתיים שנה שכיית-החמדה של יהדות קורין. בו-ביום נשרף גם בית-המדרש.

שטח ריק יש גם במקום בו עמד תלמוד-התורה, בתוכו שכנה מאוחר יותר ישיבת זוויהיל. אין רואים ואין שומעים עוד את ה"תלמוד-תורה קלצ'ך" הרועשים, אותם ילדים יקרים, בני השכבות העניות ביותר בקורין. מבעד לחלונות הפתוחים בקומה השנייה, לא פורץ עוד הקול המתוק של "ישובניק" – בן-כפר, שהעביר את הסדרה [פרשת-השבוע], בהכינו את עצמו להיות בעל-קורא בכפר בימים הנוראים. הכול סביב כמו מת. נשמעת רק נהמת כלב בחצר הכומר שנותרה שלמה, חצר הגובלת במה שהיה בית-המדרש. אנו יורדים במדרגות הפוכות, שבורות, לכיוון בית-המרחץ השרוף. מדרגות אלה שופצו בתשומת-לב רבה כל השנים, ותוחזקו היטב בכסף שנשים קוריצאיות צנועות נידבו למטרה זו. הבית הקטן של הבלן האחרון משה סוק – יהודי קטן-קומה, בעל-מום, שלחיו נפוחה תמיד – עומד שלם. לא נפגע גם ביתו של ניסל לזבניק. על סף הבית משחקים שני ילדים נוצרים מלוכלכים. מגיעים אל ה"טויטן בריקל" – הגשרון המת, שתי קורות עץ למען הולכי-רגל, הונחו כלאחר-יד מעל לתעלה, במקום בו היה הגשרון. הדרך לשם, משני צדיה, מכוסה עשב. אין עוד יהודים בקורין ואין צורך בגשרון שהוליך רק לבית-העלמין.

הדור האחרון של יהודי קורין עשה את דרכו האחרונה בדרכים אחרות ועל גשרים אחרים.

נעמוד כאן ונבדוק איך נראה רחוב זה, בו גרו הסבלים, העגלונים, בעלי-העגלות ושואבי-המים העניים – צָצָקִים, קֶפְטָנִיקִים [קפטנים], אֲבָדָקִים, כרמיקים. בבתים קטנים נמוכים, מכוסים קש או רעפים, שנמתחו כמו בקתות של גויים, מתרפקים על גדר הלבנים של בית-העלמין, גרו במשך דורות אותם אנשי-עמל יהודיים, ונוחה מאד הייתה להם השכנות לעולם-האמת. תמיד אפשר היה לפגוש שם באמצע הרחוב המוני ילדים – ראשיהם מתולתלים ועיניהם שחורות, חכמות ויוקדות – משחקים בחול. הם צחקו, בכו ובחנו כל עובר במבטים סקרניים. ערב שבועות שנת 1942, בזמן ה"אקציה" הראשונה, נרצחו כל יושבי ה"אוטונומיה" הענייה הזו, ובתיהם נבזזו בידי שכניהם הגויים והיו לגזרי-עץ.

שקט ועצוב ליד הכניסה לבית-העלמין, כאילו אין זה חודש אלול. אין הרגשה של לפני ראש-השנה, לפני הימים הנוראים. האם כך נראה המקום בחודש זה במשך מאות שנים? מערים ומעיירות מרוחקות, נהגו יהודים ויהודיות לעלות על קברי אבות. מן הגשרון המת עד לאוהל, עמדו בשתי שורות יהודים ויהודיות עניים, ידיהם פשוטות לנדבה, ובפנים מעוררי רחמים איחלו לעוברים שישיגו בתפילתם כתיבה וחתמה טובה. בין אותם עניים מרודים היו גם גבאיות מהוגנות בשביסי משי, תיקי עור בידיהן. אלה האחרונות ביקשו בתעוזת יתר תרומה לחיתון כלה ענייה או לסידור חולה עני בבית-מרפא...

עם הכניסה לאוהל אפשר היה לראות יהודים, מבוגרים וצעירים, מסבים לשולחנות. לפני כל אחד הייתה צלחת ובה פתק מודפס באותיות קידוש-לבנה, בפתק הייתה כתובה מטרת התרומה: לתלמוד-תורה, ביקור-חולים, טאז, צֶנְטוּס, מתן-בסתר לנצרך וכך הלאה [מוסדות לעזרה עצמית: רפואית, חינוכית, סוציאלית]. "שכחתם להניח בצלחת" היו מזכירים בעדינות, והיהודים היו נותנים כפי יכולתם או רצונם. הארנק כבר היה קל למדי כשהתקרבו לתחנה האחרונה, כלומר אל יונה זרח'ס או אל מישהו אחר מן החברה-קדישא שעמדו על המדרגות ליד "שטיבל" של צדיקים וביקשו נדבה לקופת רבי מאיר בעל הנס או לקניית נרות-תמיד שדלקו ב"שטיבלך" [מבנים קטנים על קברי צדיקים].

כך נראה המקום הקדוש במשך שנים רבות, כך ראינו אותו בהגיגנו. ומה רואים עתה? גדר הלבנים שהקיפה בטבעת אבן חזקה את בית-העלמין, איננה. האוקראינים פירקו אותה עוד ב-1942, וריצפו באבנים רחוב ב"זרוביה" [שכונה בה גרו גויים]. נעלם הגבול שחצץ בין עולם-האמת והעולם שסביב. בית-העלמין הפך להיות רשות הרבים, כמו החיים והרכוש היהודי בזמן השלטון הגרמני.

אנו חוצים את הגדר לשעבר, מתקרבים למדרגות. המצבה של ר' יעקב-יוסף הורנשטיין, משיש קררה לבן, הושמדה. על האדמה רק שברי אבן לבנים, אחדים מהם עם אות מוזהבת, המציצה כך נדמה ברחמנות. משתי שורות ה"שטיבלך" של הצדיקים, לא נותר זכר. מאות שנים עמדו ה"שטיבלך", מצבות אבן משוקעות בהם ועליהן חרותים שמות רבנים גדולים, גאונים, צדיקים, המעשים הטובים שעשו בחייהם והספרים הקדושים שחיברו. באחדים דלק נר-תמיד. ה"שטיבלך" משכו אליהם מאות מתפללים כל שנה. מבעד לאשנבים היו נשים יהודיות מכניסות פתקים עליהם נרשמו בקשותיהן לאלוהים. בשעת מעשה היו שופכות את מר-לבן ומבקשות מן הצדיק הקדוש שישתדל בעבורם אצל ריבונו-של-עולם. הרבה לבבות שבורים היו חוזרים מן ה"שטיבלך" מנוחמים ומלאי תקווה.

אנו עולים בהר בשביל הצר והמכוסה עשב. כל בית-העלמין נפרש לפנינו. רואים אותו מקצה אל קצה. עצים בני מאה שנה, כבר אינם מפריעים, הם נעקרו בידי האוקראינים. אנו נרעדים למראה הנורא שנגלה לעינינו. חורבן גדול – "שדה" [ביידיש, גם בית-עלמין] של מצבות שבורות, מעוקמות, מחוללות, אחדות מושלכות על ההר, אחדות התגלגלו במורד לנהר. כמה מאמץ, כמה זמן, כמה כוח, היו נחוצים כדי לשבור את המצבות החזקות שהיו עשויות אבן-חול, גרניט, בטון? לכמה אכזריות פרועה ושנאה חסרת-גבול צריך היה, כדי לבצע מעשה חייתי זה? האוקראינים עשו זאת ביסודיות. כאן הייתה להם אפשרות להשביע את שנאת הנצח לעמנו, ולהוכיח, בו-זמנית, את נאמנותם ותמיכתם בחיה ההיטלריסטית שרצתה לעקור אותנו מן השורש. מעשה בלתי-אנושי זה, אמור היה להיות ביטוי ל"סדר חדש באירופה" שהיטלר, בעזרת אוקראינים ואחרים, ביקש להנהיג. סדר חדש שהתבסס על ונדליזם, חוסר כבוד לזכויות אדם, חילול והשמדה של כל דבר מקודש.

אנו עומדים כמסומרים למקום ואיננו יכולים לנוע הלאה. משמאל, בית-העלמין ההרוס. ומימין, המראה הנהדר של ה"עיר החדשה" ושל ה"ז'דקייבקה" [אזורי מגורים של גויים]. טובלים בבוסתנים נהדרים, ניצבים בתי האיכרים שעולים מהם שלוה וחוסר דאגה. כשומרים, המשגיחים על שלוה זו, מתנשאים, על רקע השמים הכחולים השקופים, קווי המתאר של בנייני המנזרים: "קוֹזְמֶה-דְּמִיאֲנוֹבְסְקָה" ו"פִּיאֲטְנִיצָה"...

בגן על שפת הנהר יושבות אוקראיניות, "חורזות" על חוט עלי טבק גדולים, ושרות. באמצע הנהר יושב איכר זקן על אבן ודג דגים. בחצר בית-עיבוד העורות של ליכט, עומדים שני איכרים ותולים על חבל עורות כבשים לייבוש. כל הלא-יהודים עושים את מלאכת היום-יום שלהם בנינוחות טבעית, כאילו לא קרה דבר יוצא-דופן בשנים האחרונות. בדיוק כך חיו ועבדו עד לימים הנוראים של אבדננו. המצפון אינו מייסר את הרוצחים הללו, שנטלו חלק כה פעיל בהשמדת הדור האחרון שלנו, יהודי קוריק. הידיים הללו המוכתמות בדם חפים מפשע, ידיים ששדדו כל הון ורכוש יהודי, מבררות עתה טבק, דגות דגים, מייבשות עורות. הכול אצלם כל כך טבעי, ובאותה טבעיות עשו ממצבות של יהודים אבני השחזה ובנו מהן מרתפים. באותו הלך-רוח שָׁלוּ, הם לובשים את הבגדים המוכתמים בדם שהסירו מן היהודים ההרוגים. בשלוה הם ישנים על כרי הנוצות שמרטו נשים יהודיות בלילות חורף ארוכים, להכין נדוניה לבנותיהן. בשלוה זו, לובשות אוקראיניות סינרים שנתפרו מטליתות משי, אוקראינים חוגרים את מכנסיהם ברצועות תפילין ועוטפים דג-מלוח בדפי ש"ת [שאלות ותשובות ואולי: ש"ס, ששה סדרים]. אוקראינים צעירים עונדים טבעות קידושין שהסירו מאצבעות קטועות, מובילים פרי מן הגנים בעגלות-ילדים, עגלות של ילדים יהודים, שחנקו במו-ידיהם... יום-יום רואים הם את פרות מעשיהם הנפשעים, ומצפונם אינו מייסר אותם, משום שלפי מושגיהם אנחנו איננו בני-אדם, אנחנו יהודים...

ארור העם שהוליד את החמלניצקים, הַז'ליִזְניִאקִים, הגוֹנְטֵאִים, הַפִּטְלִיורִים, הַבְּנִדְרוֹבְצִים! עם שסימן את דרך גלותנו הקשה בדם נקיים! לעולם בל תהי מנוחה למי שעזרו לגרמנים לכלות את הדור האחרון של יהודי קוריק, ושחיללו את המקום הקדוש בו מצאו מנוחה אחרונה דורות רבים של יהודים.

בגועל ובבוז אנו קוטעים את סקירת העולם הגויי הבוגדני והולכים לחפש קברי קרובים וידידים שזכו למות על משכבם והובאו לקבורה במקום הקדוש, ולא בקברים אלמונים שדרכי אוקראינה ושדותיה זרועים בהם... כבר למעלה משעה אנו מסתובבים ואיננו יכולים למצוא את מבוקשנו. בלתי-אפשרי להתמצא בערמות המצבות המנותצות ובורות-הקבר הפתוחים, המחוללים. בכל מקום פזורות גולגולות אדם ועצמות רגליים. במקום אחד מונח פגר סוס, ועדת כלבים קורעת ממנו נתחי בשר. לא רחוק מן השער היוצא לרחוב הזרוביה, אנו רואים שני בורות גדולים עמוקים. כאן הוצאו מקברן גופות פולנים שנורו בבית-העלמין היהודי. הבורות נותרו פתוחים.

עייפים מחיפושים אנו מתיישבים על גדם עץ אגס כרות. צפים ועולים זיכרונות של ימי ילדות מאושרים. על עץ זה טיפסנו בתשעה-באב לקטוף אגסים ונזהרנו מלייב הקברן, יהודי מוצק, גבה-קומה, בעל זקן צח כשלג ומקל עבה בידו. זכורה סְנֶצְרִיכָה, קוראת התפילות (אופרשטרן), שהייתה מסתובבת בין הקברים במשך כל חודש אלול, ובקולה המוזר – חציו צוחק חציו בוכה – עזרה לעולים על קברי אבות, לבקש שתהיה להם שנה-טובה. הערצנו את כושר הביטוי שלה כשהייתה שוטחת בקשות לפני המצבה בשפה קולחת ואמנותית, כאילו דיברה אל אדם חי. מה טוב היה אילו ניגשה אלינו עתה בופה הרבנית. כמו הייתה חיה, אנו רואים את האישה היהודייה הנמוכה, צעיף משובץ על כתפיה, משקפיים על פניה המחייכות בטוב-לב, עם סידור "קרבן-מנחה" גדול ביד [סידור המיועד לנשים]. היא הייתה נעצרת, נשענת על המקל ושואלת: "מי אתם יהודים, את מי תבקשו?" "אני משה של מיכלה ריטשקר [בת הכפר ריטשקי], אני מחפש את קבר אמ" – הייתי משיב אז. "בוא ואראה לך". והיא הייתה מוליכה אותי בצעדים בטוחים, מתמרנת בין הקברים – היא לא הייתה טועה, הרי חצי מאה בילתה ב"שדה" והכירה בו כל אבן – מצביעה בידה על המצבה ואומרת: "הנה הגענו". הייתה מכה שלוש פעמים במקלה ואומרת: "מיכלה בת איטה, מיכלה בת איטה! בנך משה בא אלייך. בקשי למענו בבית-דין של מעלה, שנה-טובה, שלא יידע צער, כאב, צרות ומחלות. כיוון שבאה שנה חדשה, שבנך ייחד יכתב בראש-השנה ויחתם ביום-כיפור לשנה של בריאות ופרנסה, שנה של בשורות טובות, ישועות ונחמות וכך הלאה". כמו בחלום אנו רואים דמויות אלה. בכאב-לב אנו נזכרים במראות שלעולם לא נראה עוד...

עוד זמן רב אנו מסתובבים בבית-העלמין, לשווא. את הקברים שאנו מחפשים אי-אפשר למצוא. חבורת "שקצים" [כינאי לבני נוער גויים] מעיזה עדר פרות וסוסים לרעות בין הקברים... פניהם מופתעים, כשואלים: "מה עושים כאן, במרעה שלנו, היהודים הנבזים? היטלר הרי הבטיח להרוג את כולם?"

ברוח נכאה, כאילמים, אנו מתכוננים לעזוב את בית-העלמין. מענה אותנו המחשבה שאנו הולכים מכאן לנצח ומותירים את הערבוביה שעוללו שונאינו. אנחנו חסרי-אונים עד כדי כך שאיננו מסוגלים לגדר לכל הפחות את המקום הקדוש, כדי שסוסים ופרות לא יטמאו אותו. אנחנו יודעים שתוך שנים אחדות תעבור על הקברים הקדושים המחרשה האוקראינית, בית-העלמין יהפוך לשדה חקלאי, והרוצחים האוקראינים יאכלו את הלחם שיצמח מן האדמה שהזינו גופותיכם. אנחנו יודעים ואיננו יכולים להתנגד לזה, כשם שלא יכולנו להתנגד להפיכת הקברים לקבר אחד וכל המצבות למצבה אחת.

ברחובות היהודים

בצעדים אטיים אנו עוזבים את בית-העלמין. יוצאים אל מול ביתו של אפרים גורלניק. שקט ברחוב. שום זכר לא נותר מן הגורלניקים, גנומטשיקים ומשפחות רבות אחרות של סוחר תבואה, שהיו נושאים בעצמם שקי חיטה ושיפון כבדים במחסני התבואה שלהם. איש לא נשאר מן היהודים שסחרו עם הגויים שנים רבות, הלוו להם כסף, עשו להם טובות, ודווקא בידיהם נרצחו. מבלי-משים אני פונה ליד ביתו של אהרן טרובטש והולך לכיוון השוק הישן – ה"טֶרְגוביצה". כל בית בסמטה הצרה מזכיר לי מכר כלשהו. בבית זה גר שמואליק בִּיֶרְשֶׁ'ס, בעל-העגלה, וכאן גר יולק הכליזמר. ממול, גרו המרקוסים והמוטשניקים – משפחת החבתנים שהיו נודדים כל השבוע בכפרים, צרור חישוקים על שכמם. בבית קטן, שקוע באדמה, גרו השייביטשים והבנאי מרק'ל [כאפאל], איש עני והגון מאד, שנהג לצום בכל שני וחמישי. מבית-החרושת של חיים ספיר עולה עשן, איכרים הם בעלי-בית שם, כמו היה זה רכושם. והנה המקום בו עמד בית-הכנסת "ווידאמקה" [דוידומקה?]. המקום הקדוש היה אפוף אש בזמן השרפה הגדולה [1881] ובנס לא נפגע.

אני מתבונן בתלולית לבנים שבורות, וקמים לתחייה בזיכרוני מראות מימי הילדות המוקדמים. בבית-הכנסת הקטן של בעלי-המלאכה,

התפללתי כל השנים. פיסת חיים קשורה אצלי למקום זה. הנה, אני רואה את עצמי כילד קטן, שמחת-תורה, הקפות... אני עומד על ספסל, בידי דגל, עליו דולק נר שהוכנס לתוך תפוח אדום. יהודים, ספרי תורה בידיהם מקיפים את הבימה בפנים קורנות, כל יהודי נושק לתורה ומאחל: "זכו לשנה הבאה". הנה אני רואה את עצמי בבוקר של יום חול, רץ למניין ראשון, שקית התפילין מקטיפה תחת זרועי, אני רוצה לכלות את תפילתי לפני לכתי ל"אוטשילישטש" – בית-הספר המקצועי.

אני נזכר בפנים של בעלי-המלאכה, שטוב-לב ודאגה שפוכים עליהם, בשעת בין-השמשות של יום חול, כשהיו קורעים עצמם מבתי-המלאכה שלהם וקופצים לבית-הכנסת לתפילת מנחה-מעריב. אני נזכר באותם חייטים, נפחים, נגרים, צבעים, בימי חג, בגדיהם המיושנים נקיים, זקניהם מסורקים, תנועותיהם מגושמות. זכורות פניהם הסמוקות בשעת "מיקוח". שוכחים את דאגות היום-יום, ניסו להשיג זה מזה עסקה לשישי או למפטיר [עלייה לתורה]. ה"ווידומקה" איננו עוד, השמש מנדל פרוסקורר [מן הכפר פרוסקורוב?], בעל הזקן הפרוע והמבט הכעוס מבעד למשקפיים – איננו, המתפללים אינם. הכול נעלם. הבית הקטן, שכמו נדבק לבית-הכנסת, שבו גר הגבאי האחרון ישעיה אוכר – איננו עוד.

ברגש חם במיוחד, עולה זכרה של משפחת אוכר. משה הזקן, שכולם אהבו מאד בשל טוב-לבו ויושרו. אשתו חנה, האישה הענייה, הייתה טורחת ימים שלמים למען אביונים, דאגה שיולדת ענייה תקבל קצת מרק או מרקחת-פרות להשיב את נפשה. גם בגטו דאגה לחולה עני ולרעב, והגישה עזרה. ישעיה אוכר, איש עדין שהחיוך אינו מש מפניו, חווה טרגדיה נוראה בסטואיות דתית: בשחיטה הראשונה הרגו הרוצחים הגרמנים את אשתו ואת בנו היחיד משה'לה, שנולד לאחר שנות נישואין רבות ונקרא על-שם אביו.

שומם ושקט ב"טרגוביצה". אין שומעים את הלמות הפטישים בנפחיות של וואוּוּה פּרזוב, מוטל שאלאך [ברל שלח?]. לא נישא בה קולו המתוק של יצחק הנפח, שהיה מפזם ניגון של ימים נוראים בזמן עבודתו הקשה. בואו נעיף מבט איך נראית ה"קומיסריה". בבית הנפח משה פולישוק, גרים אוקראינים. חסיד פּרזנאי זה – מומחה שאיכרים היו באים אליו ממרחק של מאות קילומטרים להתקין גרזן, בטוחים

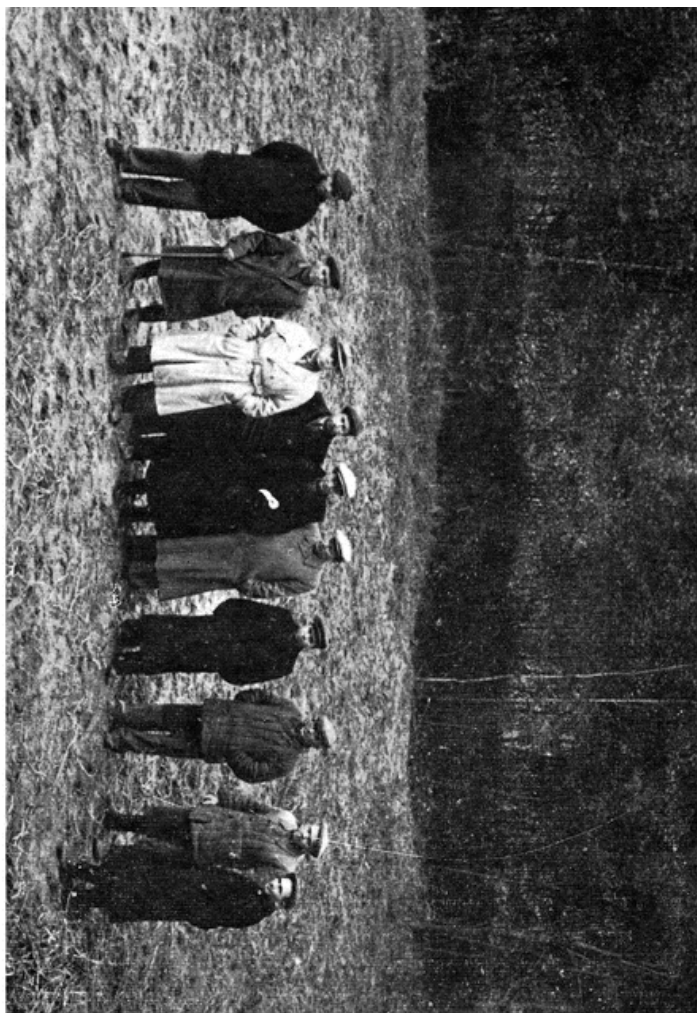
שאישי לא יעשה זאת טוב ממנו – איננו עוד. [ברחוב] קומיסריה גר עתה רק יהודי אחד, בנו של יחזקאל הרצען.

הולכים לאורך הכביש לכיוון "אונטער די מילן" [מעבר לגשר המרכזי. שם היו טחנות-קמח ומערבה להן השכונה בה גרו יהודים]. במקום בו עמדו בתיהם של פינקלשטיין, זיידל פייבש ברודר, שיקה השען ותחנת מכבי-האש – יש עתה גן זרוע תפוחי-אדמה. בתים אלה נשרפו כשנפלה שם פצצה. מעיפים מבט שמאלה לרחוב גְרֶזְדוּבָה, במרפסות הכניסה של בתי יהודים שנותרו שלמים, יושבים איכרים ואיכרות ומשוחחים בנחת. מבעד לחלונות הפתוחים בבית של סוסל לייזר'ס, נשמעת שירת שיכורים. אנו פונים ימינה לרחוב מונאסטיר. רחוב זה כמעט לא סבל מן הפצצות, כל הבתים שלמים, וכך ה"גְרֶזְדוּבָה שול [גם שיל] והטריסקר קלויז" – בית-הכנסת הברזנאי ובית-התפילה הטריסקאי, שהפכו למחסני תבואה. לא רחוק מן המנזר הישן גרים במספר בתים כמה מנייני יהודים שנשארו בחיים. הם נראים כאנשים שניצלו מספינה טובעת: מיוגעים, מבטיהם נפחדים ומלאים תחושת וויתור. הם יושבים כאן באופן ארעי, חושבים לנסוע מקוריץ לאן שלא יהיה, רק לא כאן. קשה לגור בבית-קברות. בלתי-אפשרי לראות כל יום מול העיניים את החורבן הגדול.

אנו הולכים לנהר, במורד הסמטה הצרה מאחורי קיר האבן של המנזר, חוצים גשרון זמני, מול בית-עיבוד העורות של קליינפלד [קלייפלד], ונכנסים לרחוב גְרֶזְבֶּרְסְקָה. בבתים היפים של הסולומיאניקים והקליינפלדים [קלייפלדים], הבעלים לשעבר של "גְרֶזְבֶּרְנוֹת", בתי-עיבוד עורות – גרים אוקראינים. מן החלונות צופים בנו בשנאה כבושה פני הרוצחים האוקראינים. הם מאד לא מרוצים שה"נְדוּבִיטְסְק", הלא הרוגים, כפי שהם מכנים את המעטים ששרדו, באים לרחוב "שלהם", בודקים את הבתים "שלהם". בית-הכנסת של הרשל סולומיאנק שרוף. בחורבות, שעשב גדל בהן פרא, רועה "שיקְסָלָה" [כינוי לנערה גויית] עז. נעיה עוד מבט בבית-הכנסת של יעקב-יוסף הורנשטיין. אנו פונים לסמטה בין הבית של סורוקה וה"אוליניצה" – המקום לעצירת שמן של חרבש. עגלות איכרים עומדות בחצר ה"אוליניצה". אוקראיני, כנראה בעל-הבית הנוכחי, מתווכח עם מוביל סחורה על מחיר. דרך הגשרון שליד טחנת-המים של ייבקה, אנו ניגשים לבית-הכנסת של הורנשטיין. הבניין לא ניזוק, אך בפנים הקימו כמה מתקיני עגלות גויים, בית-מלאכה שבו הם מייצרים עגלות עבור הצבא.

בכך מסתיים הטיול האחרון בעיירתנו האהובה קוריץ. כך נראית העיירה שבה גרו יהודים כבר במאה ה-14. העיירה היהודית לא קיימת עוד. לא נשאר זכר. נמחתה מן האדמה לנצח, על-ידי היטלר ועוזריו האוקראינים, יימח שמם וזכרם.

שורדי יהודי-קוריק אופרים "קריש" בשנת 1959 ביער קוריק ע"י קברזאחים

ס' קוריץ. קוריץ לאחר החורבן. עמ' 509 - 526.

בית-העלמין הישן בקוריץ

היה בקוריץ בית-עלמין. הר מגודל עצים עתיקים ושיחים, בחרו יהודי קוריץ כמקום מנוחת הנצח שלהם. מוקף גדר בנויה לבנים אדומות ואבנים אפורות, שהזמן כיסה אותן בטחב ירוק.

למרגלות ההר זרם הנהר שהפריד את העיר של הגויים מן העיר היהודית. דרך קלדקה [גשרון להולכי-רגל] שהונחה על פני הנהר, נשאו נשות הגויים את מוצריהן לשוק היהודי. היה שם מעיין שפרץ מתחת למקום הקדוש. המים – צלולים כבדולח וקרים. קראו לזה "הקורניצה", ובשבתות של ימי קיץ חמים, היו היהודים הולכים לשאוב את המים ולהתענג על רעננותם וקרירותם.

איש אינו זוכר מתי נוסד המקום הקדוש, אך משערים שהוא כבן 300 שנה. המקום הקדוש נחלק לשני חלקים: החדש והישן. המקום הקדוש הישן היה מגודל ומוזנח. דומה שאיש מן המשפחות כבר לא חי ואיש כבר לא בא לבכות ולבקש על קבריהם בימי אלול. אך המצבות עמדו איתנות וחזקות, כעדות לחיים שאבדו והיו ודאי זוכים לביאת-משיח.

הייתה שם מצבה משותפת של זוג אוהבים, שרוצחים שלוחי חמלניצקי הרגו. הקבר נזכר ב"דיבוק" מאת אנ-סקי, מחזה שבכתיבתו עסק בעת שעבר בקוריץ. היו שם גם "שטיבלך" [מבנים קטנים על קברי צדיקים] של "יהודים טובים", צדיקים וגאונים שבהם התגאתה קוריץ, ומדור לדור סיפרו על הניסים והנפלאות של הרבי"ם.

דורות על דורות שימרו את נר-התמיד ב"שטיבלך", והעצמות הקדושות קלטו את הבכי של לבבות יהודיים שבורים. שנים רבות נצטברו פתקי הבקשות על קבריהם.

עתה לאחר החורבן, הגדול מכל החורבנות, מונחות מצבות מכובדות שהתדרדרו מטה – בתוך הנהר, וגויות דורכות עליהן ברגליהן ומכבסות עליהן את כביסתן. אחדות נשברו בעשותן את הדרך המשופעת מן ההר למטה לנהר, אחרות נותרו שלמות ומונחות במים הצלולים ומבהיקות מתוכם בכיתוב שלהן "הצדיק" או "איש תמים וישר". ועוד אחרות לא

התגלגלו עד לנהר, הן התנפצו ומונחות במורד ההר, ועל השברים אפשר לקרוא "ב"ר" "כהן", או לראות זוג ידי-כהן עם אצבעות פרושות.

אבנים רבות נשדדו בידי גויים ומשמשות "זשורָנס", אבני טחינה לקמח.

ה"שטיבלך" של הצדיקים פורקו ומן הלבנים בנו האיכרים תנורים וכירות. הפתקים הלבנים התעופפו מעל לעיר כמו ציפורים שנתרו חסרות בית לאחר שקונדסים הרסו את קיניהן. לא היה להם עוד מקום מקלט, כשם שלא היה לכותביהם.

בשובנו לקוריץ לאחר החורבן הגדול, הלכנו, שרידים אחדים, לראות את המקום הקדוש, אם נותר בו עוד משהו. המקום כבר היה כמעט ריק, מגודל עשב. במקום אחד היו באדמה סימני חפירה טריים. גויה שעברה במקרה, סיפרה לנו שכאן נורו בידי הנאצים ונקברו, יהודים רבים. גם פרטיזנים וסתם חפים מפשע נקברו כאן.

נודע לי שחנה קויפמן ובעלה הרשלה קבורים שם, משום שתפסו אותם מסתתרים אצל איבן סיניה. אין לדעת אם מסר אותם, או מצאו אותם במקרה. כך או כך – הסך-הכול זהה. יהודי קוריץ אינם וגם בית-הקברות שלהם לא קיים עוד.

שרידי בית הקברות בשנת 1960

ס' קוריץ. קוריץ לאחר החורבן. עמ' 527 - 529.

דף מן החורבן (הסוף הנורא של משפחת פרל)

היה בקוריץ יהודי בשם דוד פרל. כולם הכירו אותו ואת אשתו ינטה. בשורות ספורות, עצובות, אתאר את סופם הנורא.

לאחר השחיטה הראשונה ניגש אליי דוד ושאל אם אני מכיר גוי ממורוזבקה בשם ספקה. אף שדודתו שגרה במורוזבקה אמרה לו שהגוי אדם הגון ואוהב יהודים, בכל-זאת הוא רוצה לשמוע גם את דעתי. עניתי לו שאני מכיר את ספקה טוב למדי – אך עשה כהבנתך, כי בדבר כזה קשה לתת עצה.

יותר לא ראיתי את דוד. לפני השחיטה השנייה ברחתי ליערות וחזרתי בראשית שנת 1944. השלטון כבר היה בידי הסובייטים ואני התחלתי לעבוד ב-נ.ק.ו.ד. [הועד לביטחון-פנים, שקדם ל ק.ג.ב.] בשבוע השני לבואי לקוריץ פגשתי את ספקה. הוא שמח מאוד שאני חי וממש התנשק אתי. שאלתי הראשונה הייתה אם ראה את דוד או יודע מה קרה לו. תשובתו הייתה שאינו יודע לאן נעלמו עקבות חברו היקר והאהוב.

ההיתממות המעושה, עוררה בלבי חשד משום שבשנות המלחמה שלטו במורוזבקה הבנדרובצים וספקה היה זקן-הכפר שלהם. לא היה ספק שידיו שפכו דם יהודי.

הסובייטים לא ידעו שהוא היה בנדרוביץ וגייסו אותו לחזית יחד עם אוקראינים אחרים שגרו בקוריץ.

פעם אחת, בשעה שתיים בלילה, העיר אותי צלצול חזק בפעמון הדלת. כשפתחתי את הדלת ראיתי את ראש ה-נ.ק.ו.ד. הוא שאל אם אני מכיר את ספקה. נתקבלו ידיעות שהיה בנדרוביץ וניתנה הוראה לחפש נשק בביתו. בשעה 4 לפנות בוקר באו 25 אנשי נ.ק.ו.ד., ואני ביניהם, לכפר מורוזבקה והקיפו את בית ספקה. נכנסנו אל הבית ופגשנו את אשתו ואת כלתו. הבן שירת בצבא האדום.

היינו חמושים בכידונים ארוכים וחרשנו בהם את האדמה. אך לדאבון-הלב, לא מצאנו דבר עד 7 בבוקר. כבר חשבנו לחזור בידים

ריקות. כשיצאתי מן האורווה, תקעתי בלי כוונה את הכידון והרגשתי שפגע בקרש. הדבר נראה לי חשוד ושאלתי את אשתו של ספקה אם אין להם מחבוא בחצר. היא ענתה שיש לה מרתף שבו הייתה מסתירה לחם מעיני הגרמנים. נתתי לה מעדר והוריתי לה לחשוף את המחבוא. חשק רב לא היה לה, אך היא ראתה את האיום – וביצעה את ההוראה.

כשהסירה את שכבת האדמה נתגלה לוח עץ. פרצתי אותו עם הכידון וראיתי גופת אדם. כשהוצאנו את הגופה ראינו שבבור יש עוד שתי גופות. הגופות כבר היו במצב של התפוררות והבשר נפרד מן העצמות. קשה היה לזהות מי המתים. במוחי החלה לקדוח מחשבה נוראה: מי הם? אפשר שזה דוד, אשתו וילדתו? הגויה העמידה פנים חפות: היא לא יודעת דבר, לא היא הרגה את האנשים ולא היא קברה אותם.

לקחנו את הגופות, הובלנו לבית-החולים של קוריץ והשארנו שם עד גמר החקירה.

שלחנו שני אנשי נ.ק.ו.ד. לנובוגרד-וולניסק לחפש את ספקה. הם חזרו ואמרו שיש שמועות שהוא מסתובב בפּוֹלָאקאראביץ ליד ז'יטומיר.

כעבור שלושה שבועות באו לקוריץ שני שוטרים צבאיים של ה-נ.ק.ו.ד. והביאו את ספקה. הייתי הראשון שניגש אליו ושאלתי: אתה מכיר אותי? הוא השיב שהוא מכיר רבים מיהודי קוריץ, אך עליי לא שמע. ואת דוד הַפֶּרֶת, המשכתי לשאול. הרוצח העמיד פני תם. ומי קבר את דוד בחצר שלך? לא הנחתי לו.

אנשי ה-נ.ק.ו.ד. "ריככו" אותנו ב"מכשירים" מיוחדים שבידיהם, ואז פתח ספקה את פיו וסיפר את כל האמת: הוא לקח אליו את דוד, אשתו ובתו והסתיר אותם באורווה. בחלוף הזמן החל לחשוש שהגרמנים יהרגו אותו כשיגלו אצלו יהודים, והוא החל לבקש מדוד שיעזוב את ביתו. אך דוד התעלם והמשיך לשבת. אז החל ספקה להרעיב אותם, הוא לקח מהם לחם ומים. אך קרה נס, אין יודע מי, אם יהודי או גוי: אך אדם לא מוכר הביא להם כל לילה מזון ומשקה.

כשהבין ספקה שאין לדבר סוף, החליט לחנוק אותם. בכפות הדוב שלו, חנק תחילה את דוד, אחר-כך את ינטה ולבסוף את ילדתם. את שלושת החנוקים הסתיר בבור.

ספקה הועמד למשפט, אך העונש היה קל ביותר: על "מעשיו הטובים" כבנדרוביץ ועל שפיכת דם יהודי חף-מפשע, קיבל 8 שנות "גלות" מקוריץ, משמע, במשך שנים אלה אסור לו להראות עצמו בעיר.

רופא בית-החולים לא חדל לצלצל אליי שאקח את גופות המתים. לקחתי עמי את עזריאל ליניק ואת יצחק פיינר, ניגשנו לבית-החולים והעברנו לידינו את העצמות הקפואות של שלושת הקדושים. בחוץ היה קר מאוד. הכפור הקפיא את האדמה והיה קשה מאוד לחפור קבר.

התברר, שבזמן המלחמה קברו בבית-העלמין היהודי אוקראינים רבים ואחר-כך העבירו אותם לבית-הקברות הגויי.

באחד הבורות הפתוחים טמנו את עצמותיהם של דוד, של ינטה ושל הילדה. אמרתי "אל מלא רחמים", ובלב שבור חזרתי הביתה.

ס' קוריץ. קוריץ לאחר החורבן. עמ' 533 - 535.

נחמה נלסון (קרנצברג)

זיכרונות...

שנת 1942. אוזבקיסטן. ליל חורף קר וזר. ב"קיביטקה" קר ורטוב [כאן במובן: בית עשוי לבני טיט, מקובל במרכז אסיה]. על השולחן דועכת מנורת נפט. במיטה שוכבת חנה'לה. כבר ימים אחדים שהיא חולה.

בידיים קפואות ובמלוא הנשיפה, אני מנסה להלהיט בניצוץ של גפרור כמה פחמים המונחים על חתיכת ברזל. בחוץ הומה הרוח. ענפי העצים מכים בחלונות, כמו היו רוצים לחדור לתוך ה"קיביטקה" – את שומעת ליובה, אומרת אליי חנה'לה, איך בוכה הרוח בחוץ?

היא לא בוכה חנה'לה, אני אומרת. ומתוך רצון להסיח קצת את דעתה, אני אומרת לה: את יודעת שהייתי פעם ילדה קטנה? את מאמינה לי? כשהייתי ילדה קטנה הייתה אמי אומרת לי בלילות כאלה: עצמי את עינייך הקטנות ילדתי, הקשיבי לרוח והרוח תספר לך מעשייה.

אני רואה לנגד עיניי את הפנים היקרות של אמי. אני חוזרת לעבר הרחוק. אנחנו גרים אצל ציטרין בחצר. אני שוכבת במיטה. על השולחן מנורה קטנה עם אהיל נייר המטילה צללים מלאי סוד על הקירות. בחוץ סופת-שלג. העצים בגן של ציטרין מכים בחלונותינו בענפיהם. הרוח בוכה ונאנחת בתוך הארובה. אימא'לה, את שומעת, משהו בוכה בחוץ – אני אומרת מבוהלת – לא ילדתי, כך הומה הרוח, עצמי את עינייך והרוח תרדים אותך. ובעצמה, היא ניגשת חסרת שקט לחלון, מסתכלת החוצה כממתינה למשהו.

אימא'לה, אני אומרת, מה את רואה שם בחוץ? – שום דבר ילדתי, השלג יורד ויורד, ללא הפסק. הוא כבר כיסה את כל הדרך. בדברי אימא נשמע חוסר שקט גדול.

כבר מאוחר ואבא עוד לא חזר מסֶטְרֶז'וב, שם הוא עובד ביערות. אני רואה לפני הררי שלג גדולים על הדרך לסטרז'וב, והר השלג חוסם לאבי את הדרך אלינו. אני נרדמת. וכשאני קמה היום כבר בעיצומו. סופת-השלג נרגעה, דרך השמשות הקפואות אני רואה קרני-שמש צבעוניות.

אני שומעת את קולו העליז של אבא. אני יוצאת בריצה לחצר. שם אני רואה מזחלת איכרים גדולה מלאה עץ. אמי אומרת: הנה יבואו עוד מעט נשים עניות עם מזחלות קטנות ויחממו לעצמן את הנשמה עם מעט העץ.

מה שייך העץ לנשמה? – אני שואלת בפליאה. אינני מבינה זאת בשכל הילדה שהייתי...

ועכשיו, לאחר שנים רבות רבות, כשאני עצמי התנסיתי במצוקה, רעב וקור – עכשיו הבנתי שלא רק הגוף סובל אלא גם הנשמה...

ס' קוריץ. קוריץ לאחר החורבן. עמ' 536 - 537.

"אהבת אחים" אגודת אנשי קוריע בבוסטון

האגודה נוסדה לפני 66 שנה על-ידי יוצאי קוריע. היא אחת האגודות הוותיקות בבוסטון ויש לה שם טוב מאוד.

ב-1936 הבאתי בפני האגודה הצעה שנעשה משהו למען עניי קוריע. ההצעה נתקבלה. אספנו כמה מאות דולר, שלחנו לקוריע והם חולקו לנזקים.

בשנה ההיא היו בוועדה החברים הבאים: חיים-ברוך אנופולסקי, דוד נייטרמן, ישעיה שפירא, פינחס סטוקמן, יוסף טרק (מסליטש), הרשל סילברט (משפטובה), אלי ברזוב וכותב שורות אלה.

בקוריע נוסדה ועדת "מעות חיטים" לחלוקת הכסף בין יהודים עניים. בוועדה היו חברים: ברל אנופולסקי, וואוה בֶּרְזוב, דוד רוניס, משה קרסנוסטבסקי, יהושע רייזר, ישעיה אוכר, משה גילדנמן, דוד רייזלמן, אשר בלובשטיין ויעקב רייז.

הכסף חולק בין 253 משפחות (897 נפשות) וגם למוסדות: "תלמוד-תורה", בית-ספר "תרבות", "טאז", "ועד הנשים להלבשה", "הוועד לחלוקת בשר לפסח" ו"קופת בעלי-מלאכה".

בפעם האחרונה שלחנו "מעות חיטים" ב-1939. אז בא החורבן הגדול וכמובן היינו חסרי-אונים ולא יכולנו לעזור ליהודי קוריע היקרים שלנו.

במשך הזמן שמנו לב שחברינו מזדקנים, וצעירים אינם מצטרפים. החלטנו לקנות חלקת אדמה, כדי לייסד בית-עלמין משלנו על-שם אגודת "אהבת-אחים". הודות לבית-העלמין התחזקה האגודה, דמי-חבר קבועים קשרו אליה את החברים.

ב-1944 לאחר קבלת הידיעה העצובה שקהילתנו חרבה, חשנו חוב קדוש להנציח את קדושינו. החלטנו להעמיד בבית-העלמין שלנו מצבה לזכר הנספים, עם נר-תמיד שיבער יומם-ולילה. וגם הכנו לוח עם שמות הקדושים.

לא הסתפקנו בהנצחת הקדושים, חשנו חוב קדוש לסייע לניצולים שנותרו ללא אמצעי מחייה. בחרנו למטרה זו ועדה מיוחדת בפקוח האגודה. בוועדה היו חברים: יוסף טרק (מסלישטש), חיים-ברוך אנופולסקי, מוריס זלטניק (מליטא), ברוך הופמן, דוד נייטרמן, ירחמיאל קריטשמר, משה רזנברג, הרשל סילברט (משפטובקה), פינחס סטוקמן, זלמן סדוב, ישעיה שפירא, גיסי לייב (בנה של פיגל), אלי ברזוב וכותב שורות אלה.

התחלנו לחפש דרכים להשגת כסף ובגדים לאחינו ואחיותינו. למטרה זו כינסנו אספה המונית של קוריצאים שחיו בבוסטון וסביבתה. אספנו ככל שיכולנו.

בינתיים קיבלנו מכתבים מקוריץ, שחזרו יהודים מרוסיה לקוריץ והם חסרי-כל. ניגשנו מיד למלאכת הסיוע. נסענו מבית לבית ואספנו בגדים. ארזנו אותם בחבילות ושלחנו לקוריץ.

לצערנו, כשהגיעו הנעליים והבגדים לקוריץ כבר לא היו שם יהודים, והרוצחים השתמשו בפרי עמלנו הקשה.

נודע לנו, ממכתבים שקיבלנו מתל-אביב, שיש יוצאי קוריץ בסיביר והם מבקשים עזרה. בזמן ההוא הגיעו פליטים למחנות [עקורים] בגרמניה, אוסטריה, איטליה, פולין ואף לקפריסין. כולם ביקשו עזרה בדחיפות.

קיימנו מפגש מיוחד ושלחנו מאות חבילות לכל מקום בו היה יהודי מקוריץ. ככל שחלף הזמן גדלה המצוקה, וזה הטיל עלינו אחריות כבדה. במאמץ רב אספנו כ-700 דולר, אך בכסף זה היה עלינו להשתמש כדי לתמוך ביוצאי קוריץ שהגיעו לבוסטון.

אנו שומרים בזיכרוננו את זכר קדושינו, וכל שנה מארגנים ערב זיכרון. רבי שמואל-יצחק קרף נושא הספד.

בזה אני מסיים את הדו"ח שלי על פעילות האגודה שלנו. אני מקווה ומאמין שכל זמן שיחיה על אדמת אמריקה יהודי מקוריץ, הוא יישא בלבו את האור של עירנו היקרה והבלתי-נשכחת, קוריץ.

המצבה לזכר הנספים. לואיס אושר והרב שמואל-יצחק קרף

ס' קוריץ. מפעולות ארגוני יוצאי קוריץ בישראל ובארצות-הברית. עמ' 734 -
739 .

תמונות

קוריץ בתמונות – עבר והווה

לקט תמונות. נוסף על המבחר ששולב בפרקי הספר.

קוריץ – תמונות עבר

התמונות במדור זה הן מאוסף התמונות של ארגון יוצאי קוריץ בישראל. מקצתן נסרקו או צולמו מתוך ספר קוריץ ובמוזיאון קוריץ .

קוריץ – קיץ 2010

תמונות מן מסע לקוריץ. צילום: אסתר וינשלבובים.

קוריץ – תמונות עבר

רחוב קושצ'ושקו [כיום: קייבסקה]

יריד בקוריץ

רחוב קושצ'ושקו [כיום: קייבסקה]

מכבי-האש

קופת גמילות-חסדים

רחוב מונסטיירסקה. לאה ויצחק צחובי

מראות קוריץ. שתי התמונות צולמו במוזיאון קוריץ 2010

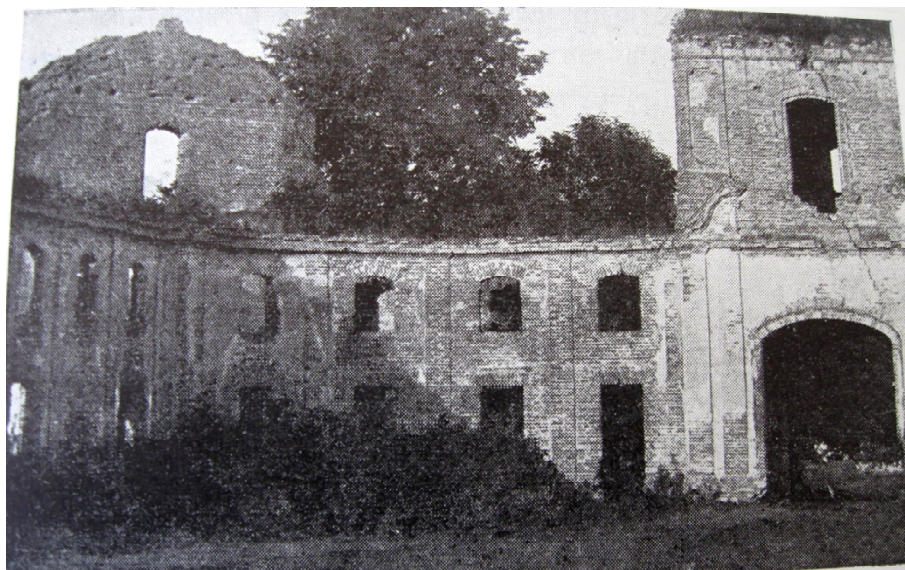

בית הכנסת הגדול [?] מתוך: ח. אריון, חותמו של מקום

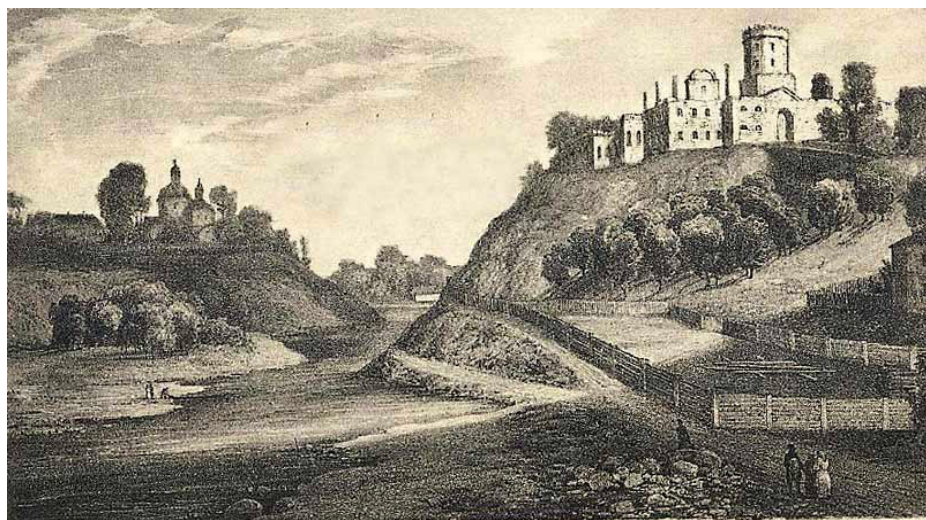
כנסייה

המבצר

Fig. 172. Korzec, zamek od frontu po 1920 r.

Ser. I/11.

KORZEC.
(G. Wołyńska.)

Rys. z natury Napoleon Orda.

Miasto założone przez Batusza Olgierdowicza. Syn jego Borys zginął pod Worską r. 1399. Zamek wzniesiony przez Jakima Bohuszowicza Książę na Korcu.

קוריץ – קיץ 2010

בניין העירייה

המבצר

נהר קורצ'יק

השוק

ברחוב קייבסקה [בעבר: קושצ'יושקו]

כביסה בנהר

הכניסה לבית-העלמין הישן

"הקורניצה" המעיין הנובע מתוך ההר של בית העלמין [?]

מורד ההר של בית-העלמין, הנהר, המבצר וכנסיות

בית-ספר "תרבות"

בית-ספר "תרבות"

רחוב ברזדובה. בית טיפוס י עם "גניק" בכניסה

רחוב מונסטירסקה

סמטה בוצית

קלדקה [גשרון] על הנהר

בניין המנזר - המונסטיר

"אונטער די מילך" העץ שלמרגלותיו נרצח יודקה חיימניס

גל-עד על קבר אחים בקוזק

גל-עד על קבר אחים בקוזק

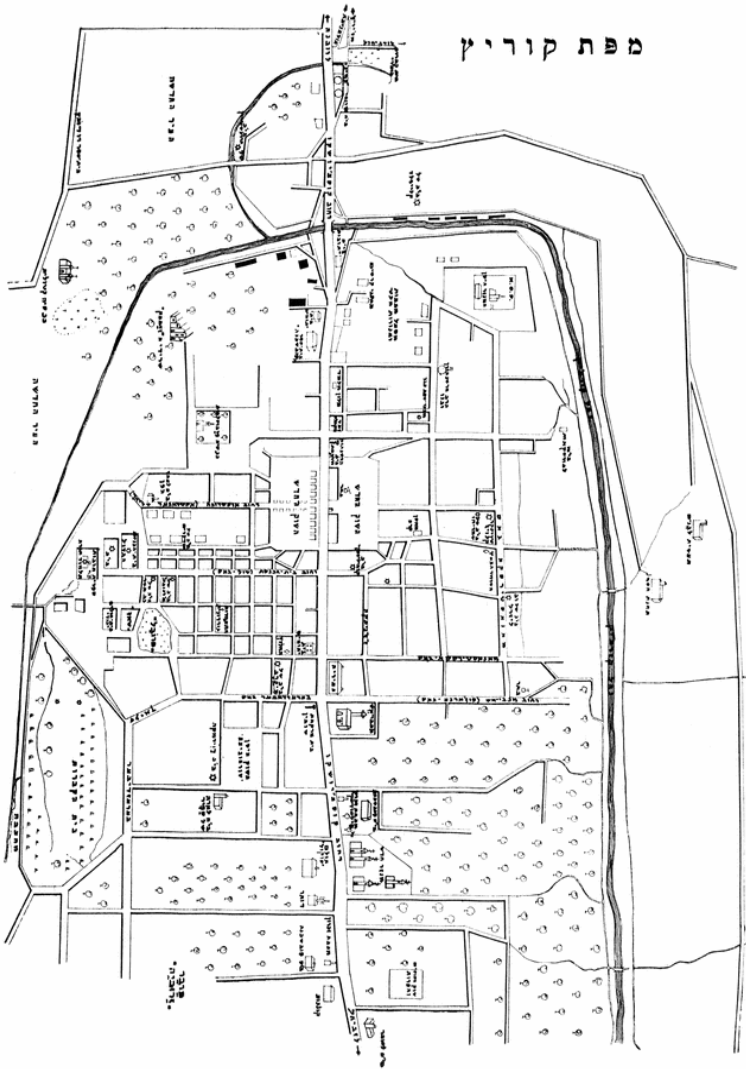

גל-עד על קבר אחים בסוכובולה

גלעד על קבר אחים בשיטנה

מפת קוריץ

Korets Map — Satellite Images of Korets

<http://www.maplandia.com/ukraine/rivnenska/korets/>

קישור למפה של אזור קוריץ

ניתן לראות במפה עיירות וכפרים שהוזכרו בספר

תוכן העניינים

פתח דבר

הקדמת המתרגמת

- 11 יעקב-יצחק סיגל, חורף
- 17 לוואיס אושר, בימי יגון
- 21 אליעזר בסיוק, התגוננות עצמית בקורין
- 23 אליעזר בסיוק, "כל נדרי" בבית-הכנסת של יעקב-יוסי הורנשטיין
- 25 יעקב-יצחק סיגל, עניי קורין
- 28 שמחה ברז, חוג החובבים היהודי לדרמה בקורין
- 32 נחמה קרנצברג (נלסון), מושבת הילדים של "טאז"
- 35 שמחה ברז, מפלגת פועלי-ציון בקורין
- 38 אליעזר לאוני, יעקב-יצחק סיגל
- 49 אליעזר אחי-אהרן, מנחם (מנדל) גורבן
- 55 א. ש. שקולניקוב, שישה נרות לבנים
- 56 אייזיק שניידר, השיר ששרו בגטו קורין
- 57 יהודית קרש (שפירא), שיר
- 58 יצחק פיינר, דרכם האחרונה של קדושינו
- 62 משה גילדנמן, חורבן קורין
- 91 שיינדל חיימניס (יפה דמבסקי), בצל המוות
- 96 א. ש. שקולניקוב, השתהות
- 97 משה גילדנמן, מאבק ומלחמה ביערות
- 102 בתיה זלוסקה (פוקס), בגטו קורין וביערות

117	משה גילדנמן, על חורבות קוריץ
132	ז. רוטנברג, בית-העלמין הישן בקוריץ
135	עזריאל בייטשמן, דף מן החורבן
138	נחמה נלסון (קרנצברג), זיכרונות
140	לואיס אושר, 'אהבת אחים' אגודת אנשי קורץ בבוסטון
145	קוריץ בתמונות – עבר והווה
167	מפת קוריץ
168	קישור למפה של אזור קוריץ